

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Katedra systematické teologie

Spirituální teologie

Martina Běťáková

POJETÍ PRÁCE

VE SPIRITUALITĚ SVATÉ KLÁRY A ŘÁDU SESTER KLARISEK

Diplomová práce

Vedoucí práce: ThLic. Pavel Vojtěch Kohut OCD

PRAHA 2007

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a v seznamu literatury a pramenů uvedla veškeré informační zdroje, které jsem použila.

V Praze dne 19. září 2007

OBSAH

ÚVOD	5
1. SVATÁ KLÁRA Z ASSISI A ŘÁD SESTER KLARISEK	7
1.1 PRAMENY	7
1.2 ŽIVOT SVATÉ KLÁRY	9
1.3 STRUČNÉ DĚJINY ŘÁDU SESTER KLARISEK	14
2. POJEM LIDSKÉ PRÁCE	20
2.1 DĚJINY POJMU	21
2.2 POJETÍ SEKULÁRNÍCH VĚD	22
2.2.1 <i>Filosofie</i>	22
2.2.2 <i>Hospodářství</i>	22
2.2.3 <i>Sociologie</i>	23
2.2.4 <i>Psychologie</i>	24
2.3 TEOLOGICKÉ POJETÍ	25
2.3.1 <i>Svědectví Bible</i>	25
2.3.1.1 Starý zákon	25
2.3.1.2 Nový zákon	31
2.3.1.3 Shrnutí biblických výpovědí	33
2.3.2 <i>Pojetí práce v dokumentech magisteria a v teologické reflexi</i>	34
2.3.2.1 Počátky sociálního učení církve	34
2.3.2.2 Důstojnost a činnost člověka v konstituci <i>Gaudium et spes</i>	36
2.3.2.3 Encyklika <i>Laborem exercens</i>	37
3. POJETÍ PRÁCE V DĚJINÁCH ŘÁDU SESTER KLARISEK	45
3.1 FENOMÉN PRÁCE V ASSISKÉ SPOLEČNOSTI KLÁŘINY DOBY	45
3.2 PRÁCE V BENEDIKTINSKÝCH KLÁŠTERECH 12. A 13. STOLETÍ	47
3.3 PRÁCE V ŽIVOTĚ MENŠÍCH BRATŘÍ	48
3.3.1 <i>Nástin františkánské spirituality</i>	49
3.3.2 <i>Františkáni a práce</i>	52
3.4 PRÁCE VE SPISECH SVATÉ KLÁRY A V ŽIVOTĚ PRVNÍCH KLARISEK	57
3.4.1 <i>Řehole a závěť</i>	58
3.4.2 <i>Klášřiny listy</i>	66
3.4.3 <i>Proces svatořečení a legenda</i>	67
3.5 FENOMÉN SESTER SLOUŽÍCÍCH MIMO KLÁŠTER	71
3.6 PRÁCE A KLARISKY V PRŮBĚHU STALETÍ	77

4. REALIZACE KLÁŘINA POJETÍ PRÁCE V DNEŠNÍ DOBĚ	80
4.1 KONTEMPLATIVNÍ ŽIVOT V SOUČASNÉ CÍRKVI.....	80
4.2 ROLE PRÁCE V ROZJÍMAVÝCH KLÁŠTERECH DLE KONCILNÍCH A POKONCILNÍCH DOKUMENTŮ	81
4.3 GENERÁLNÍ KONSTITUCE ŘÁDU CHUDÝCH SESTER SVATÉ KLÁRY	84
4.3.1 <i>Práce</i>	85
4.3.2 <i>Vnější sestry</i>	86
4.4 KONSTITUCE SESTER KLARISEK-KAPUCÍNEK	87
4.4.1 <i>Práce</i>	87
4.4.2 <i>Vnější sestry</i>	87
4.5 PRAXE SOUČASNÝCH KLÁŠTERŮ	88
4.5.1 <i>Čas na práci</i>	88
4.5.2 <i>Práce pro společenství</i>	89
4.5.3 <i>Práce přijímané klášteřem</i>	91
ZÁVĚR.....	94
PŘEHLED POUŽITÝCH ZKRATEK.....	96
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	97
ANGLICKÁ ANOTACE	100

ÚVOD

Meditativní ticho klášterní kaple sester klarisek zajisté hluboce osloví nejednoho návštěvníka. Střízlivý, a přece vznešený liturgický prostor, klidné, takřka neslyšné pohyby řeholnic, jemné hlasy intonující gregoriánský chorál, to vše zanechává v duši dojem, že jsme se ocitli uprostřed jiného světa. Za dveřmi klauzury však žijí ženy dnešní doby. Jejich životní styl je sice velmi odlišný od toho našeho, avšak přesto se nevymyká základním zákonitostem lidské existence zde na zemi. Sestry slaví bohoslužby, tak jako mnozí další křesťané této planety, své síly a čas věnují ale i každodenním povinnostem, stejně jako statisíce jiných žen každý všední den. A přesto na kontemplativní řeholnice církev hledí po celá staletí s úctou a nadějí. Očekává totiž od nich jedinečné svědectví. Svědectví života prochnutého Boží přítomností, svědectví lásky a oddanosti, svědectví bytí, jež se stává bohoslužbou.

Kontemplativní život má co říci i v dnešní době. A možná především právě v ní. V době, kdy se ne jeden z nás ptá po smyslu, hledá podstatu své existence, důvod proč žít, způsob, jak se stát více člověkem. Být křesťanem znamená být především člověkem, člověkem Bohem stvořeným a povoláním k životu v plnosti. Je-li kontemplativní život prožíván v plnosti jakožto život před Bohem, pak pro křesťany napříč všemi zeměmi i sociálními skupinami může být nevyčerpatelným zdrojem inspirace. Ukazuje totiž nejenom krásu rozjímavé modlitby, ale i realitu každodenního života prožívaného před Bohem jako milost. Staví nám před oči nejenom důstojnost liturgických úkonů, ale i té nejobyčejnější práce vykonávané lidskou osobou ve svobodě a odpovědnosti, jež jí byla svěřena.

Často se píše o mystických aspektech kontempace, méně často o jejích praktických předpokladech a důsledcích. Důstojnost lidské práce mezi ně bezesporu patří. Na základě vlastní zkušenosti několika let prožitých uprostřed komunity sester klarisek jsem se rozhodla věnovat závěrečné období svého studia teologie právě tematice důstojnosti a hodnoty lidské práce u svaté Kláry. Mým cílem je poukázat na přínos poselství této světice a jejích následovnic pro spiritualitu práce a všedního dne, a to primárně v rámci klášterní klauzury, kde nejdříve musí být Klářin ideál pochopen a prožíván v moderních podmínkách. Teprve pak se může stát jasným světlem pronikajícím do všech oblastí světa, jak si to kdysi přála svatá Klára a jak je to v intenci současné církve.

V první kapitole budeme především naslouchat pramenům podávajícím svědectví o životě svaté Kláry a o dějinách řádu sester klarisek, abychom na základě těchto znalostí mohli lépe proniknout do klariánského poselství o důstojnosti lidské práce. V kapitole druhé budeme reflektovat fenomén lidské práce z perspektivy antropologických věd, Písma a církevního magisteria. Ve třetí kapitole necháme opět promluvit především prameny. V centru naší pozornosti bude stát pojem práce, tak jak ho nalzáme u svatého Františka a svaté Kláry. Čtvrtou, závěrečnou kapitolu věnujeme zkoumání, jak je Klářin ideál práce jakožto milosti darované Bohem uskutečňován v dnešní době, v životě současných sester klarisek.

1. Svatá Klára z Assisi a řád sester klarisek

Svatá Klára z Assisi, „první autorka řehole pro ženy“¹ – to je zřejmě jedna z nejdůležitějších charakteristik této svěřice, jež ji výrazně odlišuje od všech předchozích i následujících. Pro účel naší práce však není tou stěžejní. Tak významný počín, jakým je sepsání řehole ženou 13. století, si sice zaslouží pozornost, avšak v centru našeho zájmu nebude stát Klára bojovnice a zakladatelka, nýbrž Klára, která, byť šlechtična a následně abatyše kláštera, svým sestřím „sloužila (...), umývala sedadla nemocných sester vlastníma rukama, a umývala nohy dokonce i služebným sestřím,“² Klára, která „chtěla spíš sloužit než vládnout, spíš druhé ctít než sama být ctěna,“³ Klára, která v okamžiku své smrti s nezlomnou důvěrou v dobrotu milosrdenství našeho Boha povzbuzovala sama sebe: „Jdi do bezpečí, máš na cestu dobrý doprovod. Jdi (...) vždyť ten, který tě stvořil, také tě posvětil, jako matka své dítě neustále tě chránil a miloval něžnou láskou (...) a Ty, Pane, buď veleben za to, že jsi mě stvořil.“⁴

1.1 Prameny

Od doby, kdy Klára žila, nás dělí osm staletí. Přesto se jedná o periodu historicky dobře zpracovanou a svědectví o životě svaté Kláry se nám zachovalo relativně dost. Mnohá z nich byla znovu nalezena až ve 20. století, avšak dnes jsou dobře dostupná ve většině světových jazyků. Vzhledem k tomu, že naším záměrem není kritická analýza pramenů, omezíme se na pouhý výčet těch nejdůležitějších a základní informace o nich. Prameny seřadíme dle pravděpodobné časové posloupnosti, jak k ní došla současná historicko-teologická bádání.⁵

¹ ROTZETTER Anton: Klara von Assisi. Die erste franziskanische Frau, Freiburg: Herder, 1993, 288.

² PROCES, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994, 2975.

³ BULA, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994, 3297.

⁴ LEGENDA, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994, 3252.

⁵ Viz CLAIRE D'ASSISE: Écrits. Introduction, texte latin, traduction, notes et index, Paris: Les Éditions du Cerf, 2003; SPISY SV. FRANTIŠKA A SV. KLÁRY, redigoval, poznámkami a úvodou opatřil Jiří Bonaventura Štívar OFMCap., Velehrad: Tomáš Ježek, 2001; BARTOLI Marco: Svatá Klára. Žena mezi mlčením a pamětí, Praha: Vyšehrad, 2004, 25–35.

Privilegium chudoby bylo uděleno Kláře a jejímu klášteru poprvé roku 1216 papežem Inocencem III. Originál se nezachoval, ale jeho text se nalézá ve sbírce františkánských dokumentů *Fundamenta trium ordinum* vydané v Paříži roku 1512. Znovu toto *Privilegium chudoby* potvrdil roku 1228 papež Řehoř IX. Tento originál se zachoval a dnes jej lze nalézt v klášteře svaté Kláry v Assisi.

Listy svaté Kláry svaté Anežce České jsou zjevně Klářinou odpovědí na Anežčiny dopisy, které se však nedochovaly. Nelze vyloučit, že Klára napsala listů více. Dochované pocházejí přibližně z let 1234–1253. Nejdůvěryhodnější sbírka těchto listů obsažená ve *Vita Agnetis* pochází z Prahy a byla sepsána v letech 1283–1322. Dnes ji lze najít v milánské knihovně svatého Ambrože.

Řehole svaté Kláry má velmi spletitou historii. Po celou dobu svého života Klára vedla boj o vlastní řeholi. Ani Hugolinovy konstituce, ani řehole papeže Inocence IV. nesplňovaly její náročné požadavky, jež měly zaručit, že Klářin ideál bude žít i po její smrti. Až na smrtelném lůžku papež Inocenc IV. Kláře její řeholi ústně potvrdil. Písemně ji svou bulou stvrdil dne 10. srpna 1253, tedy den před Klářinou smrtí.

Závěť svaté Kláry není jednoznačně autentickým pramenem, avšak věrně traduje Klářino myšlení i způsob vyjadřování a pro její pravost svědčí i v průběhu 20. století objevené latinské rukopisy a kodexy.⁶

Akta procesu svatořečení představují nejcennější životopisný pramen, který se nám dochoval. Není obvyklé, že by se zachovaly dokumenty spojené s procesem a výsledkem svědků. Po kanonizaci a sepsání oficiální legendy se tato akta běžně ničila. Proto byl velmi překvapující objev učiněný roku 1920 v Národní knihovně ve Florencii. Tam se totiž dochoval kodex abatyše Cherubíny Deborgianni ze 16. století a v něm Akta Klářina procesu v překladu do lidové umbrijštiny. Tato akta jsou pro nás proto tak cenná, že zachycují bezprostřední odpovědi dvaceti svědků na otázky společského biskupa Bartoloměje.

Bula svatořečení svaté Kláry je oficiálním textem, jímž papež Alexandr IV. prohlašuje Kláru z Assisi za světici. Rozhodně však tak nečiní slohem suchým a úředním, spíše naopak.

⁶Viz CLAIRE D'ASSISE: *Écrits*, 21–27.

Jedná se o vzletný chvalozpěv, jenž v poetické stručnosti líčí Klářin život jakožto cestu ke svatosti, jejíž vůně „se naplnila celá budova církve“⁷.

Život svaté Kláry z Assisi (Legenda) byl sepsán na podnět papeže Alexandra IV. po Klářině svatořečení. Zcela odpovídá požadavkům na tehdejší hagiografickou literaturu, a to svým vzletným slohem, výběrem témat i popisováním zázraků. Význam legendy však nesmíme podceňovat, a to z následujících důvodů: až do objevení kanonizačních akt byla jediným životopisným pramenem ve vlastním slova smyslu. Vzhledem k tomu, že Klára byla svatořečena záhy po své smrti (1255), autor legendu sepsal ještě za života očitých svědků. Sám v úvodu popisuje, jak prozkoumal *Akta procesu svatořečení* a pak sbíral svědectví od Františkových druhů i Klářiných sester.⁸ Co se autora týče, všeobecně je za něj pokládán bratr Tomáš z Celana, který sepsal oba životopisy svatého Františka. Jeho autorství však není zdaleka jednoznačné. Poprvé o něm jako o původci legendy mluví až kompilátor *Života svaté Kláry* z 15. století. Přesto legenda vykazuje mnohé stylistické podobnosti s Tomášovými životopisy svatého Františka. Nepochází-li přímo z jeho pera, pak zřejmě alespoň ze stejného prostředí.

Uvedené životopisné prameny nám poslouží k tomu, abychom v následující kapitole stručně shrnuli důležitá fakta z Klářina života, jež nám později pomohou lépe pochopit její postoje, názory a myšlenky týkající se právě otázky důstojnosti a hodnoty lidské práce.

1.2 Život svaté Kláry

Stejně jako mnohé další světice 13. a 14. století⁹ i Klára byla urozeného původu. Nepocházela sice, jako třeba Anežka Česká či Alžběta Uherská, z rodu královského, její rodina však patřila mezi assiskou šlechtu, jež vlastnila nemalé bohatství v podobě pozemků a sídel za hradbami města. K místní aristokracii náležela jak její matka Hortulána, tak otec Favarone, syn rytíře Offreduccia di Bernardino. Klářina rodina ve městě vlastnila šlechtický dvůr na náměstí u katedrály svatého Rufína, její domácnost „patřila k největším ve městě

⁷ BULA, čl. 3285.

⁸ Srov. ÚVODNÍ LIST PAPEŽI ALEXANDRU IV. K ŽIVOTOPISU SVATÉ PANNY KLÁRY, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994, čl. 3152.

⁹ Např. Anežka Česká, Hedvika Slezská, Hedvika Polská, Alžběta Uherská, Zdislava z Lemberka.

a v domě byly velké výdaje¹⁰. Alespoň tak svědčil při procesu Jan de Ventura z Assisi, bývalý služebník této rodiny.

Rod di Offreduccio patřil k takzvaným *maiores* města Assisi, kteří stáli na konci 12. století v opozici k lidové vrstvě *minores*. Mezi těmito dvěma skupinami dokonce propukla v letech 1198–1204 občanská válka, během níž byly rodiny *maiores* donuceny opustit Assisi. Dvůr pána Favarone našel v té době útočiště v Perugii. S její pomocí šlechta porazila assiské městské vojsko a mohla se navrátit do svých sídel. Teprve roku 1205 se však situace stabilizovala, došlo k uzavření dohod a *maiores* se pozvolna začali začleňovat do městské společnosti.¹¹

Toto vše zažila Klára jako relativně malé dítě, narodila se v rozmezí let 1193–1194, přibližně o jedenáct let později než svatý František. Avšak její rodinné zázemí a vše, co spolu se svou rodinou v dětství zažila, ji muselo do značné míry ovlivnit. Na paměti mějme především ideál ctnostné šlechtické dívky, u níž se předpokládala vznešená krása, ušlechtilost a moudrost. Mladé šlechtičny v tehdejší Assisi vyrůstaly v jisté izolaci od okolního světa. Panská sídla byla prostorná, vše potřebné obstarávalo služebnictvo, o výchovu dcer se staraly matky a soukromí učitelé.

Svatá Klára měla vynikající vzor ve své matce Hortuláně, na svou dobu samostatné ženě. Hortulána byla velmi zbožná a ve svém životě podnikla několik poutí na svatá místa. „Ba i přes moře se s poutníky vydala a navštívila ona vzácná místa, která svými svatými šlépějemi posvětil sám Bohočlověk. Vícekrát vykonala pouť do svatyně archanděla Michaela (na Monte Gargano) a s ještě větší oddaností navštívila hroby Apoštolů.“¹² Od své matky se Klára zřejmě učila zbožnosti¹³ a skutkům milosrdenství¹⁴, jelikož již v raném dětství, jak vypráví již výše zmíněný sluha Jan de Ventura, dávala stranou a schovávala pro chudé pokrmy, kterých se jí v otcovském domě v hojné míře dostávalo, postila se, modlila a konala

¹⁰ PROCES, čl. 3142.

¹¹ Viz BARTOLI Marco: Svatá Klára. Žena mezi mlčením a pamětí, Praha: Vyšehrad, 2004, 38–39.

¹² LEGENDA, čl. 3155.

¹³ LEGENDA, čl. 3157.

¹⁴ PROCES, čl. 2928.

další zbožné skutky.¹⁵ Sama Hortulána později, zřejmě po smrti svého manžela, následovala Kláru a vstoupila do kláštera svatého Damiána.

Z výše řečeného vyplývá jedna důležitá věc, totiž že Klára od mládí sama zakoušela dělení společnosti na prosté a vznešené, na chudé a bohaté, a minimálně z toho, co víme z procesu, se můžeme domnívat, že tyto hranice nebyla ochotna bezvýtku respektovat, nýbrž, ať již sama či skrze prostředníky, prolamovala bariéry a vycházela vstříc chudým a potřebným.¹⁶

Když Klára, „krásná v tváři“¹⁷, dorostla věku na vdávání, plánovali pro ni rodiče, jak bylo zvykem, výhodný šlechtický sňatek. Klára o něm však nechtěla ani slyšet a své panenství svěřila Pánu.¹⁸ V pozadí zřejmě již tehdy stála její sympatie k životní volbě svatého Františka. Kolem roku 1208 se začali k Františkovi přidávat další bratři, mezi nimi i Rufin, Klářin příbuzný. Navíc o Františkovi mluvilo celé Assisi, a je tedy nepředstavitelné, že by o něm Klára neslyšela hned zpočátku jeho působení. Jak Klára dorůstala, vzrůstalo zřejmě i její odhodlání. Mezi ní a Františkem došlo k početným osobním setkáním, jak svědčí nejenom *Akta procesu svatořečení*, ale i Klářiny vlastní spisy, stejně jako *Legenda* a *Bula svatořečení*.¹⁹ Jejich výsledkem bylo Klářino pevné rozhodnutí opustit rodinu a zcela se odevzdat Bohu. Sama na to vzpomíná následujícími slovy: „Když se nejvyššímu nebeskému Otci zalíbilo osvítit mou duši svou milostí, abych po příkladu a učení našeho blaženého Otce svatého Františka konala pokání, dobrovolně jsem mu brzy po svém obrácení spolu se svými sestrami slíbila poslušnost.“²⁰ O Květné neděli večer roku 1212 Klára tajně opustila otcovský dům, František ji spolu se svými bratry očekával v kostele Panny Marie v Porciunkuli, ostříhal jí vlasy a odvedl do nedalekého benediktinského kláštera svatého Pavla abatyší (San Paolo delle Abbedesse) v Bastii.²¹

¹⁵ Srov. PROCES, čl. 3142–3144.

¹⁶ Viz PROCES, čl. 2927, 3087, 3123, 3126, 3129, 3133, 3139; LEGENDA, čl. 3158.

¹⁷ PROCES, čl. 3132.

¹⁸ Srov. LEGENDA, čl. 3161.

¹⁹ Srov. např. PROCES, čl. 3086, ŘEHOLE, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994, čl. 2787, ZÁVĚŤ, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994, čl. 2831, LEGENDA, čl. 3162–3166, BULA, čl. 3286–3287.

²⁰ ŘEHOLE, čl. 2787.

²¹ K celé události viz PROCES, čl. 3088, LEGENDA, čl. 3170–3172.

Nechceme zacházet do přílišných podrobností, ale stojí alespoň za zmínku, že v benediktinském klášteře nenastoupila Klára jako chórová sestra, mniška, což by bylo adekvátní jejímu urozenému původu, nýbrž jako služebná sestra, konvrška – bez majetku, bez věna.²² To bylo velikým ponížením nejen pro ni, ale především pro její rodinu. Proto možná tato situace v Klářině rodině vzbudila tak bouřlivou vlnu nevole, o níž vypráví legenda: „Když se o všem dověděli příbuzní, krvácelo jim srdce a tvrdě odsuzovali skutečně rozhodnutí panny. Srotili se, spěchali na místo, kde dlela, a snažili se dostat zpět do své moci to, co už zpět získat nemohli. Používali při tom hrubého násilí, jedovatých řečí i lichotných slibů. Domlouvali Kláře, aby upustila od tak ponižujícího sebeobětování, které se nesluší na její rod, ani v jejím prostředí nemá obdoby. Klára se však zachytila oltářního plátna, odhalila svou ostříhanou hlavu a projevila pevné rozhodnutí ničím se nedat odtrhnout od služby Kristu.“²³

Nejdéle po patnácti dnech Klára klášter benediktinek opustila a přidala se – opět jen dočasně – ke společenství zbožných žen u kostela Sant’Angelo di Panzo na úpatí hory Subiaco. Šestnáct dnů po jejím obrácení se tam ke Kláře přidala její mladší rodná sestra Anežka (vlastním jménem nejspíše Kateřina). I její odchod vzbudil v rodině velký nesouhlas, ale dívky si nakonec s Boží pomocí uhájily své rozhodnutí. Avšak ani toto společenství zbožných žen zřejmě nevyhovovalo Klářiným představám, jak píše legenda, ani tam „její duše nedocházela plného pokoje“.²⁴ Sestry na radu Františkova odešly ke kostelu svatého Damiána, který František vlastníma rukama opravil a kde i on prožil začátky svého povolání. Zde se natrvalo usadily, zde se k nim připojily Klářiny přítelkyně z Assisi, urozené dívky z významných rodů, zde vznikl řád chudých paní, damianitek, zde Klára zůstala až do konce svého života a odtud se její světlo „rozlévalo po celém světě v šíř i dál“.²⁵

Do začátku věnoval František svým novým dcerám takzvaný „Způsob života“, podle něž měly chudé paní žít. Minimálně jeho část, ne-li celý text, se nám dochovala v Klářině řeholi: „Protože jste se z vnuknutí Božího staly dcerami a služebnicemi nejvyššího Krále, nebeského Otce, a zasnoubily se Duchu svatému tím, že jste si zvolily život dokonalosti podle

²² BARTOLI Marco: Svatá Klára. Žena mezi mlčením a pamětí, 61–62.

²³ LEGENDA, čl. 3173.

²⁴ LEGENDA, čl. 3174.

²⁵ BULA, čl. 3284.

svatého evangelia, chci a za sebe i své bratry slibuji, že se o vás budu starat stejně láskyplně jako o ně a věnovat vám zvláštní pozornost.²⁶

Kdybychom na tomto místě doplnili údaje o Klářině dlouholeté nemoci, která započala ve stejném roce, kdy svatý František obdržel stigmata, tedy v roce 1224, a která ji až do konce života, to znamená celých devětadvacet let, nutila setrvávat na lůžku, a o následné smrti, mohl by tu snad náš stručný souhrn jejího života skončit. Zmiňme se však ještě o historii Klářina úsilí o vlastní řeholi.

Roku 1215 rozhodl IV. lateránský koncil, že již nebudou schvalovány žádné nové řehole – z tohoto důvodu musela Klára pro svou komunitu převzít jednu z některých již existujících řeholí. Rozhodla se pro řeholi svatého Benedikta. Aby však zůstal chráněn ideál chudoby, který byl pro Kláru stěžejní, vyprosila si na papeži Inocenci III. *Privilegium chudoby*, o kterém již byla zmínka. Benediktova řehole sloužila v praxi zřejmě pouze jako právní podklad existence komunity. Navíc začal narůstat počet klášterů žijících po způsobu sester u svatého Damiána, a tak papež Honorius III. určil svého toskánského legáta, kardinála Hugolina, za protektora nově vznikajících komunit. Ten v letech 1218–1219 sepsal velmi přísné konstituce pro chudé paní, které sice Benediktovu řeholi předpokládaly, avšak samy do velkých podrobností přesně určovaly život sester.

Roku 1219 je pak odsouhlasil papež Inocenc III. Dne 6. srpna 1247 papež Inocenc IV. slavnostně potvrdil zcela novou řeholi známou jako „Inocencova řehole“. V ní sice nahradila Benediktovu řeholi řehole františkánů a sestry byly svěřeny pod jejich jurisdikci, ale na druhou stranu nutila kláštery chudých sester přijímat majetek. *Privilegium chudoby* se nadále vztahovalo pouze na klášter u svatého Damiána. Ani Klára a samozřejmě ani František, který zemřel roku 1226, se na vzniku tohoto textu nijak nepodíleli. Ba můžeme říci, že s ním Klára v mnohých otázkách ani nesouhlasila. Proto se proti tomuto rozhodnutí odvolala a sama se jala sepisovat vlastní řeholi, která by garantovala neporušenost a věrnost původnímu ideálu i po její smrti. Za základ si vzala jak řeholi menších bratří, tak Hugolinovu i Inocencovu, vše však přepracovala tak, aby text co nejvíce odpovídal poslání, které jí Pán svěřil. Roku 1252 tuto Klářinu řeholi schválil kardinál protektor Raynald a den před Klářinou smrtí, 10. srpna

²⁶ ŘEHOLE, čl. 2788.

1253, sám papež Inocenc IV. Zda z přesvědčení, či ze soucitu a dojetí, to zůstane zřejmě již navždy zahaleno tajemstvím.

Klára byla pohřbena v kostele svatého Jiří, o dva roky později, 15. srpna 1255 novým papežem Alexandrem IV., bývalým kardinálem Raynaldem, svatořečena a v roce 1258 byl malý kostel svatého Jiří obestavěn nádhernou bazilikou svaté Kláry.

1.3 Stručné dějiny řádu sester klarisek

Když Klára po téměř třiceti letech nemoci v srpnu roku 1253 umírá, zdá se, že na svou smrt byla dobře připravena a že na ni připravila i řád, který spolu se svatým Františkem založila. Abatyše a zakladatelka chudých paní byla v krátké době svatořečena, sestry vlastní schválené a platné *Privilegium chudoby* a především potvrzenou Klářinu řeholi, takže podmínky pro zdárné pokračování řádu a zachování věrnosti původnímu ideálu jsou po dlouhých letech bojů takřka ideální. Avšak realita se ukázala značně komplikovanější. Podívejme se ale nejdříve o několik desetiletí nazpátek, abychom si situaci po Klářině smrti mohli lépe představit.

Mladá komunita u kostelíka svatého Damiána žila v prvních letech především pod vedením samotného Františka, jenž pro sestry sepsal spisek *Formula vitae*, způsob života, kterým se měly řídit. Jeho znění nám s největší pravděpodobností zůstalo zachováno v šesté kapitole Řehole svaté Kláry a v Klářině závěti. Jak jsme se již zmínili výše, roku 1215 lateránský sněm zakázal schvalování nových řeholí, Klára přijala řeholi svatého Benedikta, ale aby zaručila dodržování a respektování absolutní chudoby, nechala si roku 1216 *Privilegium pauperitatis*.

Prvním zcela oficiálním právním dokumentem regulující život u svatého Damiána jsou Hugolinovy konstituce z let 1218–1219, někdy ne zcela přesně nazývané řehole. Platnou řeholí v té době byla pro sestry Benediktova řehole a stejně tomu bylo například ještě v roce 1245, kdy papež Inocenc IV. napsal Anežce do Prahy: „Tuto (Benediktovu) řeholi jste povinny zachovávat jenom v tom, co se týká třech slibů.“²⁷ Papežského schválení se

²⁷ In: Bullarium franciscanum I, 394, citováno dle Sainte Claire d'Assisi. Documents, Paris: Éditions franciscaines, 1983, 366.

konstitucím dostalo roku 1239, kdy byl jejich autor jmenován papežem a přijal jméno Řehoř IX. Roku 1245 je opětovně potvrdil papež Inocenc IV., avšak v platnosti poté již nezůstaly dlouho.

V tomto období zažívá Klášrin řád, současným jazykem vyjádřeno, mohutný *boom*, v němž velkou roli hrál právě kardinál Hugolin. V oblasti střední Itálie nalézáme totiž na počátku 13. století velmi silné hnutí žen – kajícnic, které žily v nejrůznějších společenstvích životem pokání, věnovaly se skutkům zbožnosti i milosrdenství a na živobytí si vydělávaly především prací vlastními rukou.²⁸ Právní zakotvení těchto skupin bylo velmi nejisté a Hugolin měl jasnou vizi – komunity sjednotit v jeden řád a podřídit je přímo Apoštolskému stolci. Cesta to byla dlouhá a spletitá, ale můžeme říci, že v průběhu dvacátých let se velká část společenství kajícnic formálně připojila k řádu svatého Damiána, známému také pod názvem řád uzavřených chudých paní. Krátce poté, co se Hugolin stal roku 1226 papežem, svěřil mnišky duchovnímu vedení řádu menších bratří²⁹ a roku 1228 jmenoval protektorem řádu svatého Damiána kardinála Raynalda. V té době řád čítal již 24 komunit.³⁰ Další fundace následovaly záhy, a to v čím dál odlehlejších krajinách. Roku 1234 vzniká klášter v Praze, 1235 v Brixenu, 1237 v Ulmu atd. Řád roste, ale spolu s ním rostou i problémy, nejasnosti a především potřeba jednotnosti a právní stability.

Potvrzení Hugolinových konstitucí papežem Inocencem IV. roku 1245 a ustanovení jejich závaznosti pro všechny kláštery patřící k řádu svatého Damiána kýžené upokojení situace nepřineslo. Ostatně spokojena s nimi nebyla ani Klára, ani Anežka Česká, mnohé kláštery žádaly nejrůznější výjimky, dispensy..., a tak se papež odhodlal k radikálnímu řešení a 6. srpna 1247 vyhláší zcela novou vlastní *Formu vivendi*.³¹ Tím se chaos ještě více rozrůstá, protože tento text naráží na velký odpor ze strany sester, jež ho téměř jednohlasně

²⁸ Srov. svědectví Jakuba z Vitry in: Sainte Claire d'Assisi. Documents, 267.

²⁹ Viz dopis papeže generálnímu ministrovi řádu ze dne 14. prosince 1227, Bullarium franciscanum I, Roma, 1908., 36. Citováno in: BARTOLI Marco: Svatá Klára. Žena mezi mlčením a pamětí, 102.

³⁰ Např. Svatý Damián, S. Paolo u Spoleta, Perugia, Moticelli, Montelucio, Florencie, Faenza, Verona, Cortona, Trient, Padova, Terni atd. Přesný výčet in: Santa Chiara d'Assisi. Scritti e documenti, Padova: Edizioni Messaggero, 1994, 399, nebo též in: ROTZETTER Anton: Klara von Assisi, 133–138 a 203.

³¹ I zde se nejčastěji setkáváme s označením Inocencova řehole, ale opět nejde o řeholi v pravém slova smyslu. Inocenc svůj text vystavěl na základě již potvrzené řehole – tentokrát ne té svatého Benedikta, nýbrž Františka – tu měly sestry zachovávat ve třech věcech – poslušnosti, vzdání se majetku a čistoty. V ostatním mají zachovávat jeho *Formu vivendi* (viz BARTOLI Marco: Svatá Klára, 106).

nepřijaly. Inocencovou *Formou vivendi* se začaly řídit jen německé kláštery. A to bylo pro jakoukoli naději na sjednocení žalostně málo.³²

V té době zřejmě Klára pochopila, že již nemá smysl déle vyčkávat a s rozhodností sobě vlastní, navíc vědoma si své nemoci, jež ji mohla každým dnem od sester odloučit, se pustila do sepisování vlastní řehole. O její podobě stejně jako o okolnostech, za nichž byla schválena, jsme již mluvili výše a mluvit ještě budeme, takže nyní přejdeme k tomu, co se odehrálo po Klářině smrti.

Kláštery chudých paní, damianitek, se nacházely po celé Evropě a zdaleka ne ke všem se nově potvrzená Klářina řehole dostala. Některé se nadále řídily Hugolinovými konstitucemi, jiné Inocencovou *Formou vivendi*. A zmatek se neustále zvětšoval. V následujících deseti letech měly světlo světa spatřit dvě další řehole.

Roku 1255 založila Isabela, sestra francouzského krále Ludvíka IX., klášter v Longchamp u Paříže. Oslovena „ženským hnutím, které mělo své centrum u svatého Damiána, chce se rovněž ukrýt do kláštera, aby mohla žít výlučně kontemplativním životem“.³³ Pro svůj klášter si na papeži žádá řeholi. A ten ji kupodivu neukládá žádnou z již existujících, nýbrž pověřuje františkánské teology z pařížské univerzity, mezi nimi i svatého Bonaventuru, aby pro Isabelu řeholi sepsali. Výsledný text toho má s Klářinou řeholí jen velmi málo společného, mnohem spíše v ní lze vyzorovat vliv Inocencovy *Formy vitae*. Řehole svaté Isabely byla schválena papežem Alexandrem IV. roku 1259 a po drobných korekturách³⁴ opětovně potvrzena papežem Urbanem IV. v roce 1263.³⁵ Zde však historie řeholí ještě nekončí...

Papež Urban IV., tak trochu nepochopitelně jen o půl roku později, činí velmi závažný a pro historii klariánského řádu významný krok. S konečnou platností chce sjednotit všechna společenství žijící v duchu svaté Kláry, dát jim jeden společný název, jednu společnou řeholi. „Příliš mnoho textů, často si protirečících, následovalo v příliš krátkém čase. Některé kláštery

³² ROTZETTER Anton: Klara von Assisi, 278–279.

³³ ROTZETTER Anton: Klara von Assisi, 338.

³⁴ Jedná se především o přiblížení františkánské spiritualitě a potvrzení nového jména řádu, *Sorores minores inclusae*.

³⁵ Podrobněji k Isabelině řeholí viz ROTZETTER Anton: Klara von Assisi, 338–346.

již nevěděly, které řehole se mají držet, nejedna sestra netušila, na jakou řeholi vlastně složila sliby. První řád se tázal, zda stále ještě má právo duchovně pečovat o řád druhý, tak jak mu to svěřil svatý František. Urban IV. si přál vyjasnit situaci, a pověřil tedy kardinála Kajetána vytvořením textu, který by jednou pro vždy definoval práva a povinnosti každého.³⁶ Dne 18. října 1963 spatřila světlo světa poslední klariánská řehole, uveřejněná v bule *Beata Clara*. Zdaleka se nejedná o dokonalý text, který by splnil přání a očekávání všech zúčastněných. Spíše naopak. Kapucínský teolog Anton Rotzetter shrnuje charakteristiku této řehole následujícími slovy: „Ze všech úhlů pohledu je vzhledem k řeholi Inocence IV. krokem zpět: benediktinský základ, uvolnění právního pouta s františkánským řádem, minimální františkánská spiritualita, jen málo výpůjček od Kláry a především nepřítomnost středobodu: absolutního nevlastnění.“³⁷ Na první pohled tedy šance na úspěch nebyla nijak velká. Kupodivu je však skutečnost jiná.

Prvním velkým přínosem je definitivní znění názvu Klářina řádu. Papež Urban výslovně v doprovodné bule odmítá všemožná pojmenování (sestry, paní, mnišky či chudé rekluzy řádu svatého Damiána) a ustanovuje označení *Ordo Sanctae Clarae*. Druhým důsledkem, který lze považovat alespoň v určitém ohledu za pozitivní, je velký počet klášterů, jež Urbanovu řeholi přijaly. Samozřejmě ideálem by bylo, kdyby všechny komunity žily podle řehole svaté Kláry. Avšak v dané situaci lze za kladný důsledek považovat v podstatě téměř jakékoli sjednocení. A nemůžeme zatajit, že se na konci 13. století převážná většina klášterů řídila právě Urbanovou řeholí. Vedle této většiny existovala společenství, která se i nadále přidržela řehole Klářiny. Ostatní varianty v podstatě vymizely.

V Evropě 14. století tak vedle sebe nacházíme dvě koexistující klariánské větve, takzvané urbanistky a damianitky, nebo také sestry druhé řehole, bohaté klarisky, a sestry první řehole, chudé klarisky. Obě skupiny spadají pod duchovní péči františkánského řádu a jsou podřízeny generálnímu ministrovi prvního řádu či popřípadě bezprostřednímu vedení provinčního ministra. Na konci 14. století se bratři františkáni takto starali přibližně o 15 tisíc sester klarisek.³⁸

³⁶ Claire d'Assisi. Documents, 300.

³⁷ ROTZETTER Anton: Klara von Assisi, 350.

³⁸ K celému odstavci viz RÖTTGER M. Ancilla, GROSS M. Petra: Klarissen. Geschichte und Gegenwart einer Ordensgemeinschaft, Werl: Dietrich-Coelde-Verlag, 1994, 28.

Století patnácté proběhlo ve znamení reformy. Díky přízni dobrodinců a zvyku přinášet si s sebou do řádu věno kláštery neúměrně bohatly. S bohatstvím jde takřka ruku v ruce úpadek, odklon od původních ideálů, laxnost a lhostejnost. Nejinak tomu bylo i u klarisek. Významnou postavou se stala svatá Koleta z Corbie (1381–1447). Provedla nevídaně úspěšnou reformu, jejímž cílem byl návrat k původní přísnosti Kláříny řehole prostřednictvím takzvaných koletinských konstitucí. Během jedenačtyřiceti let svého klariánského života reformovala šestnáct klášterů ve Francii a sedmnáctý, poslední, v německém Heidelbergu. Odtud pak reforma pokračovala dál do Evropy a dnes můžeme konstatovat, že oproti situaci ve 14. století v současné době většina klariánských komunit se hlásí k původní Kláříně řeholi. Řehole papeže Urbana se drží zhruba jen desetina klášterů.

Další velkou reformou, která však přinesla faktické rozdělení řádu svaté Kláry, je reforma kapucínská. Tak jako se projevila v prvním řádu, neminula ani řád druhý. Zcela původně vzešla z neapolského kláštera sester terciárek, který založila ctihodná Laurentia Longo (1463–1542). Roku 1535 dostala papežské schválení pro svou komunitu, jakožto *Tertii Ordinis S. Francisci iuxta regulam S. Clarae*. Už ale roku 1538 papežské *Motu proprio* označuje tento konvent za *Ordinis S. Clarae* a sestřám ukládá zachovávat nejpřísnější řeholi svaté Kláry, spolu s koletinskými konstitucemi a některými kapucínskými předpisy. I duchovní péče o tuto komunitu je svěřena bratřím kapucínům, a tak je více než logické, že pro sestry této observance se vžilo pojmenování klarisky-kapucínky. Přísnost, pro kapucínky typická, měla za důsledek poměrně rychlé rozšíření této větve. Po stu letech existence měly sestry kapucínky v Itálii přibližně 2500 řeholnic v 89 kláštorech. V 17. století se kapucínská reforma šířila dále, především do Francie a Španělska, ale i do Jižní Ameriky. Do ostatních evropských zemí přišly kapucínky až v průběhu dvacátého století. Oproti klariskám se kapucínky zpočátku vyznačovaly větší přísností v asketických cvičeních a zejména důrazem na poustevnický aspekt kontemplativního života. Například na rozdíl od klarisek, které se snažily všechny práce vykonávat v komunitě, ve společných prostorách, kapucínky dávaly přednost práci v samotě vlastních cel.³⁹

³⁹ K dějinám kapucínské reformy viz TOPPI Francesco Saverio: *Maria Laurentia Longo*, Roma 1993, český překlad na <http://www.kapucini.cz/> (24. srpna 2007), dále také RÖTTGER M. Ancilla, GROSS M. Petra: *Klarissen*, 60.

Klariánská tradice na území českého státu⁴⁰ má díky Anežce České hluboké kořeny. Po klášteře v Praze Na Františku byly založeny konventy v Chebu, Panenském Týnci, Českém Krumlově, v Olomouci, Znojmě, Opavě, Brně atd. Bohužel, josefínská reforma roku 1782 působení sester klarisek v naší zemi na více než sto let přerušila.

Na nové sestry církev v Čechách musela čekat až do 20. století, kdy se v Litoměřicích roku 1914 uskutečnila kapucínská fundace z Holandska. Litoměřický klášter musel však být roku 1950 vyklizen a sestry čekat v totalitě běžný osud řeholnic. Po revoluci kapucínky obnovily komunitní život a roku 1996 byl ve Šternberku posvěcen klášter svaté Anežky České.

Co se klarisek týče, jejich obnova řeholního života v Čechách spadá až do osmdesátých let, kdy se skupina mladých žen pokoušela pod vedením bratří františkánů žít i ve všedním životě určeném totalitním režimem řeholním životem podle svaté Kláry. Po revoluci tuto skupinu přijal klariánský klášter v Paderbornu. Netrvalo dlouho, skupina se početně rozrostla a okolnosti umožnily fundaci v České republice. Letos 1. listopadu tomu bude deset let, co brněnský biskup mohl požehnat tehdy osmičlenné komunitě v Brně-Soběšicích a uzavřít klauzuru tamního kláštera.

⁴⁰ Informace o českých klariskách čerpány z internetových stránek http://www.ofm.cz//index.php?option=com_content&task=view&id=66&Itemid=30, <http://www.sweb.cz/farasternberk/klarisky.htm>, <http://www.kapucini.cz/> (24. srpna 2007) a z vyprávění samotných sester.

2. Pojem lidské práce

Dříve než se ponoříme do studia Klářiných spisů a dalších svědectví o jejím životě a myšlení, pokusíme se v této kapitole teoreticky uchopit fenomén lidské práce. Pojem práce je samozřejmě známý komukoli z nás a většina lidí automaticky předpokládá, že o obsahu a významu tohoto slova existuje všeobecná shoda. Přesto je však třeba ujasnit si některé aspekty tohoto výrazu. Je málo pojmů, které patří jak do sféry teoretické reflexe, tak i do řeči běžného života. „Práce“ takovým pojmem bezesporu je. Na jedné straně představuje filosofické, ekonomické a sociologicko-psychologické kategorie a zároveň, na straně druhé, je také zmateně rozmanitým způsobem používán v životní praxi všech lidí. Tento zvláštní charakter společenského významu pojmu „práce“ odkazuje na univerzální souvislost v moderním světě. Jen málo slov je na první pohled jasnějších, ale při bližším zkoumání zároveň nejasnějších než toto. Nejprve zkusme vyjmenovat různé skutečnosti, pro které pojem práce používáme:

- Práci zřejmě nejčastěji označujeme naše zaměstnání, potažmo lidskou aktivitu člověka v rámci jeho zaměstnání.
- Za práci považujeme i uměleckou, tvůrčí a vědeckou aktivitu člověka.
- Práci se rozumí i každodenní činnost v rámci domácnosti a rodiny.
- Práce je i dobrovolná činnost pro dobro přátel, obce, společnosti.
- Jako práci označujeme i činnost strojů.
- Práci nazýváme i některou činnost zvířat.
- Z fyzikálního hlediska považujeme za práci působení síly na těleso, která způsobuje jeho posouvání.

Jelikož tématem tohoto pojednání je práce lidská, můžeme bod pátý až sedmý bez dalšího pominout. Naším úkolem nyní bude sledovat alespoň ve stručnosti dějiny pojmu a definovat lidskou práci z různých úhlů pohledu. Začneme obecnou filosofickou definicí, poté si přiblížíme problematiku z perspektivy hospodářství, sociologie a psychologie. Ve třetí

části této kapitoly se pokusíme věnovat pojetí lidské práce z hlediska teologie. To znamená, jak se k tomuto pojmu staví Bible, učení magisteria a současná teologická reflexe.

2.1 Dějiny pojmu

Etymologie českého výrazu práce je odvozována od staročeského *pracě*, jež znamenalo svízel, trápení, namáhání, těžkost. Sloveso *pracovati* se používalo i ve významu *trpěti*, například: *v smrtelné posteli pracovati, pracovati ke smrti, k porodu*. Až později byl význam omezen na oblast námahy a posléze na konání, dílo, čin.

Německé *Arbeit, ar(e)beit* je co do svého starogermánského původu ne zcela jasné, zřejmá je souvislost s těžkou, fyzickou námahou, soužením, možný je i původ ve slovanském *robot, rab*, což znamená otrok. Jednoznačně však převažuje negativní význam slova ve smyslu tělesné dřiny. Francouzské slovo *travail* je dokonce odvozeno od raně středověkého mučícího nástroje. Italské *lavoro* stejně jako anglické *labour* pochází z latinského *labor, labare*, které rovněž primárně znamenalo vrávorání, klopýtání pod tíhou břemene, později též dřinu, namáhavou práci, trampoty, nouzi, bolest, dokonce i nemoc či úpění.⁴¹

Jak lze již na etymologii vidět, práce byla v dějinách spojována spíše se svými negativními aspekty.⁴² V antice byla vnímána tělesná práce jako projev nesvobody, což se odráželo především v míře (ne)důstojnosti přiznávané otrokům a řemeslníkům. Středověk s sebou přinesl mírné posunutí úhlu pohledu a začal chápat práci jako lidskou činnost vedoucí k uspokojení potřeb vlastních i cizích. Reformace a osvícenství dokonce začaly hovořit o práci jako o mravní hodnotě a povolání člověka ve světě. Jean-Jacques Rousseau prohlašuje práci za přirozené právo člověka, Adam Smith udělá v 18. století významný počín tím, že rozdělí práci na produktivní (podílí se na vzniku prodejného artiklu) a neproduktivní (nevytváří prodejní artikl, nýbrž umožňuje, aby produktivní práce jako taková vůbec mohla být vykonávána – příkladem může být péče o rodinu a domácnost, ale i práce úředníků). Německá filosofie 18. a 19. století, reprezentovaná Kantem, Herderem, Hegelem a Fichtem,

⁴¹ Srov. MACHEK Václav: *Práce*, in: *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha: Lidové noviny, 1997.

⁴² Informace v tomto oddíle čerpány z článku *Arbeit (Sozialwissenschaften)* německé verze internetové encyklopedie Wikipedia, http://de.wikipedia.org/wiki/Arbeit_%28Philosophie%29, (11. července 2007), článku *Arbeit*, *Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache des 20. Jh.*, Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, 2003, <http://www.dwds.de/?kompakt=1&sh=1&qu=arbeit> (11. července 2007).

považuje práci za existenciální podmínku a mravní povinnost. Mohutná industrializace a kapitalizace 19. století tento pozitivní vývoj bohužel nejenom zastavila, ale i zvrátila, lidská práce se stala opět jen zbožím, prostředkem k hromadění majetku těch, kteří si tuto práci objednali. Jak ve feudální, tak i v průmyslové Evropě přetrvávaly nejrůznější formy nesvobodné práce – nevolnictví – velmi dlouho. Ještě ve 20. století se pak za druhé světové války a v komunistických režimech můžeme setkat s prací nucenou – nuceným nasazením. Ale možná právě tento v podstatě tragický vývoj posledních dvou staletí podnítil usilovnou reflexi v rámci mnoha vědních oborů, na jejímž konci stojí člověk ve své důstojnosti povoláný k práci.

2.2 Pojetí sekulárních věd

V nejobecnějším slova smyslu lze práci definovat jako cílené, účelové lidské konání. Jak tuto definici konkretizují jednotlivé vědní obory?⁴³

2.2.1 Filosofie

Z filosofického hlediska definujeme práci jako proces „vědomého tvůrčího vypořádávání se člověka s přírodou a společností“ (Platon). Jejím prostřednictvím lidé hledají naplnění rozličných cílů, mezi něž patří např. individuální reprodukce a uspokojení životních potřeb, sociální zajištění postavení ve společnosti, spolupůsobení a spoluúčast na vědeckém pokroku, kulturních událostech, vývoji politických a sociálních vztahů.

2.2.2 Hospodářství

V ekonomické sféře považujeme za práci činnost zaměřenou na produkci užitečných hodnot či poskytování služeb. Poprvé se v historii filosofie a ekonomie aspekty práce a její

⁴³ Informace čerpány z článku Arbeit (Philosophie) německé verze internetové encyklopedie Wikipedia, http://de.wikipedia.org/wiki/Arbeit_%28Philosophie%29, (11. července 2007); SCHUBERT Klaus, KLEIN Martina: Arbeit, in: Das Politiklexikon, 2. aktual. Auflage, Bonn: Dietz, 2006; KOCKA Jürgen, Thesen zur geschichte und Zukunft der Arbeit, in: Aus Politik und Zeitgeschichte, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2001, PDF-Version: http://www.bpb.de/publikationen/DNJGQC,0,Thesen_zur_Geschichte_und_Zukunft_der_Arbeit.html (11. července 2007); Práce, in: Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému, redaktor Bohumil Němec, díl IV., svazek II., Olomouc: Paseka – Argo, 2001.

analýzou podrobně zabýval až Karel Marx a Friedrich Engels. Proto je zřejmě na místě uvést Marxovu definici práce, jak ji podává ve své knize *Kapitál*: „Pracovní silou čili pracovní schopností rozumíme souhrn fyzických a duševních schopností, jimiž disponuje organismus, živá osobnost člověka, a které člověk uvádí v činnost, kdykoli vyrábí nějaké užité hodnoty.“⁴⁴ Současný vědec Anthony Giddens, ředitel známé London School of Economics a jeden z nejprestižnějších světových sociologů, rozlišuje práci a zaměstnání, když se snaží práci „(...) definovat jako vykonávání úkolů vyžadujících mentální a fyzické úsilí, jehož cílem je výroba zboží a služeb k uspokojení lidských potřeb. Za zaměstnání (...) považujeme takovou práci, která se děje výměnou za pravidelnou mzdu, plat..., práce je ve všech kulturách základem ekonomiky“.⁴⁵ Dalším příkladem může být současná konvenční ekonomická definice práce jako čehosi, co je v protikladu s volným časem, v čem člověk není emocionálně zaangažován, co vyžaduje osvojení si jistých dovedností většinou formou školení a co se dělá za úplatu. Tato definice činí například ženskou práci v domácnosti prakticky neviditelnou a zároveň snižuje její hodnotu, protože je neplacená. Navíc se ani nedá aplikovat na řadu činností, které v naší společnosti většinou vykonávají ženy. Jak se například dívat na výchovu malých dětí v rodině? Nepochybně jde o činnost, která má některé charakteristiky „práce“, ale zároveň jde o vztah, o emoce, o péči.⁴⁶ Proto nutně musí dojít k doplnění ze sociologické perspektivy.

2.2.3 Sociologie

Sociologie oproti hospodářským vědám pojem práce podstatně rozšiřuje, jak napověděl již výše uvedený citát Anthonyho Giddense. Sociologické slovníky váhají s uvedením přesné definice a raději představují jev nazývaný práce z mnoha nejrůznějších aspektů. Za předmět svého studia si sociologie práce stanoví dle J. Millera „práci jako specifický sociální jev, cílevědomou, účelovou činnost, realizovanou v určitém sociálním prostředí, zpravidla ve spoluúčasti řady jedinců se všemi sociálními vztahy, které se v určitém sociálním časoprostoru práce vyskytují“.⁴⁷ Práci pro ni není již jen za úplatu vykonávaná lidská činnost, jež přispívá k budování a udržování společnosti, ale i takzvaná reprodukční

⁴⁴ MARX Karel: *Kapitál I*, Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953, 186.

⁴⁵ GIDDENS Anthony: *Sociologie*, Praha: Argo, 1998, 309.

⁴⁶ Srov. PAVLÍK Petr: *Gender ve škole*, kapitola I. *Gender a věda*, <http://www.osops.cz/cz/projekty/genderovarovnost/publikace-gender-ve-skole>, (11. července 2007).

⁴⁷ GEIST Bohumil: *Práce*, in: *Sociologický slovník*, Praha: Victoria publishing, 1992.

práce, to jest forma činnosti zacílená na přežití jak vlastní rodiny, tak lidského rodu jako takového. Práce se nám tak rozšiřuje do oblasti každodenní činnosti člověka. Prostřednictvím práce udržuje člověk sám sebe v interakci s okolním světem, práce se stává bytostným projevem lidské existence. Umožňuje mu žít uprostřed sociálních vztahů, umožňuje mu utvářet svůj život, popřípadě i život své rodiny, dle vlastních představ. Jen na základě lidské činnosti mohou vznikat a existovat sociální struktury a lidská společnost vůbec. Jen pokud funguje rodina jako základní sociologická jednotka, je otevřena cesta k rozvoji společnosti. I řadu volnočasových, dobrovolně – a tudíž bezúplatně – vykonávaných aktivit v této souvislosti můžeme ze sociologického pohledu nazývat prací, ať již se jedná o práci na vlastní zahradě, o nejrůznější spolky, charitativní projekty, práci s mládeží, umělecko-tvůrčí činnost nebo například dobrovolné hasiče.

2.2.4 Psychologie

Z hlediska psychologie dochází u pojmu práce k značné individualizaci a subjektivizaci, jež je spojena s utvářením obrazu člověka jako takového, s jeho důstojností a právy. Pro psychologii není práce ani tak ekonomickou veličinou, ale spíše základní lidskou činností, skrze niž „člověk pozměňuje své okolí (přírodu i společnost) i sebe sama, své duševno, svou osobnost, která zase zpětně ovlivňuje průběh pracovní činnosti. Práce je uvědomělá činnost zaměřená na utváření hmotných a duchovních hodnot. Vytváří svět kultury a přetváří přírodu“.⁴⁸ Pro psychologii je důležitý formující účinek práce na člověka samotného. Vlastní vykonaná práce dává člověku prostor k seberealizaci, rozvoji, ale například i k transformaci agresivních pudů. Psychoanalýzy považuje práci mimo jiné za „prostředek projekce, lásky, agrese a kompenzace“.⁴⁹ Na druhou stranu se současná psychologie významnou měrou podílí na eliminaci či alespoň regulaci negativních důsledků současné kultury práce, to znamená stresu, syndromu vyhoření, ztráty životního smyslu, rozpadu rodiny atd.

Žádný z představených přístupů, byť můžeme říci, že se v průběhu dějin vyvíjely pozitivním směrem, nezachycuje dostatečně onu bytostnou provázanost lidského života a práce, naznačenou souvislost mezi prací a důstojností člověka, naplnění smyslu života.

⁴⁸ KOHOUTEK Rudolf, Psychologie práce a organizace, http://www.ped.muni.cz/wpsy/koh_ps_prace.htm, (12. července 2007).

⁴⁹ HARTL Pavel, HARTLOVÁ Helena: Práce, in: Psychologický slovník, Praha: Portál, 2000.

Proto se nyní po krátkém exkurzu do oblastí sekulárních věd vraťme na pole teologie a zkoumejme, zda ta nám má co říci právě k tomuto aspektu našeho problému.

2.3 Teologické pojetí

Definice práce akceptovatelná pro křesťanskou teologii by v sobě měla alespoň v náznaku obsahovat všechny nejdůležitější dimenze tohoto pojmu – tudíž si logicky nevystačí ani s hlediskem pouze sociologicko-ekonomickým, ani s psychologickým, ani s jakýmkoli jiným. Pokusme se proto k adekvátní definici práce dojít na základě biblického svědectví, výpovědí magisteria a teologické reflexe.

2.3.1 Svědectví Bible

Současná teologie se opět rozpomněla na své kořeny v Božím zjevení a biblické výpovědi se staly zásadně důležitými pro všechny teologické obory. Proto i my se nyní budeme podrobněji věnovat tomu, co o lidské práci říká Bible. Nevyslovuje se sice téměř vůbec o ceně a smyslu lidské práce, představuje však biblického člověka jako člověka pracujícího.⁵⁰

2.3.1.1 Starý zákon

Tím prvním ze všech, kdo pracují, je sám Bůh. První kapitola knihy Genesis nám ukazuje Hospodina jako toho, který šest dní tvoří a sedmý den odpočívá. A člověk se díky Božím povolání stává tím, jemuž je svěřena výsada v této Hospodinově tvořiteltské práci pokračovat: „Hospodin Bůh postavil člověka do zahrady v Edenu, aby ji obdělával a střežil“ (Gn 2,13).⁵¹ Plodte a množte se, naplňte zemi a podmaňte si ji se vším, co je na ní, a spravujte svět spravedlivě a svatě (srov. Gn 1,26–27; 9,1–2; Mdr 9,2–3). I pro tento Boží příkaz podmanit si zemi je člověk obrazem Boha. „Plněním tohoto pověření se v každém člověku,

⁵⁰ SURGY de Paul, GUILLET Jacques: Práce, in: Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1981, 366–369.

⁵¹ K tomuto tématu viz tamtéž, odst. I., Hodnota lidské práce, 366.

v každé lidské bytosti, zrcadlí činnost samého Tvůrce vesmíru.⁵² Bůh pracuje, tvoří a vidí, že je to dobré (srov. Gn 1,4.10.12.18.21.25.31). Stejně tak tedy i člověk, když následuje své povolání k účasti na Stvořitelově díle, může vidět, že to, co dělá, je dobré. „Člověk je v práci povinen napodobovat Boha, svého Tvůrce, neboť on jediný v sobě nosí zvláštní prvek podobnosti s ním. Je povinen napodobovat Boha jak v práci, tak v odpočinku...“⁵³ Všimněme si, že hned na počátku je práce svěřena člověku jakožto muži a ženě. Plurál *plod'te, množte se, podmaňte si, spravujte...* poukazuje jak na rovnost, s kterou jsou tyto úkoly muži i ženě svěřeny, tak především na nutnost vzájemné spolupráce. Po prvním hříchu se člověku práce stává však skutečnou námahou, ba dřinou, a Adam od Hospodina musí vyslechnout slova: „Uposlechl jsi hlasu své ženy a jedl jsi ze stromu, z něhož jsem ti zakázal jíst. Kvůli tobě nechť je země prokleta; po celý svůj život z ní budeš jíst v trápení. Vydá ti jenom trní a hloží a budeš jíst polní byliny. V potu své tváře budeš jíst chléb, dokud se nenavrátiš do země, z níž jsi byl vzat“ (Gn 3,17–19a). Přesto ale práce neztrácí svůj tajemný smysl účasti na Božím díle, přesto i nadále člověk pokračuje v díle stvoření, jež na počátku začal Bůh.

O tom, že práce byla v průběhu dějin pro lidi skutečně námahou a stála je mnoho sil i času, najdeme v Bibli nejedno svědectví. Již z kraje svých dějin si Izrael uvědomuje jeho dřiny – když Lámech zplodil ve vysokém věku syna, „dal mu jméno Noe (to je odpočinití). Řekl: «Ten nám dá potěšení a odpočinití od naší práce a od námahy našich rukou, kterou nám přináší země prokletá Hospodinem»“ (Gn 5,29). Rovněž tento národ velmi záhy prošel zkušeností tvrdé otrocké práce v Egyptě. Egypťané začali „Izraelce surově zotročovat. Ztrpčovali jim život tvrdou otročinou při výrobě cihel a všelijakou prací na poli. Všechnu otročinu, kterou na ně uvalili, jim ještě ztěžovali surovostí“ (Ex 1,13–14). I po odchodu z Egypta však bylo třeba rozdělit si práci, aby izraelské společenství mohlo fungovat. Mojžíš a Árón na Hospodinův příkaz sečetli bojeschopné muže všech kmenů a povolali je do služby. Pokolení Léviho sečetli rovněž, jeho potomky však určili pro různé pracovní povinnosti u stanu setkávání (srov. Nu 1–4; 1 Pa 9,33).

V naší době je spolu úzce spjata dvojice práce – volný čas. I z dnešních východních a jižních zemí známe obrázek, kdy lidé přes poledne odpočívají, obchody jsou zavřené, ulice vyliďněné. Bible však hovoří trochu jinak. V knize Žalmů čteme, že člověk za východu slunce

⁵² JAN PAVEL II.: Encyklika o lidské práci *Laborem exercens*, (ze dne 14. září 1981), in: Sociální encykliky, Praha: Zvon, 1996, čl. 4.

⁵³ *Laborem exercens*, čl. 25.

vychází za svou prací a svou službu koná až do večera (srov. Ž 104,22–23), kniha Soudců se zmiňuje o tom, že i staří mužové se vraceli z práce na poli až večer (srov. Sd 19,16), stejně tak Moabka Rút pracovala na Bóazově poli od samého rána až do večera jen s trochou oddechu a pak ještě vše, co nasbírala, sama vymlátila (srov. Rt 2,6–17).

Ve vyprávění o Jákobovi se dočítáme, že dlouhá léta pracoval jen pro svého tchána, a když mu Ráchel porodila Josefa, prosí ho, aby mohl odejít a pracovat konečně pro svou rodinu (srov. Gn 25–30). O tvrdé a namáhavé práci vypovídá i Hospodinův příslib, který dává síónské dceři: „(...) už nikdy nebudou pít synové ciziny tvůj mošt, pro který jsi namáhavě pracovala“ (Iz 62,8b). Obzvláště Kazatel vnímá onu vysilující stránku práce – o práci hovoří především jako o pachtění, lopotě. „Po úmorné lopotě může o bohatství přijít...“⁵⁴ píše ve své knize. „Viděl jsem lopotu, kterou Bůh uložil lidským synům, a tak se lopotí“ (Kaz 3,9–10). Ze Zachariášovy knihy se dovídáme, že byla i období takové bídy, kdy nebylo „co dát za lidskou práci, natož za práci dobytka“ (Za 8,10).

Další – a velmi početná – skupina výroků hovoří o ještě mnohem stinnějších stránkách lidské práce. Totiž o pracích nucených, často též neplacených⁵⁵, a o práci otrocké (viz 1 S 8,16). Obé bylo v izraelském národě zcela běžným, byť nejednou proroky kritizovaným jevem (srov. např. Jer 22,13). Královští dozorcí a správci dohlíželi na lid, jemuž byla králem ustanovena pracovní povinnost, a drželi jej u práce. Například „král Šalamoun vybral z celého Izraele robotníky v počtu třiceti tisíc mužů. Z nich posílal na Libanon střídavě deset tisíc každý měsíc. Měsíc byli na Libanonu a dva měsíce doma“ (1 Kr 5,27–28). Důvody nucených prací byly mnohokrát na první pohled bohulibé (srov. 1 Kr 9,15), avšak pracovní podmínky a zacházení s dělníky na stavbách a rolníky na polích byly spíše nelidské a do nebe volající, což například vedlo až k zabití Adoráma, správce nad nucenými pracemi. Lid ho ukamenoval k smrti (srov. 1 Kr 12,1–19).

Mnoho nucených prací vykonávaly podmaněné národy, a to jako otroci.⁵⁶ „Všechn lid, který zbyl z Emorejců, Chetejců, Perizejců, Chivejců a Jebúsejců, kteří nebyli z Izraele,

⁵⁴ Kaz 5,13; viz též 2,21–23; 4,4–68; 15–17.

⁵⁵ Jiná byla situace při opravě jeruzalémského chrámu za krále Jóaše (835–796). Tehdy lid s radostí přinášel poplatky na opravu chrámu. Z vybraného stříbra pak byli placeni dělníci a řemeslníci, z toho, co zbylo, se ještě vybavil chrám, srov. 2 Kr 12,5–17; 2 Pa 24,4–14.

⁵⁶ K tematice otroctví v SZ viz KITCHEN K. A.: Otroctví, otroctví ve Starém zákoně, in: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996, 710–713.

totiž jejich syny, kteří po nich v zemi zbyli, které Izraelci nedokázali vyhubit jako klaté, podrobil Šalomoun otrockým nuceným pracím.⁵⁷ Dokonce města, která Izrael obklíčil a ona mu otevřela v míru brány, má podrobit nuceným pracím a nechat si sloužit (srov. Dt 20,11). A to všechno přes to, že Izrael v živé paměti uchovával své vlastní zotročení v Egyptě. Zajímavé svědectví o postoji k otrokům nalézáme u Sírachovce: „Zaměstnej otroka a budeš mít klid, ponech mu volné ruce a bude hledat svobodu. Jako jho s otěží ohýbají šíji, tak kláda a výprask zlovolného otroka. Ulož mu práci, ať nezahlí, zahláka učí mnohé špatnosti (...) Nikoho však nepřetěžuj a nekonej nic bez uvážení. Máš-li otroka, jednej s ním jako se sobě rovným (...) vždyť ho budeš potřebovat jako sám sebe“ (Sír 33,26–32).

Tradicí pro Izrael více než typickou je *šabat*.⁵⁸ Den sedmý, kdy Bůh odpočinul od své práce a kdy i izraelský lid má zanechat veškeré námahy a práce a slavit den odpočinku, bohoslužebné shromáždění, slavnost odpočinutí, vzpomínat na Hospodinovy divy, jak Izraele vyvedl z Egypta⁵⁹. Tato slavnost odpočinutí se však nevztahuje pouze na sedmý den v týdnu. Pracovním klidem má Boží lid světit i mnohé další svátky – rytmus práce a slavení zdá se být v životě Izraelců velmi důležitým.⁶⁰

Nyní se dostáváme k výrokům, které přece jen vyznívají o něco pozitivněji. Je jich také celá řada. Začněme zvláštní poznámkou v Jonášově příběhu. Jonáš se zlobil, že Hospodin se nad Ninive slitoval a nezničil ho, jak nechal hlásat. Usadil se pod skočcem, jemuž dal Bůh vzrůst, aby Jonášovi stínil. Když pak skočec dalšího dne uschl, Jonáš se rozezlil až k smrti. „Hospodin řekl: «Tobě je líto skočce, s kterým jsi neměl žádnou práci, jemuž jsi nedal vzrůst, přes noc vyrostl, přes noc zašel. A mně by nemělo být líto Ninive, toho velikého města, v němž je víc než sto dvacet tisíc lidí, kteří nedovedou rozeznat pravici od levice, a v němž je i tolik dobytka?»“ (Jon 4,10–11). Jednoznačně je tu poukazováno na vztah, který vzniká mezi Stvořitelem a stvořením, původcem a dílem. To může být jedním z výchozích bodů pozdější teologické reflexe.

⁵⁷ 1 Kr 9,20–21. Srov. též Sd 1,28; Joz 16,10.

⁵⁸ Viz Sabat, in: Jeruzalemer Bibel-Lexikon, Neuhausen-Stuttgart: Hänssler-Verlag, 1990, 748–749.

⁵⁹ Srov. Ex 20,9; Lv 23,3; Dt 5,13; Jr 17,22. Sobotní klid otroků je ve starších tradicích Pentateuchu motivován spíš sociálně – otroctvím Izraele v Egyptě, v kněžské tradici je motivován výslovně teologicky – Božím odpočinutím po práci.

⁶⁰ Viz Lv 16,29–31; Nu 28,16–25; Dt 16.

Další zajímavou myšlenku nám předává Nehemiáš, když vypráví: „Stavěli jsme hradby dále, byly již z poloviny hotovy, protože lid byl srdcem při práci“ (Neh 3,38). Práce na obnově chrámu šla Judejcům takřikajíc od ruky, jelikož to, co dělali, dělali srdcem. I toto místo nám může být východiskem teologických úvah.

A co vypovídá Bible o *trilaterálním* vztahu: člověk – práce – Bůh? Hospodin Bůh *je ten, který je*, ten, který je s člověkem za všech okolností, který člověka neopouští, ten, který člověka zkoumá a zná jeho srdce i ledví, který je s ním ve všech jeho strastech. „Spravedliví i moudří i jejich práce jsou v ruce Boží“ (Kaz 9,1). Je-li práce nedílnou součástí lidského života, pak i ona je svým způsobem ve spojitosti s Bohem. Je-li lidská práce odpovědí na Hospodinův příkaz v ráji, pak zajisté Hospodin této odpovědi naslouchá. Závěr knihy Exodus vypráví o budování svatyně. „Všechnu práci vykonali Izraelci přesně tak, jak Hospodin přikázal. A Mojžíš jim požehnal“ (Ex 39,42). Sám Nejvyšší ve své štědrosti žehná člověku při práci: „Hospodin, tvůj Bůh, ti při veškeré práci tvých rukou žehnal; znal tvé putování touto velikou pouští. Už po čtyřicet let je Hospodin, tvůj Bůh, s tebou; v ničem jsi nestrádal.“⁶¹ Práce je pro člověka dřinou, která ho stojí mnoho sil, a určitě nejednou člověk zapochybuje, zda započaté dílo dokáže dovést ke zdárnému konci. Král David povzbuzuje svého syna Šalamouna následujícími slovy: „Buď rozhodný a udatný, jednej! Neboj se a neděs se! Hospodin Bůh, můj Bůh, bude s tebou. Nenechá tě klesnout a neopustí tě, dokud veškeré dílo prací na Hospodinově domě nedokončíš“ (1 Pa 28,20). „Dej se do práce a necht' je s tebou Hospodin!“ (1 Pa 22,16). Hospodinovo požehnání je však podmíněno tím, že člověk i ve své pracovní činnosti bude napodobovat svého Boha v jeho milosrdenství, dobrotě a lásce. „Když budeš sklízet ze svého pole a zapomeneš na poli snop, nevrátíš se pro něj. Bude patřit bezdomovci, sirotku a vdově, aby ti Hospodin, tvůj Bůh, požehnal při každé práci tvých rukou“ (Dt 24,19).

Poslední rozsáhlou skupinu biblických citací tvoří přísloví, jež vyjadřují mnohasetletou zkušenost člověka v oblasti práce. Práce je především prostředkem ke slušnému živobytí: „Zchudne, kdo pracuje zahálčivou dlaní, kdežto pilné jejich ruka obohatí“ (Př 10,4). „Svévolníka výdělek z jeho práce zklame, kdežto kdo rozsévá spravedlnost, má mzdu jistou“ (Př 11,18). „Jmění snadno nabyté se zmenšuje, kdežto kdo shromažďuje vlastní práci, tomu přibývá“ (Př 13,11). Naopak nečinnost, lenost, je pro člověka nebezpečná: „Ten, kdo při své práci otálí, je bratrem zhoubece“ (Př 18,9). „Lenocha usmrtí choutky, neboť jeho

⁶¹ Dt 2,7, srov. též Dt 28,12 a 30,9.

ruce odmítají práci“ (Př 21,25). Celá kniha Přísloví však končí známým textem, který představuje jeden z nejkrásnějších chvalozpěvů na práci v dějinách lidstva – v tomto případě na práci ženy. Ženy, která věrně plní Hospodinův příkaz v důstojnosti, jež náleží tomu, kdo následuje svého Boha:

„Ženu statečnou kdo nalezne? Je daleko cennější než perly.

Srdce jejího muže na ni spoléhá a nepostrádá kořist.

Prokazuje mu jen dobro a žádné zlo po celý svůj život.

Stará se o vlnu a o len, pracuje s chutí vlastníma rukama.

Podobna obchodním lodím zdaleka přiváží svůj chléb.

Ještě za noci vstává dát potravu svému domu a příkazy služkám.

Vyhledne si pole a získá je, z ovoce svých rukou vysází vinici.

Bedra si opáže silou a posílí své paže.

Okusí, jak je dobré její podnikání. Její svítidla nehasne ani v noci.

Vztahuje ruce po přeslenu, svými prsty se chápe vřetena.

Dlaň má otevřenou pro utištěného a ruce vztahuje k ubožáku.

Nebojí se o svůj dům, když sněží, celý její dům je oblečen do dvojího šatu.

Zhotovuje si přikrývky. Z jemného plátna a šarlatu je její oděv.

Uznáván je v branách její manžel, když zasedá se staršími země.

Zhotovuje plátno na prodej a pásy dodává kupci.

Síla a důstojnost je jejím šatem, s úsměvem hledí vstříc příštím dnům.

Její ústa promlouvají moudře, na jazyku mívá vlídné naučení.

Pozorně sleduje chod svého domu a chleba lenosti nejí.

Její synové povstávají a blahorečí jí, též její manžel ji chválí:

«Statečně si vedly mnohé dcery, ale ty je všechny předčíš».

Klamná je líbeznost, pomíjivá krása; žena, jež se bojí Hospodina, dojde chvály.

Dejte jí z ovoce jejích rukou, ať ji chválí v branách její činy!“ (Př 31,10–31).

A na úplný závěr přehledu starozákonních svědectví si citujme jedno, jež s moudrostí Kazatelů vlastní vystihuje psychosomatickou jednotu člověka v jeho konání i odpočinku

a zároveň udílí moudrou radu: „Sladký je spánek toho, kdo pracuje, ať jí málo nebo mnoho, ale boháčovi nedopřeje spánku sytost“ (Kaz 5,11).

2.3.1.2 Nový zákon

Výsadní úkol člověka svou prací odpovídat na Boží povolání k spoluúčasti na stvořitelském díle zdůraznil celým svým životem i Ježíš Kristus.⁶² O práci sice explicitně neteoretizuje, ale sám je řemeslníkem, tesařem, pro lidskou práci má pochopení i úctu, hledí s láskou na prosté pracující lidi a v kontextu lidské práce vypráví mnohá svá podobenství.⁶³ Dokonce i o svém Otci mluví jako o vinaři a práci učedníků přirovnává k namáhavé práci dělníků či rybářů. „Můj Otec pracuje bez přestání, proto i já pracuji“ (J 5,17), odpověděl Ježíš těm, kdo mu vyčítali, že pracuje v sobotu. Ve Starém zákoně jsme si ukázali na důležitost zanechání práce v den odpočinku, na slavení slavnosti odpočinutí o svátcích. A zde máme Ježíše, který nejenom nechává své učedníky v sobotu sbírat klasy na poli (viz L 6,1), ale především sám v sobotu pracuje – uzdravuje⁶⁴ – a ještě se při tom odvolává na příklad Boha, svého Otce. Ježíš sám svůj postoj vysvětluje tím, že „sobota je učiněna pro člověka, a ne člověk pro sobotu“ (Mk 2,27). „Musím konat skutky toho, který mě poslal, dokud je den. Přichází noc, kdy nikdo nebude moci pracovat“ (J 9,4), říká Ježíš, když stojí v sobotu tváří v tvář slepému.

Mluvíme-li o tom, že Ježíš stejně jako jeho Otec pracuje bez přestání, pak ale musíme trochu upřesnit právě pojem *pracuje*. Zajisté zde nejde o to, že by Ježíš v sobotu opracovával dřevo ve své dílně... Ono *pracuje* znamená: koná dílo, ke kterému byl poslán pro záchranu a spásu člověka. Když evangelista Jan nechává promlouvat Ježíše jako dobrého pastýře, slyšíme slova: „Dobrý pastýř položí svůj život za ovce. Ten, kdo není pastýř, kdo pracuje jen za mzdu a ovce nejsou jeho vlastní, opouští je a utíká, když vidí, že se blíží vlk. A vlk ovce trhá a rozhání. Tomu, kdo je najat za mzdu, na nich nezáleží. Já jsem dobrý pastýř; znám své

⁶² Viz SURGY de Paul, GUILLET Jacques: Práce. IV. Kristus a práce, in: Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1981, 368–369; PAURITSCH Karl: Arbeit, in: Praktisches Bibellexikon, Freiburg–Basel–Wien: Herder, 1969, sl. 65–67.

⁶³ Viz např.: vinař – Mt 20,1–16; Mk 12,1–9, pastýř – J 10,1–6, hospodář – Mt 13,52, nádeník – L 15,17, rozséváč – Mt 13,3–8, služebník – Mt 24,45–51, správce – L 16,1–9, obchodník – Mt 13,45–46, pečící žena – Mt 13,33.

⁶⁴ Např.: J 5,9; 9,14; Mk 2,12; L 6,6–11.

ovce a ony znají mne, tak jako mě zná Otec a já znám Otce. A svůj život dávám za ovce“ (J 10,11–15).

Pracuje též znamená: uzdravuje – tělo i duši, zkrátka celého člověka. „Ježíš jim řekl: «Ptám se vás: Je dovoleno v sobotu činit dobře, či zle, život zachránit, či zahubit?»“ (L 6,9; srov. Mk 3,4). Tímto jsme se dostali ke stěžejnímu pojetí práce v Novém zákoně – práce jako spoluúčasti na díle spásy. Samozřejmě i novozákonní spisy jsou plny odkazů na manuální práci, jež zabezpečuje živobytí člověka. I apoštol Pavel se chlubil tím, že při své misionářské službě ještě pracuje⁶⁵, vydělává si na živobytí, aby nikomu nebyl na obtíž, aby dal příklad, a Soluňany varoval: „Kdo nechce pracovat, ať nejí,“⁶⁶ neboť slyšel, že někteří z tamní obce „vedou zahálčivý život, pořádně nepracují a pletou se do věcí, do kterých jim nic není“ (2 Te 3,11). Navíc je manuální práce ideální cestou, jak být připraven pomoci těm, kdo strádají. Neboť „blaze tomu, kdo dává, ne tomu, kdo bere“ (Sk 20,35). V listě Efezským čteme realistický pokyn: „Kdo kradl, ať už nekrade, ale ať raději přiloží ruce k pořádné práci, aby se měl o co rozdělit s potřebnými“ (Ef 4,28).

Již v evangeliích nalezneme místa, která svědčí o určitém posunu v chápání práce, jak jsme si ukázali výše. Přidejme však například ještě Ježíšovo poučení z Matoušova evangelia: „Nemějte starost o svůj život, co budete jíst, ani o tělo, co budete mít na sebe. Což není život víc než pokrm a tělo víc než oděv? Pohleďte na nebeské ptactvo: neseje, nežne, nesklízí do stodol, (...) podívejte se na polní lilie, jak rostou: nepracují, nepředou (...). Nemějte tedy starost a neříkejte: co budeme jíst? Co budeme pít? Co si budeme oblékat? Po tom všem se shánějí pohané. Váš nebeský Otec přece ví, že to všechno potřebujete. Hleďte především jeho království a spravedlnost, a všechno ostatní vám bude přidáno“ (Mt 6,25–34). K tomu si vzpomeňme na známou perikopu o naslouchající Marii a obsluhující Martě s jejím závěrem, že Marie si vybrala to, oč nepřijde (viz L 10,38–42), a otevírá se před námi ona nová dimenze novozákonní práce – ne pohrdání prací manuální, nýbrž zdůraznění práce jako již zmiňované spoluúčasti na díle spásy.

Pro toto pojetí práce hovoří opravdu nesčetná svědectví Nového zákona. „Můj pokrm jest, abych činil vůli toho, který mě poslal, a dokonal jeho dílo“ (J 4,34), říká Ježíš, „již přijímá odměnu ten, kdo žne, a shromažďuje úrodu k věčnému životu, aby se společně

⁶⁵ Srov. např.: Sk 18,3; 1 K 4,12; 1 Te 2,9; 2 Te 3,8.

⁶⁶ 2 Te 3,10. Srov. též 1 Te 4,11 a 2 Te 3,12.

radovali rozsévač i žnec. (...) Já jsem vás poslal, abyste žali tam, kde jste nepracovali. Jiní pracovali a vy v jejich práci pokračujete“ (J 4,36.38). Pracovat pro Boží království,⁶⁷ pracovat na díle Páně,⁶⁸ na díle Božím,⁶⁹ to jsou slovní spojení, jež nám epištoly především nabízejí. Misijní práce je tím, k čemu jsme povoláni. Hlásat Boží království slovy i skutky.⁷⁰

Tato a mnohá další svědectví Písma byla pro věřící zdrojem k zamyšlení a k formování životního postoje. Inspirovala mnohé k trpělivosti, pokoře a zodpovědnosti. Magisteriu i teologům 20. století se pak stala pramenem bádání o důstojnosti lidské práce.

2.3.1.3 Shrnutí biblických výpovědí

Jak jsme měli možnost vidět, biblické výpovědi týkající se práce jsou vskutku nejrůznějšího druhu. Jedno však mají společné. V Bibli práce není nikde hodnotou sama o sobě, mnohem spíše představuje úděl, úkol, poslání člověka. I v tomto pojetí je však možno odlišit ambivalenci povinnosti a možnosti, jak nám ji představuje již kniha Genesis. Bůh ukládá člověku povinnost spravovat zemi, obhospodařovat ji, ale zároveň též jako svůj obraz povolává k životu člověka, který má nad zemí vládnout. Práce je povinností i výsadou, úkolem i možností spoluúčastnit se na Božím díle, rozvíjet svět i sebe sama ve svěřené odpovědnosti.

I přes své výjimečné postavení člověk v ráji zůstává a navždy zůstane „pouhým tvorem“. Nic na tom nezmění lidská vzpoura a neposlušnost, která ve svém důsledku naruší onen Boží obraz, jež si člověk nesl ve své přirozenosti, naruší vzájemný vztah člověka k člověku i ke stvoření. Jejím projevem jsou pak nejrůznější titánské touhy člověka, bolest a zranitelnost v oblasti mezilidských vztahů, egoismus, neohleduplnost, devastování přírody... a práce, jež se stává skutečnou dřinou. Přesto ale smysluplná práce a tvůrčí činnost je základní, ba existencionální podmínkou vydařeného lidského života.

⁶⁷ Srov. např. Ko 4,11.

⁶⁸ Srov. např. 1 K 15,58; Ř 16,12.

⁶⁹ Srov. např. 1 K 3,9.

⁷⁰ K celému tématu viz dále např. Sk 11,26; Sk 15,28; 1 K 3,8–9. 15,10. 16,16; 2 K 10,16; 1 Te 5,12; F 1,22; 2 Tm 2,6; 3 J 1,8.

Sedmidenní rytmus práce i odpočinku je dalším typickým biblickým rysem. V Písmu nenajdeme instituci *volného času*, jak je charakteristická pro dnešní dobu, bezmála každou minutu všedního dne vyplňuje práce nutná k obživě rodiny, ale na konci každých šesti dnů stojí den sedmý, jenž člověka navrácí tomu, který ho stvořil, který člověku ukazuje cíl veškerého jeho pachtění, totiž život s Bohem. Sedmý den má člověku připomenout, že Hospodin je Bohem stále přítomným, i v šesti dnech věnovaných práci, že každodenní práce bytostně spojuje člověka s Bohem na základě jeho povolání ke spoluodpovědnosti za svět, že pracuje-li člověk se srdcem u Boha, pak tato práce nese ovoce Božího požehnání.

A takto svědčí i novozákonní spisy. Manuální práce má svou nezanedbatelnou hodnotu jako prostředek k zachování života svého i bližních, života, který je Božím darem. Základním úkolem lidí je však hledat Boží království a pomoci je uskutečňovat skrze spolupráci na šíření evangelia

2.3.2 Pojetí práce v dokumentech magisteria a v teologické reflexi

Součástí Božího zjevení je vedle Písma svatého také tradice. Jejím autentickým výkladem se zabývá učitelský úřad. Má tedy i on co říci k problematice lidské práce? Zajisté ano.

2.3.2.1 Počátky sociálního učení církve

Jak známo, magisterium svými výroky povětšinou reaguje na potřeby doby. Bylo zapotřebí mohutné industrializace, kapitalismu a nelidských pracovních podmínek 19. století, aby se církev začala systematicky zabírat otázkou důstojnosti lidské práce. Již dříve vyjádřila své stanovisko k dílčím otázkám, např. otroctví, nyní však nadešel čas důkladné analýzy a praktické aplikace. První sociální encyklikou v dějinách církve se stala encyklika papeže Lva XIII. *Rerum novarum* vydaná 15. května 1891. Dokázala analyzovat základní problémy sociálního světa, shrnout a systematizovat dosavadní sociálně-teologickou reflexi a postavit pevné základy sociálního učení katolické církve. Sociální encyklika jako taková, a tudíž i *Rerum novarum*, si nemůže vzhledem ke své dobové podmíněnosti klást nároky na komplexnost a neustálou aktuálnost. Přesto však právě *Rerum novarum* vytyčila základní směr postoje církve k sociálním otázkám a již více než sto let se na ni jednotlivé další sociální encykliky odvolávají.

Stěžejním úkolem této encykliky byla odpověď na palčivou problematiku dělnické otázky, takže mnohem více než obecného fenoménu práce se dotýká konkrétních problémů, jevů a řešení. I tak v ní nalezneme několik málo vět týkajících se našeho tématu.

Předně nutno konstatovat, že ve svém pojetí práce vychází papež Lev XII. z teologie Pisma svatého a díla svatého Tomáše Akvinského. Z poselství knihy Genesis vyvozuje následující: „Pokud jde o tělesnou práci, ani ve stavu nevinnosti by člověk nebyl zůstal úplně bez práce. Avšak práci, kterou by si člověk tehdy přál svobodně pro radost, byl po pádu na usmíření za spáchanou vinu donucen vykonávat z nezbytnosti a pociťuje její namáhavost.“⁷¹ Na jejích výpovědích staví i zásadní respekt k lidské důstojnosti, jež byla Bohem dána každému člověku bez rozdílu.⁷² Dále hovoří papež o dvojím charakteru práce – „předně že je osobní, poněvadž vynaložená síla a námaha je spojena s osobou a je plným vlastnictvím toho, jenž ji uvádí v činnost a jehož prospěchu má sloužit; dále že je nutná, protože člověk potřebuje plody práce, aby si uhájil život. Uhájit si život však je příkazem samé přirozenosti, a tu je nutno poslouchat nejvyšš pečlivě.“⁷³ Vliv díla Tomáše Akvinského je v encyklice velmi zřejmý. Kromě devíti přímých citací, týkajících se spíše hospodářsko-politického uspořádání, můžeme mezi řádky vyčíst inspiraci Tomášem i právě v obecném pojetí práce jakožto ctnosti a zároveň námahy – jakožto obtížného dobra, *bonum arduum*, o kterém bude o devadesát let později v encyklice *Laborem exercens* podrobněji psát papež Jan Pavel II.

V těchto devadesáti letech spatřilo světlo světa dalších pět sociálních encyklik, které svým obsahem stále podrobněji a promyšleněji na základě dobových událostí konkretizovaly sociální učení církve. Pro naši problematiku fenoménu lidské práce a její důstojnosti dosahují stěžejního významu však především dva církevní dokumenty: prvním je pastorální konstituce II. Vatikánského koncilu o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes* a druhým již zmíněná sociální encyklika papeže Jana Pavla II. o lidské práci *Laborem exercens*.

⁷¹ LEV XIII.: Encyklika o dělnické otázce *Rerum novarum*, (ze dne 15. května 1891), in: Sociální encykliky, Praha: Zvon, 1996, čl. 14.

⁷² Srov. tamtéž, čl. 32.

⁷³ Tamtéž, čl. 34.

2.3.2.2 Důstojnost a činnost člověka v konstituci *Gaudium et spes*

Byť tato pastorální konstituce nepatří do řady sociálních encyklik, sociální nauka církve v ní nalézá své pevné zakotvení.⁷⁴ Tento dokument představuje dosud nevídané otevření se světu, jeho radostem, nadějím, ale i smutkům a úzkostem (srov. čl. 1), světu lidských bytostí, stvořených Bohem. Proto právě první kapitola je věnována důstojnosti člověka, jež pramení v jeho stvořenosti k obrazu Božímu. Vycházejí z knihy Genesis mluví o člověku, který byl stvořen se schopností milovat a poznávat svého Stvořitele, o člověku jako muži a ženě, o člověku jako bytosti společenské (srov. čl. 12). Zdůrazněním integrity těla a duše překonává text pokušení dualismu, vede k účtě k tělesnosti a vyzývá lidstvo, aby Boha oslavovalo ve svém těle (čl. 14). Dále první kapitola připomíná důstojnost rozumu, skrze nějž má člověk podíl na světle božské mysli (čl. 15), důstojnost svědomí jakožto zákona vepsaného do srdce Bohem (čl. 16), a vznešenost svobody, kterážto je nevšedním znamením Božího obrazu v člověku (čl. 17). Důstojnost člověka „má základ a dovršení právě v Bohu; vždyť Bohem stvořitelem byl člověk postaven do společnosti jako myslící a svobodný tvor; ale především je povolán jako syn ke společenství s Bohem samým a k účasti na jeho blaženosti. Církev dále učí, že se eschatologickou nadějí nezmenšuje význam pozemských úkolů, nýbrž spíše se jejich naplnění podpírá novými pohnutkami. Jestliže naopak tento božský základ a naděje ve věčný život chybí, je důstojnost člověka, jak se dnes můžeme často přesvědčit, vážně poškozena a záhady života a smrti, viny a bolesti zůstávají bez řešení, takže lidé nezdědka upadají do beznaděje“ (čl. 21). Celá vznešenost lidského povolání se pak stává plně zřetelnou v tajemství vtělení Slova, Ježíš Krista, dokonalého člověka, v němž byla naše přirozenost, narušená prvotním hříchem, opět povznesena k dokonalosti (srov. čl. 22 a 23).

Druhá kapitola uvádí principy společného života lidí na zemi – společenskost člověka, úctu ke každé lidské osobě, zásadní rovnost a sociální spravedlnost.

Ve třetí kapitole konstituce *Gaudium et Spes* pojednává o lidské činnosti ve světě. Na problematiku lidské práce hledí z mnoha úhlů. Předně se vyhýbá právě pojmu práce, a jak je vidno ze samotného názvu kapitoly, raději mluví o lidské činnosti. Tou totiž není pouhé zaměstnání, vydělávání si na živobytí, nýbrž mnohem komplexnější pojetí projevů lidského bytí ve světě. Definici lidské činnosti – práce zde nenajdeme, avšak mnohé zajímavé

⁷⁴ Text viz DRUHÝ Vatikánský koncil: Pastorační konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*, (ze dne 7. prosince 1965), in: Dokumenty II. vaticánského koncilu, Praha: Zvon, 1995.

výpovědi a postřehy ovlivnivší v následujících letech teologické bádání určitě ano. Citujme proto alespoň dvě důležitá místa:

„Muži a ženy, kteří vydělávají na živobytí sobě i rodině a svou činnost konají jako účelnou službu společnosti, mohou být právem přesvědčeni, že svou prací pokračují v díle Stvořitelově, jsou na prospěch svým bratřím a přispívají osobním přičiněním k uskutečnění Božího plánu v dějinách“ (čl. 34).

„Toto je tedy pravidlo pro lidskou činnost: aby byla podle Božího plánu a Boží vůle v souladu s pravým dobrem lidstva a ponechala člověku jako jedinci i jako členu společnosti možnost rozvíjet své povolání do plnosti“ (čl. 35).

Lidskou činnost vystihuje text, podobně jako encyklika *Rerum novarum*, v jejích dvou základních oblastech – jakožto úsilí o zlepšování životních podmínek, odpovídající úkolu, který Stvořitel svěřil člověku, totiž aby si podmanil zemi a spravoval svět (srov. čl. 34), a na druhé straně jakožto zdokonalování sebe samého, rozvíjení vlastních schopností a svého povolání (srov. čl. 35). Přitom první oblast, jak již bylo řečeno, nelze omezovat jen na výdělečnou práci, nýbrž je třeba mít na paměti jakoukoli aktivitu ve prospěch bližních a uskutečňování Božího plánu.

Konstituce se však nevyhýbá ani temným stránkám lidské činnosti, její narušení hříchem. Otevřeně hovoří o pokušení egoismu, který „přeměňuje lidskou činnost, určenou k službě Bohu a člověku, v nástroj hříchu“ (čl. 37). Proto musí být očištěna a zdokonalena Kristovým křížem a zmrtvýchvstáním (srov. čl. 37).

2.3.2.3 Encyklika *Laborem exercens*

V encyklice Jana Pavla II. *Laborem exercens* se setkáváme v podstatě s novým druhem dokumentu sociálního učení. Dosavadní sociální encykliky lze charakterizovat jako reakci církve na potřeby doby, jako kritiku určitého negativního sociálního jevu, stavu a výzvu k jeho zlepšení. Na počátku to byla především otázka dělnická, později se pozornost přesunula spíše k celosvětovému problému bídy a nespravedlnosti. Dne 14. září 1981 však spatřil světlo světa text, jež takto charakterizovat rozhodně nelze. Byl sice zveřejněn u příležitosti 90. výročí *Rerum novarum*, avšak zdaleka není pouhou odpovědí na konkrétní

problémy, kritikou nešvarů či alespoň opakováním a zdůrazněním již dříve řečeného. Papež Jan Pavel II. se rozhodl po své encyklice *Redemptor hominis* napsat dokument, jenž sice bude pokračovat v linii sociálního učení církve, ale neomezí se pouze na konkrétní otázky, nýbrž půjde k samému jádru problematiky, k „srdci sociální otázky“⁷⁵, totiž k lidské práci jako takové, k člověku „v širokém rámci oné skutečnosti, jakou je práce“⁷⁶. Neboť, jak papež píše na samém začátku encykliky, „práce nese v sobě zvláštní známku člověka a lidství, známku osoby působící ve společenství osob – a tato známka je její vnitřní kvalifikace a základ její povahy“⁷⁷.

Text *Laborem exercens* nám poprvé přináší pokus o definici lidské práce z křesťanského pohledu: „Slovem práce se míní každá lidská činnost konaná člověkem, bez ohledu na její ráz a na okolnosti. To znamená, že tímto jménem označujeme každou činnost člověka, která může či musí být uznána za práci v celém bohatství různých činností, jakých je člověk schopen a k jakým je uzpůsoben svou povahou a svou lidskou přirozeností.“⁷⁸ Tuto definici však doplňují mnohé další zásadní formulace, jež povahu lidské práce patřičným způsobem dokreslují a bez nichž by ona definice nebyla úplná – opět zde narážíme na zjevnou nemožnost podat ucelený a přitom stručný výklad pojmu lidské práce. Citujme nyní alespoň některé z těchto doplňujících formulací:

- svou prací si má člověk vydělávat na svůj každodenní chléb
- prací má člověk přispívat k neustálému rozvoji vědy a techniky, a zvláště k ustavičnému vzestupu kulturní a mravní úrovně společnosti, ve které žije jako člen bratrského společenství
- člověk je ustanoven, aby si podmanil zemi, a tím je od samého počátku povolán k práci
- práce je jednou ze známek, které odlišují člověka od ostatních tvorů
- práce je základní rozměr pozemské existence člověka (čl. 4)

⁷⁵ JAN PAVEL II.: Encyklika o lidské práci *Laborem exercens*, (ze dne 14. září 1981), in: Sociální encykliky, Praha: Zvon, 1996, čl. 2.

⁷⁶ Tamtéž, čl. 1.

⁷⁷ Tamtéž, předmluva.

⁷⁸ Tamtéž, předmluva.

- práce má svou mravní hodnotu a důstojnost, zakořeněnou v její subjektivní stránce, v člověku (čl. 6)
- cílem práce zůstane vždycky člověk (čl. 6)

Jan Pavel II. si klade za cíl odhalit nové významy práce, formulovat nové úkoly, připomínat důstojnost a práva pracujícího člověka, kriticky hodnotit stávající situace, usměrňovat je a snažit se učinit lidský život lidštějším (srov. čl. 1; 2; 3). Tomu odpovídá i struktura textu, jenž je rozdělen do pěti kapitol s následujícími názvy: Úvod, Práce a člověk, Konflikt práce a kapitálu v přítomném úseku dějin, Práva pracujících, Prvky spirituality práce. Pro naše téma budou kromě úvodu, s kterým jsme se již výše seznámili, důležité kapitoly druhá a pátá – těm se v následujícím budeme věnovat podrobněji a na jejich základě shrneme učení této encykliky o lidské práci, její důstojnosti a smyslu.

Zcela v duchu teologie 20. století i Jan Pavel II. vychází ze svědectví Písma. Jak jsme již o tom hovořili v biblické části, základem jakékoli teologie práce jsou první kapitoly knihy Genesis, stvoření člověka k Božímu obrazu a poslání, které mu Hospodin svěřil. Práce jakožto činnost tranzitivní, má svůj subjekt, ze kterého vychází, a objekt, ke kterému směřuje. Práce je co do objektu zcela univerzální – člověku byla na počátku svěřena vláda nad zemí, což v biblickém slova smyslu znamená celý viditelný vesmír. Má vládnout nejen nad zvířaty, úrodnou půdou, ale i nad skrytými bohatstvím země, nad všemi zdroji, „které země (a nepřímo celý viditelný svět) v sobě skrývá a které může člověk uvědomělou činností objevit a účelně využít“ (čl. 4).

Objektem lidského úsilí však nemusí být pouze materiální předměty, člověk má schopnost budovat nejen věže, ale i vztahy, má nejen ruce, ale i rozum, city. Dle svého nadání může vytvářet umělecká díla, formulovat myšlenková bohatství, předávat zkušenosti, vychovávat děti. To vše je práce, poslání, které Bůh člověku svěřil. Právě v povolání k tomu, aby člověk obdělával zemi a podmanil si ji, „vysvítá význam *práce ve smyslu objektivním*: tento význam je náležitě zřejmý z různých období kultury a civilizace“ (čl. 5), ať již jde o chov zvířat, zemědělství, průmysl, služby, umělecké či vědní obory.

Ona vláda se nevyčerpává pouze objektivním charakterem práce, nýbrž nás přivádí k ještě důležitějšímu a pro teologii stěžejnímu charakteru subjektivnímu, k subjektu, který vládu nad zemí vykonává. „Člověk si má podmanit zemi a má nad ní vládnout, protože jako

Boží obraz je osoba neboli subjektivní tvor, schopný plánovitě a účelně činnosti, schopný rozhodovat o sobě a tíhnoucí k sebeuskutečnění. *Jako osoba je tedy člověk subjektem práce.* Jako osoba pracuje, vykonává různé činnosti náležející k pracovnímu procesu. Ty všechny, mimo svoji objektivní platnost, mají sloužit k uskutečnění jeho lidství, k splnění osobního povolání, které je mu vlastní právě proto, že je člověk“ (čl. 6).

Náznaky tohoto rozlišení mezi objektivní a subjektivní stránkou lidské práce jsme mohli pozorovat již v encyklice *Rerum novarum*, kde papež Lev XIII. hovořil o práci osobní a nutné. Nyní však je tato myšlenka plně rozvinuta a promyšlena do důsledků. Subjektivní aspekt práce – její vztažnost k subjektu – člověku – nás totiž přivádí k její samotné mravní podstatě, „není totiž pochyby, že lidská práce má svou hodnotu mravní, která je přímo a bezprostředně spjata se skutečností, že ten, kdo ji koná, je osoba, že je to uvědomělý a svobodný neboli o sobě rozhodující subjekt“ (čl. 6). Tento fakt považuje autor za základ a jádro křesťanské nauky o lidské práci a sociální nauky vůbec, jelikož před nás staví práci jakožto činnost lidské osoby, obdařené ve své přirozenosti bezpodmínečnou svobodou a důstojností. Práce, která získává svou mravní hodnotu a důstojnost ne na základě vykonaného díla, skutků, zásluh, nýbrž pro svůj původ v subjektu – osobě. Toto stírá v historii tolik zdůrazňované rozdíly mezi důstojností práce manuální a duševní, protože byt' lze práci hodnotit co do její objektivního charakteru, užitečnosti, kvality, profesionality, na prvním místě zůstává vždy a za všech okolností jako nejdůležitější kritérium míra „důstojnosti samotného subjektu práce neboli osoby: *člověka, který ji koná*“ (čl. 6). Člověk, osoba Bohem povoláná k práci, dává své činnosti důstojnost, hodnotu, smysl a cíl. Je-li tu úcta k člověku, je tu i úcta k jeho práci. A naopak. Práce nikdy nesmí člověka ponižovat, omezovat či ničit jako osobu, nikdy nesmí brát člověku jeho důstojnost.

Z právě uvedeného vyplývá též následující tvrzení – co do objektivního charakteru existuje nespočetné množství nejrozličnějších druhů práce, co do charakteru subjektivního je tu vždy jen a pouze práce jedna (srov. čl. 8). Chceme-li alespoň stručně charakterizovat druhy práce z hlediska objektu, jak je představuje encyklika *Laborem exercens*, pak by nám mohla posloužit následující tabulka, která shrnuje oblasti lidské práce. Nutno ale podotknout, že ani tabulka, ani sama encyklika si ve výčtu prací nekladou nároky na úplnost. Poslouží spíše pro orientaci, co vše je nutno neustále mít v povědomí, mluvíme-li o lidské práci.

VÝDĚLEČNÁ ČINNOST		PRÁCE PRO RODINU
<i>fyzická práce</i>	<i>intelektuální práce a služby</i>	
zemědělství	vědecký výzkum	péče o domácnost
hutnictví	zdravotnictví	výchova dětí
stavebnictví	učitelství	
průmysl těžební, chemický,	politika	
elektronický, strojírenský	kancelářské práce	
	řídící funkce	

Devátý článek druhé kapitoly je věnován výhradně spojení práce a důstojnosti osoby, důstojnosti lidské práce. Znovu se text obrací k poselství knihy Genesis o Božím obrazu a vládě nad zemí, tentokrát se však zastavuje i u důsledků prvotního hříchu – Boží plán s člověkem není sice odvolán, ale práce se člověku stává mnohdy přetěžkou námahou, kteroužto znají všichni, kdo pracují, tudíž v podstatě všichni lidé, bez ohledu na to, v jaké kolonce naší tabulky jsou či nejsou umístěni. Zde se papež navrácí k formulaci Tomáše Akvinského *bonum arduum* – přestože je práce obtížná, je pro člověka dobrem, obtížným dobrem, „nejen dobrem *užitečným* či *užitkovým*, ale dobrem *důstojným* neboli odpovídajícím důstojnosti člověka, řekněme dobrem, které tuto důstojnost vyjadřuje a rozmnožuje“ (čl. 9). Práce je člověku prostředkem nejenom k obživě, ale – a to především – i k uskutečňování sebe sama jako člověka stvořeného k Božímu obrazu, k tomu, aby se stával stále více člověkem. Proto je pracovitost nazývána ctností. Ne z důvodu namáhavého sebezáporu, vytváření statků a hodnot, ale proto, že – jak píše svatý Tomáš – „ctností (čili mravní způsobilostí) nazýváme to, čím se člověk stává dobrým jako člověk“⁷⁹. A tomuto poslání práce, totiž aby člověk plněji realizoval Boží obraz v sobě, mají odpovídat i pracovní podmínky a společenské postoje dotýkající se oblasti pracovního života.

Desátý článek druhé kapitoly shrnuje tři sféry hodnot z hlediska subjektu práce. První sférou je výše zmíněné stávání se více člověkem, při němž práce působí tvořivostí, výchovnou působností i záslužností (srov. čl. 11), druhou sférou je rodinný život, pro který je práce neodmyslitelná, a to jak pro její hmotné zajišťování, tak pro „*celý proces výchovy* v rodině, právě z toho důvodu, že každý *se stává člověkem* mimo jiné prací, a toto stávání se člověkem

⁷⁹ Citováno v *Laborem exercens*, čl. 9.

je hlavním cílem celého výchovného procesu“ (čl. 10). Třetí sférou je pak společnost, jíž práce slouží ve smyslu rozvoje obecného blaha a lidské rodiny. Člověk se svým zapojením do kolektivního úsilí stává tvůrcem prostředí nutného k životu, nositelem kulturních tradic, technické vyspělosti, v návaznosti na předchozí generace je schopen rozvíjet poznatky a zkušenosti. Společná práce utváří síť vztahů, učí člověka solidaritě a pomáhá mu uskutečňovat své lidství. Práce prožívaná ve společenství ostatních na sebe bere podobu služby. Přirozená dělba práce, vysoké požadavky na dovednost, vzdělání a technickou vyspělost a vybavenost jsou příčinou vzájemné závislosti a odkázanosti na práci druhých. Má práce i práce těch ostatních se tak stává službou životu. Vláda, která byla lidem svěřena, není vládou jednotlivce, ale posláním lidstva.

Třetí a čtvrtá kapitola se zabývají otázkami spíše hospodářsko-politickými a sociálními, kterým se tu nebudeme více věnovat, přesto bych však chtěla poukázat alespoň na jeden zajímavý postřeh. Třetí kapitola mluví o prvenství práce před kapitálem a v této souvislosti na samém konci zmiňuje nutnost, aby i při zespolečnění výrobních prostředků zůstal pracujícímu člověku zachován pocit, že pracuje „na svém“ (srov. čl. 15). A to nejenom s ohledem na úspěšnost hospodářského procesu, ale především kvůli člověku samotnému. Vzpomeňme si na tomto místě na příběh Jonáše a uschlého keře, kterého tak litoval. Tehdy jsme se zmínili o vztahu mezi tvůrcem a jeho dílem. Ví-li člověk, že práce, kterou koná, dílo, které vytváří, mají svůj smysl a hodnotu pro něj samého či pro lidi jemu blízké, pak mu tato práce umožňuje s dílem svých rukou vstoupit do vztahu. Nově vzniklé hodnoty si váží, chrání ji, přináší mu nejenom pocit uspokojení a radosti z vykonaného díla, ale především mu umožňuje žít ve své důstojnosti a naplňovat vlastní povolání stávat se více člověkem. Z uvedeného lze snadno vyvodit, jak negativní a stresující jev pro člověka znamená nejen práce otrocká, nucená, nejen nezaměstnanost, ale i práce, kterou jeho okolí, nadřízení, vnímají jako *pracovní sílu*, přičemž je zcela pomíjena ona subjektivní stránka, subjekt – osoba, původce práce.

Nyní přejdeme ke kapitole páté, která, jak bylo řečeno výše, se věnuje spiritualitě práce. O ní papež v závěru encykliky *Laborem exercens* píše z toho důvodu, že si je plně vědom závazku církve „vytvořit takovou spiritualitu práce, která pomůže všem lidem, aby se jejím prostřednictvím přiblížili k Bohu, Stvořiteli a Vykupiteli, aby se podíleli na jeho spasitelných plánech s člověkem a se světem...“ (čl. 24). Prakticky celá kapitola je vystavěna na slovech Božího zjevení, jak jsou obsažena především v knize Genesis, v evangeliích

a listech svatého apoštola Pavla. V Božím slově hledá papež smysl práce konkrétního člověka, „jaký má před Bohem a kterým je práce zapojena do díla spásy jako jeho obvyklý, a zároveň obzvláště důležitý prvek a součást“ (čl. 24).

Východiskem všeho uvažování je práce jakožto účast na Stvořitelově díle. Opět, již poněkolkáté, se zde setkáváme s člověkem, který byl stvořen k Božímu obrazu a jemuž byla svěřena země, aby ji obdělával a spravoval, a tím tak napodoboval svého Stvořitele, který po šest dní pracoval, dal vzniknout dílu svých rukou. Člověk je nám tu představen jako ten, který tento Boží tvůrčí čin dle svých možností svou prací rozvíjí a doplňuje, který svět přetváří ve shodě s Božím plánem, aby jméno Boha bylo velebeno po celé zemi. Toto „vědomí, že lidská práce je účast na díle Božím, musí pronikat (...) i do obvyklých každodenních prací“ (čl. 25). V tom je podstata křesťanské spirituality lidské práce. Ať již člověk pracuje fyzicky či duševně, vždy pracuje jako celá bytost, osoba, ať dělá cokoli, kdekoli a kdykoli, odpovídá-li tím na Boží povolání, napodobuje-li Boha v jeho lásce k celému stvoření, pak skrze svou práci Boha oslavuje a sebe a stvoření posvěcuje – přibližuje k Bohu.

Tím, kdo Boha svým dílem oslavil v nejvyšší možné míře, je na prvním místě Kristus. Nejen svými slovy, ale především svými skutky hlásal Boží království a moudrost, on, tesař, který „má pro lidskou práci uznání a úctu; a můžeme dodat: hledí s láskou na práci“ (čl. 26), pozvedl lidskou přirozenost zpět k Bohu a uskutečnil v sobě a rozvinul Boží obraz v plnosti.

Přehlédnout nemůžeme ani učení apoštola Pavla. Sám pracoval, sám si vydělával na živobytí, Soluňany důrazně napomínal, aby i oni pracovali, a otroky vybízel, aby cokoli dělají, dělali z duše jako pro Pána (srov. čl. 26, Ko 3,23).

Na úplný závěr se papež věnuje oné stinné stránce práce, kterou představuje spojení s námahou. Prvotní požehnání práce se po hříchu mění v prokletí, jež v sobě obsahuje nejen trápení, ale i předpověď smrti: „V potu své tváře budeš jíst chléb, dokud se nenavrátiš do země, z níž jsi byl vzat“ (Gn 3,19). I dílo samotného Ježíše, dílo spásy, „se dokonalo utrpením a smrtí na kříži“ (čl. 27). Zde však vyvěrá pramen naděje, že i svízelemi, které přináší každodenní práce člověka, se křesťan může vědomě připojit ke Kristu a spolupracovat na vykoupení lidstva (srov. čl. 27), a tak jako ovocem Ježíšova vykupitelského díla je naše spása,

tak ovocem lidské práce je nové dobro, jež má v ní počátek, částička *nové země*, která je zárodkem Božího království, domovem spravedlnosti.⁸⁰

⁸⁰ Srov. tamtéž, čl. 27.

3. Pojetí práce v dějinách řádu sester klarisek

Nyní se vrátíme od teologie práce 12. století k praxi století třináctého. Pro lepší porozumění je nezbytný alespoň letný pohled do života tehdejší assiské společnosti a klášterní praxe. Vzhledem k tomu, že na počátku Klářina obrácení stojí výrazná osobnost svatého Františka, měla pochopitelně františkánská spiritualita na klariánskou výrazný vliv. Proto věnujeme jeden oddíl i chápání práce ve společenství Františkových bratří. Poté se již výhradně zaměříme na Kláru a její sestry.

3.1 Fenomén práce v assiské společnosti Klářiny doby

Tak jako každý z nás i Klára vyrůstala v určité specifické době, jejíž vliv není možné jen tak přejít. Dobová podmíněnost přitom neznamená automaticky přizpůsobení se současným trendům a neschopnost vybočit ze zajetých způsobů myšlení. Často to bývá u velkých osobností právě naopak. Podmíněnost se tu projevuje negativním vymezením se vůči okolní praxi. U Kláry najdeme obojí.

Italská, a můžeme říci evropská společnost jako celek prošla v období jedenáctého až třináctého století velkými změnami. Ustálilo se feudální státní zřízení i příhodné podnebí a došlo k prvnímu velkému demografickému rozmachu středověku. Ruku v ruce s těmito jevy se rychle rozvíjela i ekonomika, jež měla pak zpětně vliv na populační růst, zahušťování osídlení, rozvoj trhu.⁸¹ Se zvětšující se koncentrací obyvatel na jednom místě se „prosadily významné technické změny, zejména v zemědělství, které v průběhu 12. a 13. století (...) umožnily jednak zvýšení výnosů, jednak kultivaci a kolonizaci dosud obtížně obdělávaných půd. Objevil se nový typ pluhu (...), lepší záprah dobytka, lepší hnojení půdy, všeobecně se rozšířil trojpolní systém.“⁸² Snazší získávání obživy a s ním spojený vzrůstající počet obyvatelstva znamenaly nejenom možnost věnovat se mnohem více rozvoji výroby a řemesel, ale souvisí s nimi též rozvoj a budování měst, do nichž se stěhovalo stále více lidí, mimo jiné i proto, že volné půdy na venkově kvapem ubývalo.

⁸¹ Viz MAUR Eduard: Od stěhování národů k velké kolonizaci, in: HORSKÁ Pavla (a kol.): Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy, Praha: Panorama, 1990, 140–147.

⁸² Tamtéž, 158.

V takovéto situaci nalézáme i italské Assisi v devadesátých letech 12. století, kdy se Klára narodila. Opevněné město s několika šlechtickými paláci a měšťanskými domy, ve kterých žili především řemeslníci a obchodníci. Společnost je rozdělena do dvou skupin: *maiores a minores*. Tu první tvoří aristokratické rodiny, ke konci 12. století jich v Assisi bylo asi dvacet. Obvykle vlastnily pozemky a další sídla na venkově, kteréžto financovaly jejich šlechtický městský život.⁸³ Mezi *minores* patřili obyčejní lidé, měšťané, kteří do 13. století neměli téměř žádný podíl na vedení a správě města. Jednalo se především o řemeslníky a obchodníky. Tato vrstva však stále více nabývala na důležitosti, jednotliví zástupci rychle bohatli a přibližovali se svým životním standardem *maiores*. Je vcelku pochopitelné, že začali vyvíjet nátlak proti šlechtě a domáhat se stejných práv a výsad. Tento spor vyvrcholil roku 1198, kdy *minores* povstali a začali bourat hradby. *Maiiores* v obavách o svou bezpečnost žádají o azyl v nedaleké Perugii. Ta se postavila na jejich stranu a v následujících letech vedla válku proti Assisi. Roku 1202 šlechta s pomocí Perugie zvítězila a o rok později byla vyhlášena takzvaná *Charta pacis*, jež „popisuje obsáhlý program obnovy. Objasňuje, kdo z ní bude mít prospěch (šlechtické rodiny), kdo to zaplatí (obec), neuvádí však, kdo to odpracuje (lid)“.⁸⁴ Již ale o sedm let později můžeme pozorovat posun. *Charta libertatis* předchozí dohodu „poněkud upravila, a to ve prospěch lidu“.⁸⁵ Reguluje totiž možnost nabytí svobody, zprostit se lenní povinnosti prostřednictvím zaplacení určitého obnosu. Tyto peníze si bylo však nutné vydělat. A tím se dostáváme již přímo k práci jako takové.

Práce, ve středověku vyhrazená rolníkům a vrstvě *minores*, sloužila v první řadě k zabezpečení živobytí. V úvahu tedy připadá jak práce na vlastním či propůjčeném pozemku, tak práce výdělečné a práce v domácnosti. V Assisi a jeho okolí ve 12. a 13. století vzhledem k vhodným přírodním podmínkám stále převažovalo zemědělství. Pěstovalo se především obilí a vinná réva.⁸⁶ Dále pak ovocné stromy, ořechy, fíky a olivy. Přibližně v této době docházelo zřejmě i k rozvoji chovu dobytka, pročež sice těžko hledáme přímá svědectví v nejrůznějších spisech, avšak můžeme tak usuzovat sekundárně ze sílícího postavení cechu ševců, koželuhů a o pár desítek let později ze zpracovávání vlny. Textilní výroba se ale zaměřovala spíše na zpracovávání rostlinných surovin – konopí a lnu. Byla typická především pro ženy – což je novinkou 12. století. Do té doby se ženy staraly především o domácnost,

⁸³ Viz BARTOLI Marco: Svatá Klára. Žena mezi mlčením a pamětí, 39.

⁸⁴ FLOOD David, Klára: sv. Damián a Assisi, in: Vita Minorum 5 (1994).

⁸⁵ Viz. CARDINI Franco: František z Assisi, Praha: Vyšehrad, Zvon, 1998, 115.

⁸⁶ Toto a následující viz CARDINI F., František z Assisi, 30–35.

nyní však jsou sdružovány v textilních manufakturách, předou, tkají a barví látky a tím vydělávají peníze. Textilní výroba je proto i charakteristická pro klášterní společenství a skupiny bekyň, které tak vydělávaly prostředky, jimiž mohly pomáhat potřebným. Během 13. století došlo k znatelnému rozšíření podnikatelského spektra, takže v druhé polovině nalezneme v Assisi vedle obuvníků i krejčí, řezníky, mlynáře, pekaře, celníky, notáře, lékaře holiče a kameníky.⁸⁷ Růstu produkce a náročnosti obyvatel města je přímo úměrný rozvoj obchodu a s ním spojeného exportu a importu. Živým dokladem je sám Františkův otec, obchodník s látkami, který podnikal i cesty za novým zbožím do Francie. Mluvíme-li o obchodnících, kteří se v Assisi začínají objevovat, pak nesmíme opomenout i jakýsi „finanční“ sektor. Peníze právě při obchodování hrály prvořadou roli. Razily se stříbrné mince, jež se rychle dostávaly do oběhu, peníze se půjčovaly a samozřejmě docházelo k jejich hromadění u jedněch a nedostatku u druhých. A tak ve městech narůstala další sociální vrstva, žebráci. Příčin šíření žebroty bylo více. Hlad, stáří, nemoc, válečná zranění... Žebrali především ti na okraji společnosti, o které se ona ještě nedokázala vhodným způsobem postarat.

3.2 Práce v benediktinských kláštorech 12. a 13. století

Benediktinský řád je ve středověku téměř synonymem řeholního života.⁸⁸ Paralelně existují vedle řehole Benediktovy ještě Augustinova a Bazilova, ale benediktinská je v Itálii jednoznačně nejrozšířenější. Benediktovou řeholí se řídily pochopitelně benediktinské kláštery, dále komunity, které prošly clunyjskou reformou, a kláštery cisterciácké. Výsostné postavení této řehole ještě upevnil dekret IV. lateránského koncilu, který zakázal schvalování nových řeholí. Nově vznikající komunity měly pouze možnost výběru mezi řeholemi stávajícími.

Benediktinské kláštery jsou pro naše téma důležité ještě z dalšího důvodu – nejen že utvářely jisté obecné mínění o podobě řeholního života a praxe, ale začátky kajícího života jak Františka, tak Kláry byly s nimi spojeny.

⁸⁷ Viz BARTOLI Marco: Klara von Assisi. Die Geschichte ihres Lebens, Werl: Dietrich-Coelde-Verlag, 1993, 30.

⁸⁸ K benediktinskému způsobu života viz blíže LUISLAMPE Pia: O spiritualitě benediktinské řehole, in: Řehole svatého Benedikta, Praha 1993, 21–41.

Jednotlivá benediktinská opatství byla zcela autonomní a soběstačná. V době, o které mluvíme, byla zpravidla velmi bohatá. Majetek vlastnilo společenství jako celek, jednotliví mniši však byli vázání slibem chudoby. Majetek kláštery nabývaly donacemi, ale také prostřednictvím namáhavé fyzické práce mnichů a v důsledku skromných životních nároků obyčejných mnichů. Mniši pracovali především v zemědělství, ale bohatá byla i řemeslnická výroba a intelektuální činnost.⁸⁹ Navíc kláštery vytvářely i pracovní místa pro vesničany žijící v okolí kláštera.

Skutečnost mnišské práce je pevně zakotvena v samotné řeholi sv. Benedikta i v benediktinském mottu *ora et labora*. Benedikt z Nursie, když zakládal společenství a sepisoval řeholi, předběhl pojetím práce chápání své doby. Musíme mít na paměti, že jsme ještě v době silně ovlivněné pozdní antikou, kdy práce byla považována za něco ponižujícího. Benedikt podrobně promýšlí otázku pokory a následování Krista, což ho vede k závěrům, jež podstatně určují mnišskou spiritualitu. „Vždyť právě tehdy jsou skutečnými mnichy, když žijí z práce svých rukou, jako naši otcové a apoštolové.“⁹⁰

Na prvním místě v benediktinském životě stojí ono *ora*, modli se, před nímž nemá být upřednostňováno nic jiného. Avšak „po fyzické ani psychické stránce není možné modlit se bez ustání. Proto je pro benediktiny práce – vedle své funkce zajištění živobytí – jakýmsi pokračováním modlitby, ale jinými prostředky.“⁹¹

„Zahálka je nepřítelem duše. Proto se bratři mají v určité hodiny zaměstnávat manuální prací, v jiné hodiny zas svatým čtením.“⁹²

3.3 Práce v životě menších bratří

Klára samu sebe nazývá v první kapitole řehole sazeničkou nejblaženějšího Otce Františka. I kdybychom pominuli vše ostatní, již z tohoto je jasné, že pro pochopení Kláštiny

⁸⁹ Viz CINCIALOVÁ Lucie: Vybraná témata z františkánské spirituality. Úvod. Benediktinský řád v době sv. Františka, nové formy řeholního života, <http://web.katolik.cz/ifs/luc/luc-vyb-tem-uvod-06.doc>, (9.7.2007), 14.

⁹⁰ Řehole svatého Benedikta, Praha 1993, kap. 48.

⁹¹ ZOGG Kurt: *Ora et Labora. Formel einer menschlichen Sehnsucht*. Diplomarbeit, Greifensee 2003, 4.

⁹² Řehole svatého Benedikta, kap. 48.

spirituality má postava svatého Františka dalekosáhlý význam. On Kláru nadchl pro ideál následování chudého a pokorného Krista, on jí ukázal svým životem, co je to pokání a minorita, on pro ni byl vzorem, otcem, přítelem i učitelem.

3.3.1 Nástin františkánské spirituality

Nemáme prostor věnovat se františkánské spiritualitě, z níž klariánská v mnoha ohledech vychází, obšírně a důkladně. Zmíníme proto alespoň její stěžejní východiska, na jejichž základech lze lépe vyjádřit a pochopit postoj Františka a jeho bratří k práci.

Nejběžnější asociací při vyslovení slova františkáni je nejspíše chudoba. Avšak z hlediska františkánské spirituality jako takové existují pojmy ještě důležitější, z nichž ona charakteristická chudoba vyplývá. Mezi ně patří například: obrácení, specifický obraz Boha Otce, úcta ke stvoření, následování Krista v jeho lidství, Krista chudého, pokorného a ukřižovaného a v neposlední řadě minorita a bratrské společenství.

Milost obrácení je základním kamenem stavby Františkova života, základní zkušeností, na kterou po celý svůj život vzpomínal, ke které se po celý život vracel. Obrácení je pro Františka v podstatě celoživotním procesem růstu v Lásce k jedinému Bohu, který je Nejvyšším Dobrem, procesem připodobňování se Božímu Synu, nejde o obrácení se od něčeho, ale obrácení se k něčemu, někomu, Bohu. „Jeho obrácení se k Bohu bylo příkladem pro jiné, kteří se k Bohu chtěli obrátit.“⁹³

Specifický obraz tohoto Boha je něčím pro františkánství zcela charakteristickým. Pro spiritualitu pozdního středověku byl typickým obrazem Bůh Stvořitel, velký a mocný Pán, přísný soudce budící spíše bázeň než lásku, obraz ovlivněný do značné míry Starým zákonem a především feudálním zřízením tehdejší společnosti.⁹⁴ Františkův Bůh je naopak Bohem Lásky, Nejvyšším Dobrem, Bohem, který dal svého milovaného Syna, Bohem, který se sklání k člověku a promlouvá k němu. „Ne tedy strach, ale láska k Bohu, důvěra v Něho, naděje a vděčnost jsou převládající postoje vůči Bohu.“⁹⁵ Bůh je Otec milující každého člověka

⁹³ TOMÁŠ Z CELANA: První životopis svatého Františka z Assisi, in: Františkánské prameny I., Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1982, čl. 361.

⁹⁴ Srov. CINCIALOVÁ, 17.

⁹⁵ CINCIALOVÁ, 17.

i tvora a odtud vyplývá i úcta ke stvoření, pro františkánství tolik charakteristická. „Všechny tvory také nazýval svými bratry a sestrami, a tak vnikal pro jiné nezvyklým, ale jedinečným a hlubokým způsobem srdcem do tajemství tvorů. Dospěl totiž už ke svobodě a slávě Božích dítek. Nyní tě, dobrý Ježíši, Podivuhodný, chválí v nebi s anděly, když tě na zemi všem tvorům zvěstoval jako přelaskavého Tvůrce.“⁹⁶

Františkova láska ke zvířatům je všeobecně známá, stejně jako obrázky znázorňující ho bok po boku s vlkem, ptáčky či jak káže rybám. Důležitějším aspektem je však úcta ke stvoření jakožto Božímú dílu a s ní spojené přijetí světa jakožto dobrého. František ani jeho bratři ze světa neutíkají, nepohrdají jím, nepřekáží jim na jejich cestě k Bohu. Ba naopak, svět je jim cestou, knihou, jež vypráví o Boží dobrotě, lásce i kráse.

„Aby se všemi věcmi rozněcoval k lásce Boží, plesal nad všemi díly rukou Páně a rozjímáním o viditelné kráse vystupoval až k původu a příčině všeho života. Zhlížel se v kráse Nejkrásnějšího a po stopách vtisknutých do všech věcí sledoval všude Miláčka. Ze všech věcí si utvářel žebřík, po němž by vystupoval k dosažení toho, který je všecek žádoucí. V zanícení okoušel totiž v jednotlivých tvorech jako v potůčcích oné pramenné dobroty neslýchanou vroucnost. V souzvuku ctností a úkonů daných jim od Boha jako by vnímal nebeskou harmonii, a jako prorok David vyzýval všechny, aby chválili Hospodina.“⁹⁷

Jestliže každý živý tvor pro Františka v sobě nese stopy Nejvyššího, pak tím spíše člověk je skutečným obrazem Božím. Zde pramení Františkova bezmezná úcta k člověku, musíme zdůraznit – slovy moderního člověka – k člověku jako psychosomatické jednotě. Jako Bůh miluje každého člověka, tak i František ke každému přistupuje s láskou, ať již stojí před biskupem, provinivším se bratrem či tváří v tvář malomocnému. Všichni jsou si navzájem bratry a sestrami a všichni si zaslouží již pouhou svou existencí, k níž byli povoláni Bohem, naši úctu, lásku a pomoc.

⁹⁶ TOMÁŠ Z CELANA: První životopis svatého Františka z Assisi, čl. 461.

⁹⁷ SV. BONAVENTURA: Legenda maior, in: Františkánské prameny I., Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1982, čl. 1162.

Bratři žijí ve světě a to má zásadní vliv na jejich formu života. Žijí ve světě, tak jako v něm žil i Pán Ježíš Kristus. Jeho příkladem se řídí, jeho napodobují, o něm František v dlouhých hodinách rozjímá, s ním hovoří před křížem a jemu naslouchá ve slovech evangelia, které učiní tou hlavní řeholí. František staví první Betlém, aby lidem ukázal Pána v jesličkách, pracuje vlastníma rukama, jako jeho Pán pracoval, žije v chudobě, protože ani jeho Pán neměl kam hlavu složit, když se k němu přidají další bratři, jako dvanáct učedníků se vydávají do Říma, ke Kristovu náměstku, aby jim dovolil žít podle evangelia.

V tom všem lze zahlédnout onu zvláštní a od Františka neodmyslitelnou *minoritu*. Svě bratry nazval František na začátku řehole menšími, *minores*⁹⁸ – *minorita* má být jejich rozpoznávacím znamením. Mezi bratřími se žádný z nich nemá nazývat převor – *prior*, ale všichni se mají nazývat *minor*.⁹⁹

„A jako opravdoví *menší bratři*, kteří jsou všem podřízeni, hledali pro sebe vždy nízkou práci a málo hodnocenou službu, kde se jim dalo lehce křivdit. Tak chtěli stavět základy na pevné půdě pravé pokory, aby v nich s požehnáním nebes vyrostla duchovní stavba ctností. A vskutku, na tomto pevném základě vyrostla nádherná stavba lásky ze živých kamenů, shromážděných ze všech konců světa, které se spojily v chrám Ducha svatého. Jakou láskou ke společenství byli noví Kristovi učedníci zaníceni! Jakou láskou planuli! Když se totiž někde sešli nebo se na cestě náhodou potkali, vzlétl z obou stran šíp duchovní lásky, který rozséval sémě pravé lásky daleko vyšší, než je přirozená náklonnost.“¹⁰⁰

S *minoritou* jde ruku v ruce bratrská láska, *fraternita*. Bratři jsou si zásadně rovni, ba spíše jeden se z lásky podřizuje druhému a nejinak je tomu i ve vztahu k ostatním lidem. Bratři putují světem, ve kterém žijí, nejsou uzavřeni v kláštorech, dennodenně se setkávají s mnohými lidmi. Vždy však k nim přistupují s pokorou a láskou, v duchu *minority*. Bratři se nechtějí vyvyšovat, ukazovat se jako ti, kteří žijí správně, věrněji, ti, kteří jsou lepší, v řádu

⁹⁸ Srov. sv. FRANTIŠEK: Potvrzená řehole, in: Františkánské prameny I., Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1982, čl. 75.

⁹⁹ Srov. sv. FRANTIŠEK: Nepotvrzená řehole, in: Františkánské prameny I., Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1982, čl. 23.

¹⁰⁰ TOMÁŠ Z CELANA: První životopis sv. Františka, čl. 386–387.

Boží spásy důležitější a důstojnější. Nejsou *maiores* nýbrž *minores*. Zde je potřeba citlivě vnímat socio-kulturní pozadí Františkovy doby, o němž jsme mluvili výše.

Ve stručnosti jsme nastínili alespoň základní pilíře františkánské spirituality. Nyní můžeme přejít ke konkrétní tématice lidské práce u bratří františkánů s nadějí, že ji lépe uchopíme a pochopíme.

3.3.2 Františkáni a práce

Byl-li pro Františka a jeho bratry typický život uprostřed světa, pak je nasnadě, že práce byla pevnou součástí jejich každodenního života. Mezi lidmi často vžité představy o bratrech toulajících se světem a žijících z toho, co si vyžebřali, zdaleka neodpovídají realitě prvních společenství. Živobyť si bratři vždy primárně zajišťovali vlastní, především manuální práci. František, syn bohatého obchodníka, se po svém obrácení nezřekl veškerého majetku, aby se začal potulovat městem a žebrat, nýbrž opravoval kostelíky, pečoval o malomocné, a teprve když opravdu nebylo co do úst, prosil o chléb.¹⁰¹ „Říkal, že takovým, kteří se s žádnou prací nechtějí spřátelit, by patřilo, aby je Bůh vyvrhl ze svých úst. Žádný zahálčivý se před ním nemohl bez pokárání objevit. On sám pak, příklad dokonalostí, pracoval svýma rukama a z daru času nenechal nic uplynout bez užitku.“¹⁰² A když František cítil, že přichází konec jeho dnů zde na zemi, mezi tím, co bratrům obzvláště kladl na srdce, nalezneme i toto osobní svědectví a napomenutí: „A já jsem pracoval vlastníma rukama a budu pracovat; a rozhodně chci, aby všichni ostatní bratři se zaměstnávali počestnou prací. Kdo neumí pracovat, ať se naučí, a to ne z touhy po mzdě za práci, ale pro příklad a pro potlačení zahálky.“¹⁰³

Důkazů o Františkově nepopíratelně pozitivním vztahu k práci nalezneme ve františkánských spisech mnoho. Jedná se především o dva typy svědectví – v jedněch svědčí jiní o Františkově postoji k práci, v druhých sám František hovoří o důležitosti práce pro život

¹⁰¹ Viz POSPÍŠILOVÁ Ludmila: Františkánské povolání, Praha – Olomouc: Institut františkánských studií, 2006, 60–61.

¹⁰² TOMÁŠ Z CELANA: Druhý životopis sv. Františka, čl. 745.

¹⁰³ Sv. FRANTIŠEK: Odkaz, in: Františkánské prameny I., Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1982, čl. 119–120.

bratří. Alespoň některé z nich si nyní uvedeme, aby lépe dokreslily naši představu o životě prvních františkánů.

Jedno z nejhezčích a po teologické stránce zřejmě nejdůležitějších míst nabízí *Legenda maior*. Uvedeme ho zde jako první, i když bychom si ho mohli též nechat na úplný závěr, jakožto perlu. Avšak teprve na jeho základě budeme všechna ostatní svědectví chápat správně. František byl mužem pracovitým, jak ještě dále dobře uvidíme, avšak to samo o sobě z něj světce neudělalo. Církev ho má v úctě a dala ho křesťanům napříč všemi staletími za vzor ne kvůli pracovitosti, ale protože byl a je mužem Božím, mužem zcela oddaným Bohu, kterému bylo dáno nahlédnout Boží dobrotu a lásku, který směl na svém těle nosit znamení Božího Syna¹⁰⁴. František byl mužem modlitby, neustálého spojení s Bohem, a jako takový navždy zůstane vzorem a příkladem hodným následování. Modlitba byla jeho celoživotním postojem, určovala veškeré jeho jednání. Nemodlil se jen ve vzácných chvílích samoty, v kapuci svého hábitu ukryt před zraky světa.¹⁰⁵ Modlil se kdykoli a kdekoli, nejen duší, ale i tělem, nejen při hodinkách, ale i na cestách a při práci. „V chůzi i vsedě, uvnitř i venku, v práci i oddechu býval tak zabrán do modlitby, že se zdálo, jako by jí věnoval nejen celé své srdce i tělo, ale i práci a čas.“¹⁰⁶ Vedle všeho ostatního i práce byla pro Františka prostředkem k setkání s Pánem.

O tom, že pracovní činnost má spoustu jiných praktických kladných stránek, bude ještě řeč, zde je však potřeba zdůraznit, že práce není něco ponižujícího, člověka nehodného, co ho poutá k tělesné schránce a bere rozlet jeho duchové duši. Práce není překážkou blaženosti ani modlitby – naopak práce je pro Františka cestou. Mluvili jsme již o františkánské úctě k celému stvoření a o důstojnosti každého člověka bez výjimky – zde se tyto postoje realizují v praxi. Je-li stvořený svět ve své podstatě dobrý, tak i účast na něm, jeho rozvoji a budování je dobrá. Má-li každý člověk, ať již žije kdekoli a dělá cokoli, svou důstojnost od samotného Boha, pak tato nemůže být závislá na tom, zda celé dny oře pole, pase dobytek, tká len či opisuje vzácné knihy v rozjímavé atmosféře velkého opatství. Práce je podílem člověka na správě světa, jenž mu byl svěřen do rukou, a jako taková je cestou k plnění povolání, jehož se člověku od Pána dostalo, cestou k neustálému spodobňování se

¹⁰⁴ Viz Sv. BONAVENTURA: *Legenda minor*, in: *Františkánské prameny I.*, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1982, čl. 1375.

¹⁰⁵ Viz TOMÁŠ Z CELANA, *Druhý životopis sv. Františka*, čl. 681.

¹⁰⁶ Sv. BONAVENTURA: *Legenda maior*, čl. 1176.

s Bohem, modlitbou. Proto je ta kratičká poznámka, ba jedna věta z *Legendy maior* tak důležitá. Dosvědčuje, že toto František žil svým životem.

Nyní se pojďme podívat na realitu pracovního života Františka a jeho bratří. Jakožto syn bohatého obchodníka nebyl František zajisté zvyklý nijak tvrdě manuálně pracovat, dle svědectví životopisců¹⁰⁷ žil spíše rozmařilým a lehkomyšlným životem. Nejspíše vypomáhal svému otci v obchodě, a když dorostl potřebného věku, sám jezdil se zbožím do okolních měst. Podobně tomu bylo na jeho poslední „obchodní“ cestě. „František se rozhodl, posílil se znamením svatého kříže, osedlal koně, vzal s sebou šarlatovou látku na prodej a cválal do města jménem Foligno. Zde prodal jako obvykle vše, co s sebou přivezl, tentokrát dokonce i koně, a jako šťastný obchodník se vracel zpět.“¹⁰⁸ Utržené peníze nakonec pohodil v polorozpadlém kostelíku svatého Damiána.¹⁰⁹ Tím jeho obchodnická kariéra skončila. Nikdy více ve svém životě nechtěl, aby bratři měli co do činění s penězi.¹¹⁰ Za svou práci si měli vždy brát jen něco k snědku, popřípadě to, co právě nutně potřebovali k životu.¹¹¹ Poté, co se František rozhodl změnit svůj život a začal konat pokání, strávil nejdříve zřejmě pár dní jako pomocník v kuchyni jednoho benediktinského kláštera a pak se začal starat o malomocné.¹¹² To byla jeho stěžejní zkušenost minority. A protože logicky péče o malomocné a pobývání u nich se rozhodně nedá považovat za činnost, při níž by si mohl vydělat na živobytí, začal František chodit pro almužny.¹¹³

Další činností, kterou se František po svém obrácení zabýval, byla rekonstrukce zchátralých kostelíků. „Bylo by třeba dlouho vyprávět a nebylo by snadné vypsát námahy jeho práce na díle, které si předsevzal. Ač byl doma jemně vychován, nosil na vlastních

¹⁰⁷ Např. TOMÁŠ Z CELANA, První životopis sv. Františka, čl. 320.

¹⁰⁸ Tamtéž, čl. 333.

¹⁰⁹ Tamtéž, čl. 335.

¹¹⁰ Srov. TOMÁŠ Z CELANA, Druhý životopis sv. Františka, čl. 651.

¹¹¹ Srov. sv. FRANTIŠEK: Nepotvrzená řehole, čl. 24.

¹¹² Viz TOMÁŠ Z CELANA, První životopis sv. Františka, čl. 347–349.

¹¹³ Problematika žebroty ve františkánství je velmi složitá a zde nemáme prostor se jí zabývat. Uveďme tedy alespoň za všechny jeden citát z Františkovy *Nepotvrzené řehole*: „Almužna je dědictvím a spravedlivým podílem, který patří chudým a který nám získal náš Pán Ježíš Kristus. A bratři, kteří si berou na starost sbírání almužny, dostanou za to velkou odměnu; také dárcům dávají příležitost, aby si získali zásluhy, neboť všechno, co lidé na tomto světě zanechají, zanikne (srov. Mt 16,19), avšak za lásku a za almužnu, které udělili, dostanou odměnu od Pána (srov. Lk 16,1-9).“ (Sv. FRANTIŠEK: Nepotvrzená řehole, čl. 31, srov. též TOMÁŠ Z CELANA, Druhý životopis sv. Františka, čl. 659–660).

ramenou kameny.¹¹⁴ „Rád dělal nejprostší práce a neměl rád zvláštnosti a výjimky. Když totiž při opravě kostela – jak mu přikázal Kristus – pilně pracoval a ze zhýčkaného jinocha se stával otužilý, práci zvyklý muž, viděl kněz, jemuž byl ten kostel svěřen, jak se přílišnou dřinou moří.“¹¹⁵ Shodou okolností právě první kostelík, který vlastníma rukama opravil, kostel svatého Damiána, se o pár let později stal celoživotním útočištěm svaté Kláry.¹¹⁶

Když se k Františkovi přidali první bratři, většinu svého času trávili na cestách. Hlásali poselství míru a pokání na odpuštění hříchů¹¹⁷ a nechávali se najímat na ty nejobyčejnější práce, aby měli z čeho žít. „Snažili se denně vroucně modlit, svými rukama pracovali, aby zapudili jakoukoli zahálku, nepřítelkyni duše.“¹¹⁸ Jak František dokázal spojit duchovní službu se službou praktickou, ukazuje velmi výstižně následující úryvek: „chodil (...) po venkovských kostelech kolem Assisi a kázal pokání. Přitom nosil s sebou koště a zametal znečištěné kostely.“¹¹⁹ Z počátku byla pro bratry též typická služba malomocným, jejíž ovoce zakusil František sám na sobě ještě před založením řádu. „(...) rozkázal bratřím, aby sloužili malomocným; tak položil základ pokory. Do řádu přicházeli vznešení i prostí. Hned z počátku jim bylo oznámeno, že mají pokorně ošetřovat malomocné a bydlet v jejich domech.“¹²⁰

Práce byla zkrátka každodenní součástí života prvních bratří. „(František) říkával, že ti, kdo se s láskou a pokorou nevěnovali z lenosti žádné práci, budou vyvrženi z úst Božích. Žádný lenoch před ním neobstál, každého ihned rázně pokáral. On sám, vzor veškeré dokonalosti, pracoval svými rukama a nepřipustil, aby promarnil byť i jen chvíli z toho nejdražšího daru – času. Říkal: »Přeji si, aby všichni moji bratři pracovali a cvičili se v dobrých skutečích, abychom nebyli lidem vůbec na obtíž, aby srdce ani jazyk nebloudil v zahálce. A kdo neumí pracovat, ať se učí.« Co se týká užitku a mzdy za práci, říkával, že to nemá být podle vůle pracujícího, ale podle rozhodnutí představeného nebo ostatních bratří.“¹²¹

¹¹⁴ Assiská legenda tří druhů, in: Františkánské prameny I., Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1982, čl. 1421.

¹¹⁵ TOMÁŠ Z CELANA: Druhý životopis svatého Františka, čl. 600, viz též TOMÁŠ Z CELANA, První životopis sv. Františka, čl. 350, TOMÁŠ Z CELANA, Druhý životopis svatého Františka, čl. 593.

¹¹⁶ Viz např. TOMÁŠ Z CELANA, Druhý životopis svatého Františka, čl. 793.

¹¹⁷ Srov. TOMÁŠ Z CELANA: První životopis svatého Františka, čl. 366.

¹¹⁸ Assiská legenda tří druhů, čl. 1446.

¹¹⁹ Zrcadlo dokonalosti, in: Františkánské prameny I., Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1982, čl. 1746.

¹²⁰ Tamtéž, čl. 1730.

¹²¹ Tamtéž, čl. 1770.

Přesně tuto realitu nalézáme i v obou Františkových řeholích, jak v první, takzvané *Nepotvrzené řeholi*, jež je mnohem obsírnější, tak v druhé, *Potvrzené*, jež vzhledem k okolnostem¹²² musela být mnohem stručnější. Tady i tam si František neodpustil dát jasné pokyny ohledně práce bratrů. Nepotvrzená řehole ve své obsáhlosti obsahuje pokyny o tom, jak bratři mají vykonávat jen služebné práce a nepřijímat úřady či vedoucí pozice, že mají dělat to, v čem byli vyučeni, je-li jejich řemeslo počestné a prospívá spáse duše, že mohou ke své práci vlastnit potřebné náčiní a že jako mzdu mohou přijímat vše kromě peněz. Práce je zde vnímána jako prostředek k obživě a zároveň dle benediktinského „zahálka je nepřitelem duše“¹²³ způsobem, jak ochránit svou duši.¹²⁴ Řehole potvrzená vše stručně, ale výstižně shrnuje následujícími slovy: „Jako mzdu za práci ať přijímají pro sebe a své bratry životní potřeby, kromě peněz; a to pokorně, jak se sluší na Boží služebníky, kteří zachovávají svatou chudobu.“¹²⁵ „Vnímat práci jako milost, tedy Boží dar, je pro františkánskou spiritualitu velmi důležitá myšlenka. Františkův pohled na práci je dnes aktuálnější více než kdy jindy. Nevidí jako určující hodnotu druh vykonávané práce. Z toho také zpětně vidíme Františkovu velkou úctu ke každému člověku.“¹²⁶ Tuto formulaci z *Potvrzené řehole* v téměř doslovném znění najdeme v *Řeholi svaté Kláry*, ale o tom až v následujících oddílech.

Posledním, avšak zdaleka ne nezajímavým momentem, u něhož se pozdržíme, je františkánský život v poustevnách. Františkánské poustevny nejsou příliš známé a v dnešní době jich není mnoho, ale za Františkova života tvořily nedílnou součást řádu a vyvažovaly apoštolskou činnost bratrů. František pro ně sepsal již v roce 1217 vlastní pravidla, v nichž popisuje, jak má být život v takové poustevně uspořádán: „Ti bratři, kteří chtějí vést řeholní život v poustevnách, ať jsou tři nebo nejvýš čtyři. Dva z nich ať jsou matkami a mají dva nebo nejméně jednoho jako syna. První dva, kteří jsou matkami, ať žijí životem Marty, druhí dva synové život Marie Magdalény.“¹²⁷ Tuto roli matek a synů si pak bratři v pravidelných

¹²² Tato druhá řehole je do značné míry poznamenána nutným kompromisem, jenž musel být učiněn, aby v řádu společně mohly žít nejrůznější názorové skupiny.

¹²³ Řehole svatého Benedikta, Praha 1993, kap. 48.

¹²⁴ Viz sv. FRANTIŠEK: *Nepotvrzená řehole*, čl. 24–25.

¹²⁵ Sv. FRANTIŠEK: *Potvrzená řehole*, čl. 88.

¹²⁶ POSPÍŠILOVÁ Ludmila: *Františkánské povolání*, 58.

¹²⁷ Sv. FRANTIŠEK: *Pravidla pro život v poustevnách*, in: *Františkánské prameny I.*, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1982, čl. 136.

intervalech střídali¹²⁸, aby tak práce a modlitba zůstaly vyváženy – v podstatě dle benediktinského *ora et labora*.

Tímto jsme zakončili náš stručný přehled františkánské spirituality práce. Její základní principy nám nyní umožní vrátit se s větším porozuměním ke Kláře samotné, která jako sazenička svatého Františka má své kořeny ve františkánské půdě.

3.4 Práce ve spisech svaté Kláry a v životě prvních klarisek

Jak již bylo řečeno výše, ke klariánské spiritualitě ta františkánská neodmyslitelně patří. Klára v mnohém na Františka navazuje, avšak častokrát jeho postoje dále rozvíjí, promýšlí, přizpůsobuje vlastnímu stylu života. V žádném případě, i přes mnohé, co mají ti dva společného, Klára Františka nekopíruje. Naopak jde svou vlastní cestou. František si přál, aby se bratři neusazovali v klášteřích, nýbrž aby putovali světem a hlásali pokoj a smíření. Klára od počátku volí klášterní skrytost, klauzuru, a to v žádném případě ne proto, že by neměla jinou možnost, ale prostě proto, že tak vnímala své povolání a poslání.¹²⁹ A tomuto zcela odlišnému způsobu života musí odpovídat i nový způsob prožívání františkánských ideálů, jež byly a zůstaly pro svatou Kláru i její sestry směrodatné navzdory všem změnám.

Zaměříme se na to, jak abatyše Klára transformovala Františkovo pojetí práce a jakou roli hrála fyzická námaha v praktickém i duchovním životě sester u svatého Damiána. V malém klášteříku za branami Assisi žilo již po krátké době padesát sester. V jeho zdech trávily řeholnice celý den a celý život, směstnány na malém prostoru. Zde zvláště nám vytane na mysli ona životně nutná rovnováha mezi duševní a tělesnou aktivitou, bezpodmínečně potřebná pro zdraví a lidsky důstojný život.

Sestry byly povolány ke kontemplativnímu životu a k neustále přítomnosti před jejich Pánem, i klariánská mystika, byť málo známá, byla v životě sester plně rozvinuta a žita, přesto však spiritualitu klarisek ani v nejmenším nelze považovat za poustevnickou

¹²⁸ Tamtéž, čl. 138.

¹²⁹ Na téma, nakolik byla Klára v realizaci svého povolání ovlivněna dobovými podmínkami, a nakolik jednala zcela svobodně (především co do problematiky klauzury), bylo sepsáno mnoho článků. K základní orientaci velmi dobře poslouží kniha Marca Bartoliho *Klara von Assisi*, která vyšla v mnoha světových jazycích. Není však totožná s českou vydanou knihou *Svatá Klára* od stejného autora.

a například od pojetí známějších sester karmelitek se velmi liší. Výrazným a podstatným rysem je sesterské společenství – obdoba františkánské fraternity. Za všech okolností žijí sestry v té nejtěsnější blízkosti, jak fyzické – což je právě dobře viditelné na konkrétních podmínkách v klášteře svatého Damiána – tak duchovní: „Když matka svou dceru podle těla miluje a o ni pečuje, oč větší musí být péče, kterou v lásce prokazuje sestra své duchovní sestře.“¹³⁰ Sestry společně sdílí jednu kapli, jeden refektář, jeden dormitář. Urozené i ty nejprostšího původu, všechny mají a dělají vše společně. To je pravá fraternita. Důstojnost má každá sestra od Boha, před ním jsou si všechny rovny, sobě navzájem jsou si zároveň služebnicemi i matkami. Františkánská úcta ke všemu stvořenému i zde, v klášterní skrytosti, vyvěrá z hloubi srdcí a je prožívána v celé své intenzitě. Před stvořeným světem sestry neutíkají do klauzury, nýbrž v poklidné atmosféře klášterního ústraní rozjímají o stvoření jako velikém daru Boží lásky, jako velkolepém projevu Boží dobroty a krásy, a celý tento svět ve svých modlitbách pozvedají k jeho Původci a Stvořiteli. Když „matka (Klára) posílala služebné sestry mimo klášter, napomínala je, aby, když uvidí pěkné stromy kvetoucí a zelenající se, chválily Boha; a podobně až uvidí lidi a jiné tvory, vždy za všechny a ve všech věcech chválily Boha.“¹³¹

Pro teologii práce tedy nacházíme v podstatě i u Kláry stejné výchozí body jako u Františka – úcta ke stvořenému světu, společenství, vzájemná láska, starostlivost a péče. Pominout nelze ani fakt zachovávání chudoby. Klára si zvolila nejvyšší chudobu, a tuto svou volbu si dokonce nechala úředně potvrdit papežem takzvaným *Privilegiem chudoby*, jak již bylo uvedeno výše. Své sestry od začátku nazývala *chudé sestry, paní*, a jako takové žily životem opravdu více než skromným, můžeme říci materiálně a finančně nenáročným. Potřeba práce jakožto výdělečné činnosti k zabezpečení živobytí se sice zcela neztrácí, nejednou se zřejmě stalo, že sestry zůstaly zcela bez chleba, ale přinejmenším značně minimalizuje. Ale o tom již více z konkrétních svědectví dobových dokumentů a spisů.

3.4.1 Řehole a závět'

O obou dokumentech budeme pojednávat najednou z jednoho prostého důvodu: jsou si obsahově velmi podobné, byť řehole je, samozřejmě, mnohem obsírnější a jedná se o právní text, který reguluje jasně danými pravidly život chudých sester. Závět' je naproti tomu textem

¹³⁰ ŘEHOLE, čl. 2798.

¹³¹ PROCES, čl. 3112.

mnohem osobnějším, a i když jsou stále pochybnosti o její autentičnosti, jednoznačně obsahuje myšlenky, svědectví a povzbuzení pro sestry současné i budoucí, které Kláře obzvláště ležely na srdci.

Klářina řehole je velmi propracovaným dokumentem. Vzpomeňme na její historii, o které jsme se již zmiňovali. Jedná se o třetí ucelený právní dokument, nepočítáme-li Františkovu *Forma vitae* a *Privilegium chudoby*. V řeholi Klára shrnuje na konci svého života vše to, co považuje za podstatné, co zkušenosti ověřily jako správné a co se skutečně po dlouhá léta Klářina života praktikovalo. Kdybychom měli před očima text sepsaný na počátku jejího obrácení, mohly by existovat pochybnosti, že se jedná o ideály, jež ve skutečnosti možná ani nelze realizovat. To však není tento případ. Máme před sebou vyzrálý text, který se zakládá na platformě františkánské potvrzené řehole, a jak je známo, obsahuje mnohé citace z Hugolinových konstitucí a také z řehole benediktinské. „Zapomíná se zdůraznit, že řehole svaté Kláry neopisuje (tyto texty) doslovně, mechanicky, s nezbytnými disonancemi...“¹³² nýbrž tvůrčím způsobem přistupuje k osvědčeným pravidlům a transformuje je do podoby adekvátní klariánské formě života.

Po krátkém úvodu se věnujme již přímo textu a jeho výpovědím na téma práce. Stěžejním místem je kapitola sedmá „O způsobu práce“¹³³. Ta obsahuje pět krátkých článků, z nich první tři se týkají přímo práce:

1. Sestry, kterým dal Bůh milost, že mohou pracovat, ať po třetí hodině svědomitě a oddaně pracují. Ať se zaměstnávají prací počestnou a pro společenství užitečnou.
2. Ať pracují tak, aby přemohly zahálku, nepřítele duše, ale neunášely ducha svaté modlitby a oddanosti, jemuž mají všechny ostatní časné věci sloužit.
3. Ruční práci ať přiděluje abatyše nebo vikářka vždy na kapitule v přítomnosti všech sester.¹³⁴

¹³² QUAGLIA Armando: Hodnota Řehole svaté Kláry, in: *Vita Minorum* 4 (1994).

¹³³ ŘEHOLE, čl. 2798.

¹³⁴ ŘEHOLE, čl. 2792–2793.

Již na první pohled v těchto řádcích rozpoznáváme slova Františkovy *Potvrzené řehole* i řehole Benediktovy.¹³⁵ Ne však slova doslovně citovaná, jak již o tom byla řeč, nýbrž samotnou Klárou přeformulovaná tak, aby odpovídala realitě života u svatého Damiána.

Moci pracovat je milost. Toto zcela nové poselství svatého Františka i zde zaznívá na prvním místě a staví se nám před oči jako základ a podstata veškerého lidského snažení. Práce je milost. Ne pokoření, ponížení, něco, co poskvrňuje lidskou důstojnost, co člověka odvádí od Boha, znemožňuje mu naplnit jeho poslání. Práce není trest, pomsta, zlo, práce je milost.

V Katechismu katolické církve najdeme následující definici milosti: „přízeň, nezasloužená pomoc, kterou nám Bůh dává, abychom odpověděli na jeho nabídku...“¹³⁶ Podle toho je tedy práce jakožto milost, Božím darem, prostředkem, jak odpovědět na Boží povolání rozvinout v sobě do plnosti Boží obraz, cestou, jak naplnit poslání, které nám Bůh svěřil. Možnost pracovat je pro nás velkou příležitostí zapojit se do díla Boží spásy, spoluúčastnit se na díle stvoření a pokračovat v tom, co sám Hospodin započal.¹³⁷

Milost je však současnou teologií také často chápána jako sebesdílení Boha člověku.¹³⁸ Tudíž i práce, nejenom modlitba, je místem setkání s Bohem. „Kontemplativní duše během práce neopouští svého Pána.“¹³⁹ Skrze práci máme účast na Božím životě, tvoříme, jako tvoří Bůh, pečujeme a staráme se, stejně jako Bůh se stará o své stvoření, vládneme zemi, jako i Bůh je jejím Vládcem, obstaráváme těm, které milujeme, to, co potřebují k životu, stejně jako Bůh ve své lásce živí nebeské ptactvo a šatí polní lilie¹⁴⁰. V práci se nám Bůh dává poznat a my se připodobňujeme Bohu. V práci nás Hospodin neopouští, ale zůstává s námi, daruje nám sebe sama. Odejít za svou prací neznamena opustit Boha, ale setrvávat v jeho přítomnosti. Proto je práce milostí.

¹³⁵ Sv. FRANTIŠEK: *Potvrzená řehole*, čl. 88: „Ti bratři, kterým Bůh dal milost, že mohou pracovat, ať pracují svědomitě a s dobrým úmyslem, aby totiž nedali vzniknout zahálce, která je nepřitelem duše, ani přitom nepotlačovali ducha svaté modlitby a zbožnosti, kterému mají sloužit všechny časné věci.“ Srov. též *Řehole svatého Benedikta*, kap. 48.

¹³⁶ *Katechismus katolické církve*, Praha: Zvon, 1995, čl. 1996.

¹³⁷ K podobnému závěru jsme dospěli i v oddíle věnovaném Starému zákonu.

¹³⁸ Viz např. *Katechismus katolické církve*, čl. 1997; BOUBLÍK Vladimír: *Teologická antropologie. Člověk v Kristu Ježíši*, Kostelní Vydří: Karmelitánský nakladatelství, 2001, 156.

¹³⁹ DHONT René-Charles, *Claire parmi ses soeur*, Paris: Éditions franciscaines, 1985, 63.

¹⁴⁰ Srov. Mt 6,25–30.

Po třetí hodině¹⁴¹, to znamená po ranních modlitbách v kapli, odcházejí sestry pracovat. Již jsme se zmínili o nutné vyváženosti fyzické a duševní aktivity v životě člověka, která je podmínkou nejen pro zdraví těla, ale i mysli. Mají-li sestry s plným vědomím, ochotně a oddaně sloužit Bohu, žít zasvěcený životem v plnosti, pak právě zdraví mysli je do značné míry nezbytným předpokladem. Představy o tom, že by se sestry mohly modlit bez ustání po celé dny v kapli, jsou nereálné, to věděla Klára a ví to každý, kdo se o něco takového dlouhodobě pokoušel. Nutné přestávky, jež by však nevyplňovala práce, ale spíše jakási prázdnota volného času, by velmi snadno a rychle vedly k oné obávané zahálce, tupé lhostejnosti a chladu nezbožnosti¹⁴². Zde nastupuje práce jakožto prostředek podněcující a rozvíjející jiné lidské vlohy než klasická modlitba společenství, avšak zároveň práce jakožto jiný druh modlitby. „Cvičení modlitby v ní přechází do ducha modlitby.“¹⁴³

Samozřejmě, že jako téměř vše, i milost pracovat může být člověkem zneužita například k vlastním sobeckým cílům, práce se může stát útekem před realitou, může sloužit jako prostředek falešné seberealizace, k vystavování vlastních schopností na odiv, k povyšování sama sebe a pohrdání ostatními. Tomu se snaží Klára předcházet za pomoci osvědčeného rytmu střídání modlitby a práce, který je typický nejen pro benediktinské kláštery, ale již pro starověké poustevníky a pouštní otce. Sestry mají v určité hodiny vykonávat manuální práce a hned pak se modlitbou opět rozehrívají k touze po Stvořiteli.¹⁴⁴ Toto střídání je velikou pomocí ve škole kontemplativního života. Ideálem však zůstává duch neustálé modlitby, který spojuje člověka s Bohem nezávisle na okolnostech a jemuž všechny ostatní časné věci slouží.

Práce, které se sestry věnují, má být samozřejmě počestná. To je zcela logický a pro pochopení nekomplikovaný požadavek. Jinak už je tomu s užitečností pro společenství. Zde se již musíme obšírněji podívat, co touto formulací Klára zamýšlela. Na první pohled by se užitečností mohla rozumět finanční prospěšnost. Představa, že by sestry měly konat jen takové práce, jež jsou dobře placené, je těžko slučitelná se způsobem života u svatého

¹⁴¹ Dle starobylého zvyku byly církevní hodinky rozděleny na tři rozsáhlejší části (ranní chvály – laudy, nešpory a vigilie) a pět kratších částí (prima, tercie sexta, nona a kompletář), jež původně následovaly v tříhodinových intervalech, stejně jako se střídaly hlídky římského vojska. Den se v antice dělil na 12 hodin mezi východem a západem slunce, takže první hodina odpovídala naší šesté hodině ranní. Třetí hodinka, tercie, by dle tohoto počítání vycházela přibližně na devátou hodinu ranní.

¹⁴² Srov. LEGENDA, čl. 3229.

¹⁴³ DHONT René-Charles, Claire parmi ses soeur, 63.

¹⁴⁴ Srov. LEGENDA, čl. 3229.

Damiána. V první řadě žily sestry velmi skromným a nenáročným životem. V podstatě se praktikoval celoroční půst až na pár slavnostních dnů, v klášteře se nejedlo maso a zeleninu, která tvořila a dodnes tvoří větší část klariánského jídelníčku, si sestry vypěstovaly samy. Každý klášter měl mít dle ustanovení řehole zahradu, „která je třeba k postačující obživě“¹⁴⁵ sester. Každá sestra dostala při vstupu do komunity „tři hábity a jeden plášť“¹⁴⁶, s čímž si obvykle vystačila po dlouhá léta. Finanční nároky komunity asi tedy nebyly nijak vysoké, máme-li zprávy, že sestrám něco chybělo, pak to byl občas chléb a olej¹⁴⁷. V takových případech se chudé paní svěřovaly Boží lásce a chodily žebrot¹⁴⁸. „Ať Pánu na tomto světě slouží v pokoře a chudobě jako cizinci a poutníci a ať jdou plny důvěry po almužně. A nemají se kvůli tomu stydět, neboť i Pán se pro nás na tomto světě stal chudým.“¹⁴⁹

Jak tedy chápat onu užitečnost pro společenství? Co je hlavním cílem společenství chudých sester? Klára odpovídá: „Zachovávat svaté evangelium našeho Pána Ježíše Krista životem v poslušnosti, bez vlastnictví a v čistotě,“¹⁵⁰ velebit a chválit Pána, dokonale žít,¹⁵¹ růst v lásce k Bohu a stále se navzájem milovat¹⁵². Na tomto každé společenství klarisek stojí a tomuto má vše ostatní sloužit a být podřízeno. Tudíž je-li kritériem výběru práce užitečnost pro společenství, pak tedy musí nutně splňovat tyto základní předpoklady. Nesmí sestrám bránit v realizaci jejich povolání, v rozvíjení života podle evangelia, v chudobě, vzájemné lásce a také minoritě. Ba naopak to vše by měla spíše podporovat.

Čím se tedy konkrétně sestry u svatého Damiána zaměstnávaly? Výčet prací ve spisech nikde nenajdeme, víme pouze, že Klára v řeholi předepisuje, aby abatyše na kapitule

¹⁴⁵ ŘEHOLE, čl. 2791; srov. též ZÁVĚŤ, čl. 2844.

¹⁴⁶ ŘEHOLE, čl. 2759.

¹⁴⁷ Viz např. PROCES, čl. 2939; 3039.

¹⁴⁸ Pavel požaduje pro apoštoly právo obdržet od lidí za své služby obživu (1 Kor 9,4–15). Podle Františka „služba kontemplativních chudých“ v církvi opravňuje k utíkání se ke stolu Páně (sv. FRANTIŠEK: Odkaz, čl. 120), nedostanou-li dostačující plat za svou práci (sv. FRANTIŠEK: Nepotvrzená řehole, čl. 24 a 31). „Almužna je dědictvím a spravedlivým podílem, který patří chudým“ (sv. FRANTIŠEK: Nepotvrzená řehole, čl. 31). Ostatně, žebrota vybízí dárce k milosrdné lásce, která je odměňována Pánem (tamtéž). Současně ale František i Klára připomínají, aby společenství nezapomínala žít v opravdu chudých podmínkách. „Máme-li jídlo a oděv, spokojme se s tím“ (1 Tim 6,8). Překročit míru žebroty, která stačí pro zajištění života v chudých podmínkách, by bylo zneužitím, jež oba svatí zakladatelé přísně odmítají.

¹⁴⁹ ŘEHOLE, čl. 2795.

¹⁵⁰ ŘEHOLE, čl. 2750.

¹⁵¹ Srov. ZÁVĚŤ, čl. 2830.

¹⁵² Srov. ZÁVĚŤ, čl. 2847.

v přítomnosti všech sester přidělovala ruční – manuální¹⁵³ práci. Upřesnění o manuální práci nás může zpočátku trochu zarazit, uvědomíme-li si, že velká část prvních sester byla urozeného původu. Těmto šlechtickým dívkám se zajisté doma dostalo základního vzdělání, to znamená, že uměly minimálně číst a psát – což jim mimo jiné umožňovalo recitovat latinský breviář. Zajisté se ve své rodině věnovaly i například vyšívání, ale rozhodně nebyly zvyklé tvrdě fyzicky pracovat. Uměli bychom si je mnohem snáze představit, jak v klášteře třeba opisují knihy, ale tak tomu dle všeho u svatého Damiána nebylo. Kromě toho, že knihařské a písařské práce byly doménou spíše mužských benediktinských klášterů, v assiském klášteře by tato činnost byla prakticky nemožná jak pro svou finanční náročnost, tak pro nuzné a stísněné podmínky tamních prostorů.

Dalším, velmi důležitým faktorem, proč v celém františkánství byla upřednostňována obyčejná manuální práce před prací řekněme více intelektuální, je princip minority. Jak František, syn z bohaté rodiny, tak Klára, šlechtická dcera, oba se po svém obrácení celým životem postavili na stranu chudých, *minores*. Nechtěli být něčím víc, někým vznešenějším, pro své povolání ctihodnějším a hodným chvály a úcty. Chtěli se připodobnit chudému Kristu, který nic nedbal na to, že je rovný Bohu, ale sám sebe se zřekl a stal se jedním z lidí.¹⁵⁴ František to vystihuje ve své řeholi těmito slovy: „Ať se radují, když se stýkají s obyčejnými lidmi, kterými ostatní pohrdají, s chudými a slabými, s nemocnými, malomocnými a s žebráky na cestách.“¹⁵⁵ Mají-li bratři a sestry vést svůj život jako pokorní chudí, pak se intelektuální výdělečná činnost rozhodně nejeví jako vhodná volba. Chudí té doby nebyli vzdělání, nezastávali důležité funkce, rezervované mocným a bohatým. Pracovali svýma rukama, aby uživili vlastní rodinu. A takový měl být i život chudých sester.

V neposlední řadě je ještě třeba vzpomenout aspekt příkladného života, kterým sestry měly žít. Klára ve svých spisech často a ráda mluví o zrcadle. Pro její následovnice má být jediným zrcadlem, do něhož se denně mají dívat, sám Kristus.¹⁵⁶ Ony samy pak mají být

¹⁵³ V celé této práci se při práci s františkánskými i klariánskými spisy držím překladu vydaného v Římě roku 1982 a Českém Těšíně roku 1994, a to z toho důvodu, že oproti novým překladům některých spisů jsou tato vydání kompletní a překlad je až na výjimky bez problému použitelný. Zde však narážíme na jednu z těch mála výjimek. Hovořit o *ruční* práci je z pohledu dnešního člověka lehce zavádějící, jelikož si pod tímto termínem představí spíše práci jako ruční šití, vyšívání, háčkování atp. Proto nadále budu slovo *ruční* nahrazovat výrazem manuální, jež se mi zdá vhodnější.

¹⁵⁴ Srov. Fp 3,6–7.

¹⁵⁵ Sv. FRANTIŠEK: Nepotvrzená řehole, čl. 30.

¹⁵⁶ ČTVRTÝ LIST SV. ANEŽCE PRAŽSKÉ, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994, 2902–2903.

zrcadlem a příkladem těm, kteří jsou ve světě. „Poněvadž nám tedy Pán svěřil tak veliký úkol, že máme být zrcadlem těm, které volá, aby byly druhým příkladem a zrcadlem, jsme přísně vázány k tomu, abychom Pána zvlášť velebily a chválily a dokonale žily. Když to budeme dělat, zanecháme ostatním skvělý příklad a velmi snadno dosáhneme vítěznou cenu věčné blaženosti.“¹⁵⁷ Aby sestry mohly být příkladem obyčejným lidem, pak musí žít jejich životem, jejich starostmi. Tvrdě pracovat a vydělávat si tak na denní chléb.

Urozené dívky, nyní chudé sestry, se s největší pravděpodobností v každodenním životě společenství věnovaly opravdu obyčejným manuálním pracím, kterých je kolem běžného chodu domácnosti čítající kolem padesáti lidí dost a dost. Myslet zde můžeme na práci v kuchyni, prádelně, běžný úklid, ruční práce jako tkaní, šití, vyšívání, ale také namáhavou práci na zahradě, která sestry živila. Pevnou součástí každodenních služeb byla i péče o nemocné spolusestry, jichž v klášteře bylo zřejmě vzhledem k tvrdým životním podmínkám vždy velké množství.¹⁵⁸ Starosti o nemocné věnovaly sestry zřejmě mnoho času, ale především trpělivosti a lásky, aby tak alespoň trochu vyvážily bolesti i strasti, plynoucí z nuzných podmínek, ve kterých byly sestry nuceny své nemoci snášet.

Ve 13. století byly ženy zvyklé vykonávat všechny práce v sukních či šatech, přesto považovala Klára na základě vlastních zkušeností za nezbytné oficiálně dovolit sestřím „krátké pláště k ulehčení i usnadnění služeb a prací“.¹⁵⁹ O tom, jak tvrdá a namáhavá byla práce sester a jak statečně ji snášely, se Klára zmiňuje i v řeholi i závěti podobnými slovy: „Když však blažený František viděl, že jsme sice tělesně slabé a křehké, ale že se přesto nelekáme nouze, chudoby, námah, těžkostí, ponižování i pohrdání světem, že dokonce po příkladu svatých a jeho bratří to považujeme za velikou slast – jak on sám i jeho bratří často zjistili – velmi se z toho zaradoval v Pánu.“¹⁶⁰

Další oblastí práce, kterou musíme zahrnout do našeho výčtu, byť to možná bude zpočátku znít trochu zvláštně, jsou úřady zastávané sestrami, především úřad abatyše. Každý, kdo někdy ve svém životě nesl odpovědnost za nějaké společenství či za druhé lidi, však velmi dobře dokáže pochopit Klářina slova, určená v řeholi nově zvoleným abatyším:

¹⁵⁷ ZÁVĚŤ, čl. 2830.

¹⁵⁸ Viz např. ŘEHOLE, čl. 2783; 2797; PROCES, čl. 2936; 2975; 3025; LEGENDA, čl. 3181; 3226.

¹⁵⁹ ŘEHOLE, čl. 2761.

¹⁶⁰ ZÁVĚŤ, čl. 2832; srov. též ŘEHOLE, čl. 2788.

„Zvolená ať uváží, jaké břímě na sebe vzala a komu bude muset vydávat počet ze stádce sobě svěřeného.“¹⁶¹ O sobě jako abatyši i o abatyších obecně mluví Klára vždy jako o služebnicích. Úřad abatyše je v první řadě službou, a to v pravdě službou náročnou a namáhavou. Sama Klára dlouhé roky odmítala vedení sester a titul abatyše vůbec přijmout. Nakonec tak učinila až na naléhání a výslovný příkaz svatého Františka.¹⁶² To, že nakonec roli a titul abatyše přijala, v žádném případě neznamenal, že by se jakkoli něčím začala odlišovat od svých sester. Vždy, v duchu pravé františkánské minority, trvala na tom, že abatyše je jen jednou ze sester, stejnou jako všechny ostatní, ve všem jim rovnou. A má-li něčím vynikat, pak „spíše ctnostmi a svatým životem než úřadem“¹⁶³.

Zde se nám představuje obraz abatyše, v klášterním světě dosud nevídaný – ne paní, ale sestra, ne důstojnost, povýšenost, nadřazenost, nýbrž pokora služebnice, matky a sestry, která má na srdci v první řadě a především dobro jí svěřených sester. „Abatyše ať se k nim chová s tak srdečnou láskou, aby s ní mohly mluvit a zacházet jako paní se svou služebnicí. Neboť tak tomu má být: abatyše ať je služebnicí všech sester.“¹⁶⁴ Damianitky nemají abatyši, jež vlastní soukromou celu, pokrmy jsou jí předkládány odděleně a jsou lepší než ty určené pro ostatní sestry, jak to bylo zvykem v nejednom benediktinském klášteře té doby. Abatyše chudých sester je přísně povinna zachovávat „ve všech věcech (...) společný život, především v kostele, ložnici, refektáři, na ošetřovně i v oblékání“¹⁶⁵. Stručně shrnuto, úřad abatyše není výsadou, privilegiem, ale povinností, břemenem a službou, tvrdou prací pro dobro ostatních.

Poslední, avšak velmi důležitou tematikou v oblasti práce obsaženou v řeholi svaté Kláry je problematika sester sloužících mimo klášter. Chápání jejich postavení má stejný základ jako pojetí úřadů – spočívá na zásadní a ničím nezrušitelné důstojnosti každé jednotlivé sestry a na vzájemné rovnosti všech sester dohromady. Avšak toto téma je natolik zajímavé a pro Klářinu dobu specifické, že se mu budeme později věnovat v samostatné podkapitole.

¹⁶¹ ŘEHOLE, čl. 2776; srov. též ZÁVĚŤ, čl. 2849.

¹⁶² Srov. LEGENDA, čl. 3179; PROCES, čl. 2930.

¹⁶³ ŘEHOLE, čl. 2776; srov. též ZÁVĚŤ, čl. 2848.

¹⁶⁴ ŘEHOLE, čl. 2808.

¹⁶⁵ ŘEHOLE, čl. 2779. Citát upraven dle přesnějšího překladu Klářiny řehole, vydaného na Velehradě, nakladatelstvím Octobre 12, 2001.

3.4.2 Kláštiny listy

Zcela nové informace a podněty k našemu tématu v listech nenajdeme, ale pro úplnost se alespoň krátce zmíníme i o nich. Klára vedla zřejmě bohatou korespondenci, zachovaly se nám však pouze čtyři listy svaté Anežce České a jeden list Ermentrudě z Brügge. Všech pět listů lze souhrnně charakterizovat spíše jako duchovní povzbuzení než popis praktického života, ale i v nich najdeme několik konkrétních rad a pokynů.

Pro nás stojí za povšimnutí úvody všech listů, jež jsou si navzájem dosti podobné. Klára v nich jmenuje adresátky svých listů, tituluje je vznešenými jmény, vyjadřujícími jejich důstojnost i její lásku k nim, pozdravuje je a na závěr označuje sebe, odesílatelku, vždy s železnou pravidelností jako služebnici – a to jak nehodnou či pokornou služebnici Ježíše Krista, tak neužitečnou služebnici či služku chudých paní, sester u svatého Damiána.¹⁶⁶ Klára tedy bezpodmínečně chápe svůj život i úřad jí svěřený jako službu a jako svůj prvořadý cíl vidí úkol sloužit Bohu i lidem.

Druhý typ svědectví těchto listů hovoří o řeholním životě obecně jako o službě. Klára vybízí Anežku, aby se upevňovala „ve svaté službě“¹⁶⁷, setrvala v Kristově službě, kterému celým srdcem slouží¹⁶⁸, co koná, konala vytrvale¹⁶⁹. Dokonce užívá slov apoštola Pavla a nazývá Anežku pomocnicí samého Boha¹⁷⁰. Ermentrudu povzbuzuje Klára těmito slovy: „Horlivě zdokonaluj dílo, které jsi dobře začala. Službu, do níž ses ve svaté chudobě dala, konej v pravé pokoře.“¹⁷¹

Posledním místem, o kterém se zmíníme, je část čtvrtého listu Anežce, v němž Klára hovoří o Kristu zrcadlu, v němž se má Anežka denně zhlížet a podle nějž má utvářet svůj život. „Ve středu zrcadla viz aspoň pokoru a blahoslavenou chudobu, nesčíslné práce

¹⁶⁶ Srov. úvodní věty všech listů ve Františkánských pramenech II., čl. 2895; 2871; 2883; 2899; 2912.

¹⁶⁷ PRVNÍ LIST ANEŽCE PRAŽSKÉ, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994, čl. 2863.

¹⁶⁸ Srov. PRVNÍ LIST ANEŽCE PRAŽSKÉ, čl. 2869.

¹⁶⁹ Srov. DRUHÝ LIST ANEŽCE PRAŽSKÉ, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994, čl. 2875.

¹⁷⁰ Srov. TŘETÍ LIST ANEŽCE PRAŽSKÉ, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994, čl. 2886.

¹⁷¹ LIST ERMENTRUDĚ Z BRÜGGE, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994, čl. 2916.

a námahy, jež vytrpěl, aby vykoupil lidstvo.¹⁷² Práce a námahy neodmyslitelně patří k Ježíšovu životu, a stojí-li v centru klariánské spirituality následování Krista, pak nevyhnutelně i život chudé sestry budou vyplňovat mnohé práce a námahy.

3.4.3 Proces svatořečení a legenda

S legendou a procesem se dostáváme ke klariánským spisům, které již nejsou osobním svědectvím svaté Kláry, nýbrž nám Kláru představují očima těch, kteří s ní žili. Jak jsme si již říkali na začátku této práce, legenda je v podstatě vystavěna na svědectvích kanonizačního procesu a jen místa, která zůstávala nejasná, si autor ověřil u očitých svědků a pamětnic. Celkově však můžeme tvrdit, že oba spisy nám představují tutéž Kláru, kterou potkáváme i v písemnostech, které ona sama sepsala, jen ctnosti, kterými se Klára pochopitelně nechlubila, jsou zde vynášeny v celé jejich dokonalosti na denní světlo.

Všechny svědkyně, dotázány na chování matky Kláry v klášteře, shodně vypovídají o její pokoře, sesterské lásce a připravenosti vždy a za všech okolností sloužit. Velmi přesvědčivě tak dávají za pravdu větám z Klářiných listů, kde sebe samu označuje za služebnici, či dokonce služku. Svědectví sester si pro přehlednost rozdělíme dle obsahu jejich výpovědi do pěti skupin – o Klářině pokoře, v níž raději než vládnout chtěla sloužit, o péči, kterou Klára věnovala nemocným sestrám, jak obsluhovala sestry sloužící mimo klášter, o každodenních pracích, kterými se zapojovala do života komunity, a konečně o ručních pracích, jež Klára po celý svůj život konala.

O Klářině neochotě přijmout vedení sester a titul abatyše jsme mluvili již v předcházejícím oddílu. Její odmítání se rozhodně nezakládalo na odmítání zodpovědnosti a strachu z povinnosti. Dle všeho byla jeho kořenem hluboká Klářina pokora, v níž se všemožně bránila být vyvýšena nad ostatní sestry, jak to v té době bylo s úřadem abatyše neodmyslitelně spjato. Když totiž Klára svůj úřad již vykonávala a byla nucena přikazovat sestrám, „aby něco udělaly, dávala příkaz s velkou ostýchavostí a pokorou, a častěji spíše to chtěla udělat sama než přikazovat druhým“¹⁷³. V pokoře pohrdala sama sebou a „dělala nejponížejší práce“¹⁷⁴, „pokládala se za nicotnou v porovnání s ostatními sestrami,

¹⁷² ČTVRTÝ LIST ANEŽCE PRAŽSKÉ, čl. 2904.

¹⁷³ PROCES, čl. 2934.

¹⁷⁴ PROCES, čl. 2944.

ponižovala se vůči všem a sloužila jim¹⁷⁵. Všechna svědectví procesu shrnuje legenda následujícími slovy: „raději než stát v čele chtěla být pokorně podřízená a mezi služebnicemi Kristovými spíše sloužit než se nechat obsluhovat. Na naléhání svatého Františka však nakonec vedení chudých paní přijala. V srdci jí z toho vyrostla bázeň, a ne pýcha; tak nerostla nekázeň, ale bezpodmínečná poslušnost. Čím výše stála totiž v očích druhých vnější důstojností, tím méně si cenila sebe samé, tím ochotnější byla ke službě druhým, čím prostší ve způsobu života. Žádnou služebnou prací nepohrdala...“¹⁷⁶

O nemocné sestry Klára sama velmi starostlivě pečovala, puzena láskou, jakou má matka ke své dceři.¹⁷⁷ Svatá Klára měla ve zvyku sestry v klášterní nemocnici pravidelně navštěvovat¹⁷⁸, měla s nimi soucit, starala se o ně¹⁷⁹ a umývala jim sedadla¹⁸⁰. Zmiňují-li se sestry v kanonizačním procesu o Klárině péči o nemocné, nikdy nezapomenou zdůraznit, že nemocným omývala sedadla. Zřejmě právě toto bylo neskutečně zarážející a obdivuhodné zároveň, Klára, urozená dívka vychovávána dle dvorní etikety v šlechtické rodině, vlastníma rukama pomáhá s hygienou nesoběstačným sestrám. Autor legendy tuto skutečnost nijak nepřikrašluje a ve vší upřímnosti vypráví: „Sama utírala sedadla nemocných, omývala je, její vznešená duše se nevyhýbala špíně, neštítla se zápachu.“¹⁸¹

Co se týče péče sestry, které svou službu konaly mimo klášter, i zde byla Klára velmi horlivou. Přes veškeré Klářiny snahy zdůrazňovat zásadní rovnost všech sester, ze svědectví můžeme vyčíst, že jistý pocit nadřazenosti se jí z mysli ostatních sester zcela vymýtit nepodařilo. Sestra Kristiána o Kláře praví: „...podřizovala se pokorně dokonce i nejmenším služebným sestrám.“¹⁸² Mnohé svědkyně zmiňují Klářinu službu vnějším sestrám jako jakýsi zvláštní důkaz pokory a ctnosti. To, že sloužila dokonce i jim, považovaly za důkaz její svatosti. Sestra Filipa doslovně svědčí: „Umývala nohy dokonce i služebným sestrám.“¹⁸³ V souvislosti s umýváním nohou sester, které chodily do města pro almužnu, se často zmiňuje

¹⁷⁵ PROCES, čl. 2975.

¹⁷⁶ LEGENDA, čl. 3179–3180.

¹⁷⁷ Srov. ŘEHOLE, čl. 2797–2798.

¹⁷⁸ Srov. LEGENDA, čl. 3226.

¹⁷⁹ Srov. PROCES, čl. 3025.

¹⁸⁰ Srov. PROCES, čl. 2936; 2944; 2975.

¹⁸¹ LEGENDA, čl. 3181.

¹⁸² PROCES, čl. 3025.

¹⁸³ PROCES, čl. 2975.

jedna událost, která svým způsobem ke svaté Kláře neodmyslitelně patří: „Když jednou jedné sestře umývala nohy a chtěla je políbit, sestra nemohla snést takové pokoření, odtrhla nohu a přitom kopl svou paní do tváře. Ta však nohu sestry znovu jemně uchopila a vtiskla na chodidlo vroucí polibek.“¹⁸⁴

Byť samotný úřad abatyše a vše, co je s ním spojeno, musel být pro Kláru velkou zátěží, rozhodně pro ni nebyl záminkou, aby se vyhnula každodenním starostem a pracím ve společenství. Naopak ve své touze jít sestrám vždy příkladem i zde byla zřejmě horlivější než mnohé jiné. O její pracovitosti svědčí legenda slovy: „...jako zdravá byla obohacena zásluhami práce.“¹⁸⁵ „Žádnou služebnou práci Klára nepohrdala.“¹⁸⁶ Svědkyně v procesu často zmiňují, že jejich abatyše všem sestrám sama lila vodu na ruce i nohy¹⁸⁷, v noci, když bylo chladno, sestry starostlivě přikrývala¹⁸⁸, znameními je budila k noční modlitbě¹⁸⁹, sama rozžínala v kostele lampy¹⁹⁰ a vlastníma rukama zvonila na jitřní hodinky¹⁹¹. V refektáři Klára zřejmě sestry často osobně obsluhovala¹⁹² a nevyhýbala se ani službě v kuchyni. „Jednou, když v klášteře došel olej, takže neměly už žádný, blažená Matka zavolala jistého bratra z řádu menších bratří, který pro ně chodil po almužně a nazýval se bratr Bentevenga; a řekla mu, aby šel sehnat olej, a on odpověděl, aby mu připravily nádobu. Paní Klára tedy vzala jednu nádobu, vlastnoručně ji umyla a postavila ji na zídku, která byla blízko východu z domu, aby si ji tento bratr vzal.“¹⁹³ Jak tedy vidíme, Klára opravdu nezhálela, ujímala se jakékoli práce a sestrám byla vždy a za všech okolností skvělým vzorem.

Vyprávění o Klářině práci by bylo značně neúplné, kdybychom se na závěr nezmínili o její dlouhé nemoci. Klára byla po čtvrt století v podstatě upoutána svou nemocí na lůžko, popřípadě odkázána na pomoc sester, zda ji někde přemístily. Ani v těchto dlouhých a strastiplných letech se však Klára nenechala odradit od toho, co sama považovala za správné

¹⁸⁴ LEGENDA, čl. 3182; srov. též PROCES, čl. 3074; 2946.

¹⁸⁵ LEGENDA, čl. 3235.

¹⁸⁶ LEGENDA, čl. 3180.

¹⁸⁷ Srov. např. PROCES, čl. 2946; 3074; 3079.

¹⁸⁸ Srov. např. PROCES, čl. 2946; též LEGENDA, čl. 3233.

¹⁸⁹ Srov. např. PROCES, čl. 2952; 3071; též LEGENDA, čl. 3200.

¹⁹⁰ Srov. např. PROCES, čl. 2952; též LEGENDA, čl. 3200.

¹⁹¹ Srov. např. PROCES, čl. 2952; též LEGENDA, čl. 3200.

¹⁹² Srov. LEGENDA, čl. 3180.

¹⁹³ PROCES, čl. 2939, srov. též LEGENDA, čl. 3190.

– totiž pracovat, aby její duši nepřemohla zahálka, tupá lhostejnost a nedostatek zbožnosti. Musíme mít stále na paměti, že to, co abatyše na sklonku svého života napsala v řeholi, po dlouhá léta sama žila a osvědčila v praxi. „Klára nechtěla nikdy zůstat nečinná, ani po čas své nemoci, v které odešla z tohoto života, a nechala se pozdvihnout na lůžku, aby mohla sedět, a předla. Z toho (z příze) nechala pak udělat jemné plátno a z něho četné korporály a bursy na ně, pokryté hedvábím nebo sametem; potom je poslala k biskupovi Assisi, aby je posvětil; a nato je rozeslala do kostelů města a biskupství Assisi.“¹⁹⁴ Dle svědectví sestry Františky těchto korporálů bylo alespoň padesát. Tolik jich přinejmenším napočítala ona sama.¹⁹⁵

Kromě Klářiny pracovitosti dosvědčuje toto vyprávění ještě jednu důležitou věc – totiž že se sestry u svatého Damiána skutečně věnovaly textilní výrobě, jak o tom byla řeč dříve. Co však je obzvláště hodné pozornosti, sestry předly, tkaly, šily a vyšivaly zřejmě ne za účelem vydělat si na živobytí. Mnohem spíše texty nasvědčují tomu, že tuto činnost chápaly jako svou specifickou službu církvi. Kalichové prádlo neprodávaly, nýbrž posílaly z úcty k Nejsvětější svátosti oltářní po celém kraji a darovaly jej kněžím, kteří k nim přicházeli. Jejich práce tedy není vynucena životními okolnostmi, řešením, jak si odpomoci od bídy, nýbrž oslavou samotného Boha. „Klára a její sestry vyrábějí, aby mohly darovat. Pracují, aby mohly dávat almužny. Je to ekonomická činnost vedená dle antieconomických kritérií.“¹⁹⁶ Sestry žijí v naprosté důvěře v Boží milosrdenství. Své výrobky neprodávají, nýbrž darují. Je-li obdarovaný ochoten či schopen dát nějaký milodar, je věc jiná. Jestliže ano, s vděčností ho přijmou a za dobrodince se modlí¹⁹⁷, pakliže ne, plny důvěry a beze studu jdou po almužně¹⁹⁸. V tomto světle teprve můžeme pochopit dva poslední články řehole v kapitole o práci, které tam na první pohled působí poněkud nepatříčně:

4. Na kapitule ať se také připomíná, když někdo pošle nějakou almužnu pro potřeby sester, aby se společně za něj modlily.

5. Po poradě s rádkyněmi má abatyše nebo její vikářka všechno rozdělovat k užítku všech.

¹⁹⁴ PROCES, čl. 3037; srov. též 2935; 2955; LEGENDA čl. 3209.

¹⁹⁵ Srov. PROCES, čl. 3067.

¹⁹⁶ BARTOLI Marco: Klara von Assisi. Die Geschichte ihres Lebens, 91.

¹⁹⁷ Srov. ŘEHOLE, čl. 2793.

¹⁹⁸ Srov. ŘEHOLE, čl. 2795.

Přestože po kapitole o práci následuje kapitola o majetku a almužnách, Klára uvedené dva články vkládá ještě do kapitoly předchozí. Nyní víme proč. Za práci sestry nežádají plat, ale někdy za ni dostanou ve svobodě daný milodar. Přesně tak, jak si to i František přál pro své bratry: „Kdo neumí pracovat, ať se naučí, a to ne z touhy po mzdě za práci, ale pro příklad a pro potlačení zahálky. A když za práci nedostaneme mzdu, obrátíme se k stolu Páně a budeme prosit o almužnu dům od domu.“¹⁹⁹

3.5 Fenomén sester sloužících mimo klášter

Už samotný název tohoto oddílu není zdaleka bez problémů. Z dějin známe pojmy jako: laické sestry, konvršky, sestry služebné, vnější, externí... Všechny vyjadřují do určité míry totéž. My se však budeme držet v názvu použitého obratu: sestry sloužící mimo klášter, a to z důvodu, který brzy objasníme.

To, že ve středověku existovaly především v benediktinských a cisterciáckých v kláštorech dvě kategorie sester, není žádnou novinkou. Vedle chórových sester, jež pocházely většinou z bohatých rodin urozeného původu a dosahovaly základního vzdělání, potřebného k tomu, aby se mohly modlit z knih breviáře, měl každý klášter sestry z řad obyčejných, méně majetných dívek, které číst neuměly a ve společenství byly určeny k tomu, aby zajišťovaly běžný chod kláštera, vykonávaly obyčejné fyzické práce a posluhovaly chórovým sestrám.²⁰⁰ Vzhledem k situaci ve společnosti po dlouhou dobu nebyla tato skutečnost vnímána nijak rušivě. Stejně jako ve společnosti žily tyto dvě sociální skupiny do velké míry odděleně, tak tomu bylo i v kláštorech. Na obhajobu tohoto stavu vystoupila i Hildegarda z Bingenu, která je jinak známá svými velmi pokrokovými názory. Prohlásila, že přece ani do stájí neumístujeme společně krávy a koně – proto má i v klášteře patřičné oddělení své oprávnění. A právě těm „obyčejným“ sestrám se nejčastěji říkalo sestry laické, popřípadě laičky, nebo služebné (sestry).

Pročítáme-li klariánské dokumenty 13. století, na výraz „služebné“ či „sloužící“ sestry narazíme relativně hojně, avšak nikdy ne ve spisech samotné Kláry. O služkách či služebných

¹⁹⁹ Sv. FRANTIŠEK: Odkaz, čl. 119–120.

²⁰⁰ Viz GALTIER P.: *Conversi*, in: *Dictionnaire de spiritualité II/2*, Paris 1950, 2218–2224.

kláštera hovoří sestry v kanonizačním procesu²⁰¹ i autor legendy o svaté o Kláře²⁰², stejně tak i Hugolinovy konstituce²⁰³, řehole papeže Inocence²⁰⁴, Isabely²⁰⁵ i papeže Urbana²⁰⁶. Avšak sama Klára tento výraz nikdy nepoužila a z její důslednosti můžeme jistě odvodit, že tomu tak bylo naprosto úmyslně. Tak jako Klára po tři roky urputně odmítala přijmout titul abatyše, aby snad náhodou nebyla přirovnávána k představeným benediktinských klášterů, se stejnou vehemencí bojuje svou důsledností proti rozdělování sester do dvou kategorií. Úřad abatyše nakonec z právního hlediska byla donucena přijmout, stejně jako řeholi svatého Benedikta, avšak v soukromém protestu vůči zavádění služebných v klášteře vytrvala až do své smrti. Bohužel pouze ona. Jak vidíme právě z dobových dokumentů, ostatní na tento radikální obrat v myšlení zřejmě ještě nebyli dostatečně připraveni.

Základní Klářin postoj vychází z oné prazákladní rovnosti a stejné důstojnosti všech sester, o níž byla řeč už dříve. Žádná není víc než ta druhá, všechny jsou *minores*, menší. Sestry jsou si navzájem sestrami i matkami, pomocnicemi, oporami, služebnicemi. Každá každé. Neexistuje dělení, všechny mají vše společně, všechny žijí ve stejných prostorech, sdílejí stejné podmínky, jedí stejný chléb. Ať se jedná o abatyši nebo novicku. Ani Klára nezapomíná na evangelijní privilegium maličkých, jež ostatně připomíná ve své řeholi i svatý Benedikt²⁰⁷: „Abatyše je povinna aspoň jednou týdně svolávat své sestry ke kapitule... Tam se také má radit se všemi sestrami o tom, co je třeba udělat na prospěch a k dobru kláštera, neboť Pán často nepatrnému zjevuje, co je lepší.“²⁰⁸ Klára sama, šlechtična, zakladatelka a abatyše v jedné osobě, „byla obdivuhodné pokory, a tak pohrdala sama sebou, že dělala nejponíženejší práce“²⁰⁹, „pokládala se za nicotnou v porovnání s ostatními sestrami, ponižovala se vůči všem, sloužila jim“²¹⁰, „podřizovala se pokorně i nejmenším služebným

²⁰¹ Viz např. PROCES, čl. 2946; 2975; 3074; 3025.

²⁰² Viz např. LEGENDA, čl. 3182.

²⁰³ Viz Constitutions d'Hugolin, in: Sainte Claire d'Assisi. Documents, 292.

²⁰⁴ Viz ROTZETTER Anton, Klara von Assisi. Die erste franziskanische Frau, 278–286. Kompletní znění řehole in: Omaechevarria (ed): Escritos de Santa Clara y Documentos complementarios, Madrid 1982.

²⁰⁵ Viz ROTZETTER Anton, Klara von Assisi. Die erste franziskanische Frau, 345.

²⁰⁶ Viz Constitutions d'Urbain IV, in: Sainte Claire d'Assisi. Documents, 320.

²⁰⁷ Viz Řehole svatého Benedikta, kap. 3.

²⁰⁸ ŘEHOLE, čl. 2780.

²⁰⁹ PROCES, čl. 2944.

²¹⁰ PROCES, čl. 2975.

sestrám²¹¹. Svým vlastním životem bořila Klára veškeré bariéry mezi chudými a bohatými, prostými a vznešenými, každou sestru ctíla, respektovala a především milovala.

Přes toto všechno však musíme přiznat, že i u svatého Damiána existovaly sestry, jak je zjevné ze svědectví sester v procesu svatořečení, které bylo možné označit za „služebné“. Klára tuto realitu nepřechází v žádném případě mlčením, nýbrž ji naopak v řeholi uvádí na pravou míru. Stále mějme na paměti, že veškeré texty řehole vycházejí z desítky let dlouhé zkušenosti. Vždy a zásadně mluví Klára o sestrách sloužících mimo klášter. Kardinál Hugolin píše ve svých konstitucích o služkách, papež Inocenc IV. o služebných sestrách, ale Klára o sestrách sloužících mimo klášter. Na první pohled možná nedůležitý rozdíl, ale opak je pravdou. „Klára, která práci považovala za milost a přála si, aby sestry žily z almužen a z práce svých rukou, by v San Damiánu nebyla trpěla služby ani laické sestry. Svatá Klára měla venkovní sestry, které opouštěly klauzuru, aby obstarávaly potřebné věci. Nebyly však na to, aby chórové sestry zbavovaly tíhy ruční práce. Milost pracovat byla požehnáním, na kterém měly mít účast všechny.“²¹²

Kardinál totiž počítá s velmi přísným pojetím klauzury – sestry musejí v klauzuře „zůstat uzavřené po celý svůj život. Vstoupí-li jednou do kláštera... nemohou již více dostat povolení či možnost odejít. Výjimkou je případ, že by byly poslány založit či ustanovit klášter stejného řádu.“²¹³ Služky, služebné sestry, tedy měly sloužit uvnitř kláštera. Konat služebné práce, kterých měly být ostatní sestry zproštěny. Klára však mluví o sestrách sloužících mimo klášter, tedy o sestrách, které kvůli svým úkolům mimo klášter mají dovoleno se souhlasem abatyše opouštět klauzuru. To je pro ně charakteristické – ne vykonávání ponižujících prací, které byly v bohatých rodinách vyhrazené služkám, nýbrž vyřizování úkolů mimo klášterní zdi. Tyto sestry byly naprosto plnoprávnými členkami komunity. Byly přijímány stejným způsobem, nosily stejný hábit, slibovaly stejný způsob života.²¹⁴

²¹¹ PROCES, čl. 3025.

²¹² FRANCIS Mary, osc: Bezpečně skrytá ve světle. Život a dílo svaté Coletty z Corbie, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2003, 50.

²¹³ Constitutions d'Hugolin, 292.

²¹⁴ Viz ŘEHOLE, čl. 2763, který odkazuje na platnost všech předchozích článků i pro sestry sloužící mimo klášter.

Kvůli náročnosti jejich úkolů jim řehole garantovala několik výjimek: bylo jim dovoleno nosit obuv²¹⁵, mohly být v případě potřeby abatyši zproštěny přísných postů,²¹⁶ a pobývaly-li mimo klášter přes noc, neplatilo pro ně povinné mlčení od kompletáře do tercie²¹⁷.

Konkrétním ustanovením ohledně sester sloužících mimo klášter je věnováno posledních sedm článků deváté kapitoly řehole²¹⁸. Avšak ani tyto řádky nám nepodávají podrobný popis – přesně v Klářině duchu. Abatyše používá v řeholi zásadně obecné formulace, nezbytně nutné k tomu, aby bylo zachováno *proprium* života chudých sester, avšak chrání se zacházet do podrobností. Zajisté také z toho důvodu, že v době sepisování řehole se ke konventu u svatého Damiána hlásily desítky dalších klášterů.

Z textu řehole vyplývá, že sestry plnící své poslání mimo klášter mají za cíl dvojí – samozřejmě splnit úkol jim svěřený a za druhé svým příkladem povzbuzovat k dobrému. Druhý požadavek sám o sobě znamená, že tyto sestry nebyly žádné „méněcenné služky“, nýbrž skutečně ctnostné ženy, schopné samostatně uvažovat, ovládat se a respektovat kontemplativní atmosféru vlastní komunity, v níž není prostor na rozebírání aktuálních novinek zvenku.²¹⁹ Kromě výše zmíněných dvou nároků klade Klára na sestry sloužící mimo klášter ještě jeden, který zde pro úplnost uvádíme, byť o něm není zmínka v řeholi, nýbrž jen v kanonizačním procesu. Sestra Angeluccia si při své výpovědi vybavila, jak abatyše, když posílala sestry mimo klášter, „napomínala je, aby, když uvidí pěkné stromy kvetoucí a zelenající se, chválily Boha; a podobně až uvidí lidi a jiné tvory, vždy za všechny a ve všech věcech chválily Boha“.²²⁰ Zde máme důkaz vyzrálosti Klářiny spirituality, oné nezměrné úcty k Božím dílu stvoření, ochoty spatřovat ve světě stopy samotného Boha. Jak již o tom byla řeč, klauzura není pro Kláru v žádném případě ochranou před svůdným, nebezpečným a zlým světem, kterým by pohrdala. Klára s láskou, obdivem a chválou na rtech hledí na každé stvoření. Klauzura je pro ni „jen“ vyjádřením bezmezné oddanosti, chudoby a důvěry v Boží milosrdenství. Proto také nemá Klára strach pouštět své sestry do světa, nenakazuje jim chodit

²¹⁵ Viz ŘEHOLE, čl. 2763.

²¹⁶ Viz ŘEHOLE, čl. 2768.

²¹⁷ Viz ŘEHOLE, čl. 2783.

²¹⁸ Viz ŘEHOLE, čl. 2804–2805.

²¹⁹ Viz ŘEHOLE, čl. 2804–2805.

²²⁰ PROCES, čl. 3112.

se sklopenou hlavou, nýbrž vyzývá je, aby měly oči otevřené a vnímaly krásu kolem sebe, které Bůh ve své dobrotě dává život.

O tom, jaké úkoly sestry mimo klášter plnily, bychom mohly opravdu jen spekulovat. Samotné prameny nám neposkytují žádné podrobné informace. Jedním z poslání by mohlo být sbírání almužen, i když zde je potřeba zmínit, že k tomuto měly kláštery chudých paní přiděleny dva laické bratry františkány, kteří při klášteře bydleli spolu s kaplanem a jeho druhem klerikem.²²¹ Existence těchto malých františkánských komunit při klariánských kláštorech ležela Kláře obzvlášť na srdci – s naléhavostí sobě vlastní o ni žádá v řeholi těmito slovy: „Pro lásku Boží a blaženého Františka vyprošujeme si na jeho řádu – jak dosud vždy z milosrdenství bylo...“²²² Oba laičtí bratři měli pomáhat sestrám v jejich chudobě, sbírali pro ně almužny, a když sestrám v klášteře například chyběl olej, nechala si zavolat právě jednoho z těchto bratří, aby jim ho obstaral.²²³ Z řehole víme, že sestry po almužnách chodily,²²⁴ avšak služba bratří relativizuje bezpodmínečnou nutnost žebrání samotných sester. Stále tedy zůstává otázkou, s jakým posláním sestry opouštěly klášterní zdi. Otázkou, na niž odpověď zatím nemáme.

Kláštin ideál o rovnosti všech sester v komunitě a rezolutní odmítání jakéhokoli kvalitativního rozdělování sester však v praxi svou autorku zřejmě nepřežily. Dokonce zřejmě už za jejího života nebyl tento ideál zcela respektován a prožíván v nejednom nově založeném klášteře. Jako jeden příklad za všechny uvedme nám blízký a dobře známý klášter chudých sester v Praze Na Františku, který založila a do něhož roku 1234 sama vstoupila královská dcera, Anežka Česká. Jak víme, Anežka byla v úzkém korespondenčním kontaktu se svatou Klárou, jí byla vedena a povzbuzována ve věrnosti povolání. V legendě o svaté Anežce se dovídáme, jak jmenovaná, stejně jako Klára...

„...raději chtěla pokorně poslouchat než jiným přikazovat a mezi Kristovými služebnicemi jako nejmenší a opovržená spíše sloužit než být obsluhována, podle příkladu nejvyššího Mistra. Vynikající panna se neštítala topit v sále ani pracovat v kuchyni pro konvent sester, ale

²²¹ Viz např. ŘEHOLE, čl. 2817; PROCES, čl. 2979; 3039; LEGENDA, čl. 3188; 3190; 3232.

²²² ŘEHOLE, čl. 2817.

²²³ Viz např. LEGENDA, čl. 3190.

²²⁴ Viz např. ŘEHOLE, čl. 2795.

také připravovat svými přečistými rukama s velkou péčí zvláštní jídla, která posílala nemocným a slabým bratřím, starostlivá jako Kristova služebnice Marta pečovat o Pána v jeho chudých. Misky a ostatní kuchyňské nádobí s velkou radostí srdce umývala, rovněž příbytky sester a různé nečistoty tajně čistila, stala se odpadkem všech pro Krista. Ba z úžasné nadměrné pokory zapomínala na vrozenou jemnost a dávala si se zbožnou opatrností přinášet páchnoucí a špinavé obvazy nemocných sester a malomocných lidí a právala je jemnými rukama, takže častým praním takových věcí žíravým louhem a mýdlem mívala poraněné ruce. Kromě toho v nočním tichu zašívala jejich potrhané šaty, neboť nechtěla mít za svědka toho, co dělala, nikoho kromě Boha, od něhož jediného čekala odměnu za své zbožné skutky.²²⁵

O Anežčině pokoře a připravenosti k službě, k těm nejponiženějším pracím, nemůže být tedy žádných pochyb. Přesto jen o pár stránek dál nalzáme zmínku o jakési posluhující (sestře),²²⁶ a dokonce i o konkrétní sestře Benigně, jež dle všeho byla osobní Anežčinou služebnou²²⁷ – sestrou, „která jí posluhovala“.²²⁸ Vzhledem k nedostatku dalších zpráv nemůžeme z těchto textů vyvodit dalekosáhlé důsledky, ale je pravděpodobné, že Anežčin královský původ a role abatyše zároveň měly na její postavení v komunitě zvláštní vliv. Legenda totiž mimo jiné hovoří například i o Anežčině soukromé kapli, již si nechala zbudovat,²²⁹ a o vlastní ložnici, kterou obývala,²³⁰ což svým způsobem již nekoresponduje s životním stylem u svatého Damiána, kde abatyše stejně jako všechny ostatní sestry spala ve společném dormitáři a modlila se ve stejném chóru.

²²⁵ LEGENDA SVATÉ ANEŽKY ČESKÉ, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994, str. 358. (Legenda sv. Anežky v tomto vydání je zařazena jako dodatek, a tudíž nemá číslovány odstavce – články jako ostatní dokumenty. Z toho důvodu zde uvádíme odkaz na stránku.)

²²⁶ LEGENDA SVATÉ ANEŽKY ČESKÉ, str. 360.

²²⁷ Především v cisterciáckých kláštorech té doby bylo častým jevem, že spolu s urozenými šlechtičkami, které vstupovaly do řádu, pobývaly v klášteře i jejich služebné, které však neměly statut právoplatných členek komunity. Tomuto nešvaru se Klára brání v jednom článku své řehole, když píše, že „nikdo, kdo neslibil tento způsob života, nesmí u nás v klášteře bydlet“ (ŘEHOLE, čl. 2764).

²²⁸ LEGENDA SVATÉ ANEŽKY ČESKÉ, str. 362.

²²⁹ Viz LEGENDA SVATÉ ANEŽKY ČESKÉ, str. 362.

²³⁰ Viz LEGENDA SVATÉ ANEŽKY ČESKÉ, str. 363.

3.6 Práce a klarisky v průběhu staletí

Jisté je, že jak léta ubíhala, i řád svaté Kláry, podobně, jak tomu bylo u mnohých jiných, upouštěl od své prvotní radikálnosti a postupně se přizpůsoboval lidské slabosti. Jako druhý příklad budiž uvedeno období svaté Kolety z Corbie, tedy 15. století. Jedná se o období značného úpadku celého františkánství i klariánských klášterů. Mladá Koleta žádala „o přijetí u klarisek v klášteře Pont-Sainte-Maxence, mezi Compiègne a Senelis. Ty ji přijaly velice ochotně, ale za služku“.²³¹ Nutno dodat, že Koleta byla sirotek a veškerý svůj majetek rozdala chudým. Z života, který v klášteře sester poznala, byla více než zklamaná a zanedlouho komunitu opustila. V té době nikdo ještě netušil, že za pár let se ona sama ujme velkolepé reformy, která klarisky vrátí k zachování prvotního ideálu jejich matky zakladatelky.

Autorka životopisu svaté Kolety, sestra Mary Francis, ve své knize vypráví o nešvarech klariánských klášterů té doby: o laických služkách v kláštorech, komunitě žijící v přepychovém paláci portugalské královny, abatyších, které úspěšně závodily s bohatými abatyšemi nežebavých řádů v nádheře a vnější okázalosti, o klariskách, které zaměstnávaly ve svých službách maurské otroky.²³² Ne nadarmo se mluví o církvi jako o *semper reformanda*. Církev jako celek i jednotlivé řády a kláštery potřebují stále znovu a znovu odhodlané jedince, kteří jsou ochotni naslouchat Božímu hlasu a jemu zcela přizpůsobit svůj život, bojovat za ideály a prosazovat je v nelehkém boji s lidskou lhostejností, líností a pohodlností. Svatá Koleta, o které jsme se již zmínili v historické části, byla jedním z nich. Její reforma tenkrát zasáhla celý řád svaté Kláry, většina klášterů tuto reformu přijala a řeholní život sester klarisek opět ožil původním duchem svaté zakladatelky. Ne však nadlouho. Již v části o dějinách řádu jsme se zmínili o další reformě, kterou provedla Laurencie Lorengo a jejímž výsledkem bylo založení kapucínské observance, ale existovaly mnohé další významné postavy klariánského řádu, které stále znovu bojovaly za návrat k původním ideálům.²³³

Vzhledem k našemu tématu práce v klariánských klášteřích není však ani tak důležitý přínos jednotlivých reformních snah jako spíše „pracovní praxe“, jež se v komunitách

²³¹ FRANCIS Mary,osc: Bezpečně skrytá ve světle. Život a dílo svaté Colety z Corbie, 49.

²³² Viz tamtéž, 26–27.

²³³ Alespoň pro příklad zmiňme svatou Veroniku Giuliani, blahoslavené Serafinu di Montefeltre-Sforza, Baptistu Kamilu Varano, Ludviku Savojskou, Marii Magdalenu Martinengo, Josefínu Leroux...

prosadila. Obecně můžeme kláštery až do začátku dvacátého století alespoň zhruba dělit do tří skupin: koletinky, dále urbanistky a nakonec kapucínky. Již byla řeč o tom, že velký rozdíl byl patrný mezi kapucínkami a klariskami – první, v poustevnickém duchu, vykonávaly svou práci pokud možno v samotě své cely, v naprosté koncentraci a mlčení. Druhé pak dávaly přednost práci ve společenství. Dnes již tento rozdíl tak patrný není, přestože částečný důraz na samotu, potažmo společenství, přetrvává.

Odlišnost mezi urbanistkami a koletinkami v druhu práce vyvstala z jejich postoje k vlastnictví. Zatímco Kláštní řehole jakýkoli majetek zakazuje a klášter může mít nanejvýše zahradu, která slouží k obživě sester, popřípadě ještě kus neobdělávané půdy, jejímž úkolem je zajistit dostatečné oddělení kláštera od okolí, řehole papeže Urbana vlastnění movitého majetku i pozemků dovoluje, ba dokonce předpokládá. Urbanistky tedy často vlastnily rozsáhlé pozemky a živily se v podstatě zemědělskou prací, což mělo za následek i značné bohatství jednotlivých klášterů. Koletinky se tradičně věnovaly ručním pracím, ve společných dílnách tkaly a zhotovovaly paramenta, vykonávaly písařské práce, zajišťovaly distribuci hostií v diecézi, nabízely pohostinství poutníkům – i když neustále musíme mít na paměti, že velkou část dne sestry trávily především společnými modlitbami, takže pracovní čas, který zbyl, bylo nutné věnovat z velké části chodu a údržbě kláštera a klášterní zahrady.

Fenomén sester sloužících mimo klášter z klariánského řádu nikdy zcela nevymizel. Byť se již nejednalo o vyložené služky, jak tomu místy bylo zhruba až do 16. století, přesto nelze hovořit o rovnoprávných členkách komunity, tak jak je chápala svatá Klára. Praxe se ustálila zhruba v této následující podobě: většina klášterů měla takzvané externí setry, jež tvořily samostatnou komunitu ve vnější, od klauzurovaných sester oddělené části kláštera. Toto malé společenství žilo do velké míry samostatně, bylo však zcela podřízeno co do poslušnosti abatyši kláštera. Externí sestry zajišťovaly kontakt s přicházejícími lidmi, dobrodinci a žadateli o modlitbu, obstarávaly nákupy, nutné pochůzky, pečovaly o kostel a vnější prostory kláštera. Jejich řeholní oděv se postupem času přizpůsoboval dobovým podmínkám a čím dál více se odlišoval od oděvu sester žijících v klauzuře. V některých kláštorech se tyto komunity natolik osamostatnily, že nakonec již ani nepatřily ke druhému řádu, nýbrž skládaly sliby jako terciářky.

Vzhledem k naprosté autonomii všech klášterů se konkrétní praxe dosti různila, a to až do 20. století.²³⁴ Tři sta let staré konstituce sester kapucínek došly prvních změn roku 1927 (v reakci na tehdy vzniklý Kodex kanonického práva), dále pak po Druhém vatikánském sněmu a prováděcím dekretu k *Perfectae caritatis* a konečnou podobu, která dnes spojuje všechny kapucínky, dostaly s ohledem na poslední znění Kodexu kanonického práva roku 1985. Sestry klarisky, a to obě větve, jak koletinky, tak urbanistky, sjednotily společné konstituce platné od 1. ledna 1989, bez ohledu na to, zda se jejich kláštery řídí řeholí svaté Kláry nebo Urbanovou řeholí. Nutno však podotknout, že vlivem Druhého vatikánského koncilu a celé teologie 20. století, prosazující návrat k pramenům, většina komunit urbanistek přijala nově řeholi Klářinu.

Tyto dva texty jsou pro současný život sester svaté Kláry stěžejními dokumenty. V následující kapitole se tedy s nimi blíže seznámíme přinejmenším v tom, co říkají o spiritualitě práce a jejím postavení v každodenním životě.

²³⁴ K tomuto tématu viz např. RÖTTGER M. Ancilla, GROSS M. Petra: Klarissen. Geschichte und Gegenwart einer Ordensgemeinschaft, 117–118; dále ANCELET-HUSTACHE Jean, Les Clarisses, Editions Bernard Grasset, 1929, 96–109.

4. Realizace Kláštního pojetí práce v dnešní době

Rozmanitost řeholního života v dnešní společnosti je obzvláště veliká a tato pestrost neminula ani klariánskou tradici. Kromě sester klarisek a kapucínek, patřících k druhému řádu, existuje takřka nepřehledné množství nejrůznější společenství a uskupení inspirovaných Kláštním dědictvím. Jedná se o komunity vyložené poustevnického typu, kontemplativní sestry, stejně jako o konventy s kombinovaným životem, výhradně apoštolsky zaměřené kongregace, misijní sestry, či dokonce sekulární instituty zasvěceného života. Je jasné, že celou klariánskou rodinu v této její šíři v žádném případě nejme schopni postihnout a ani to není naším záměrem. V následující kapitole se proto budeme věnovat výhradně kontemplativním sestrám klariskám a kapucínkám.

Nejdříve se stručně zmíníme o postavení kontemplativního života jako takového v současné církvi a o představách a požadavcích ohledně práce v rozjímavých řádech, formulovaných v koncilních a pokoncilních dokumentech. V další části se podíváme, co k našemu tématu říkají generální konstituce sester klarisek i kapucínek, a na úplný závěr si přiblížíme pojetí a praxi pracovní činnosti v dnešních klariánských kláštřech.

4.1 Kontemplativní život v současné církvi

Výhradně rozjímavého života si církve vždy velmi vážila a neztratila jeho důležitost ze zřetele, ani když se věnovala intenzivním výzvám té které doby, aby se aktivně zapojila do utváření světa. Poslední dvě staletí se nesou ve znamení překotného vývoje, důrazu na výkonnost, profesionalitu, ale i touhy po nalezení smyslu života, potřeby nosných mezilidských vztahů, vzájemné komunikace, respektu k osobě jednotlivce. Tyto intence mají samozřejmě vliv na život církve a více či méně se promítají v jejích aktivitách, postojích, dokumentech.

Kontemplativní řeholní život naráží na jedné straně na stále větší nepochopení, na straně druhé se od něj mnohdy očekává více než kdy jindy. Ve světě efektivnosti a výkonnosti má poskytnout svědectví o pravé podstatě a pravých hodnotách, tváří v tvář hluku, povrchnosti a spěchu má ukázat krásu ticha, niternosti a pokojného klidu. Ve světě, který

zakouší bolest, neštěstí a zlo, má být pevností, odkud se šíří dobro, láska, na lidskou bezbrannost má odpovídat silou modlitby.

Kontemplativní řeholníci „napodobují Krista modlícího se na hoře, vydávají svědectví o Boží vládě nad dějinami a předem naznačují budoucí slávu. V samotě a mlčení skrze naslouchání Božímu slovu, úkony posvátné liturgie, praktikování vlastní askeze, skrze modlitbu, umrtvování a společenství bratrské lásky směřují celý svůj život i činnost k nazírání na Boha. Tím poskytují církevnímu společenství jedinečné svědectví o lásce církve k jejímu Pánu a tajuplnou apoštolskou plodností přispívají k rozhojňování Božího lidu.“²³⁵ „Život v klauzuru, který sestává především z modlitby, askeze a horlivého prohlubování duchovního života, není nic jiného než cesta do nebeského Jeruzaléma a předjímání eschatologické církve, která bude žít v Boží blízkosti a patřit na Boha.“²³⁶ Těmito slovy charakterizoval kontemplativní život papež Jan Pavel II. Není tu zmínka o práci, aktivitě – ta se stává vzhledem k vlastnímu cíli rozjímavého života naprosto druhořadou. Což samozřejmě neznamená, že by se s prací řeholnic vůbec nepočítalo, jak ostatně uvidíme v následujícím oddíle. Čteme-li tyto texty, pak není nezajímavé vzpomenout si na Kláštra „ducha svaté modlitby a oddanosti, jemuž mají všechny ostatní časné věci sloužit“.²³⁷

4.2 Role práce v rozjímavých kláštorech dle koncilních a pokoncilních dokumentů

Již z citací uvedených v předchozí části nám musí být jasné, že téma práce v kontemplativním životě nebude v žádném případě pro církevní dokumenty tématem stěžejním. Přesto bychom se mýlili, domnívajíce se, že práce je otázkou natolik okrajovou, že ji magisterium vypustilo úplně.

Ve druhé kapitole této práce jsme podrobně psali o důstojnosti lidské práce v perspektivě koncilní konstituce *Gaudium et spes* a papežské encykliky *Laborem exercens*. K těmto dokumentům se tedy již vracet nebudeme, byť jejich výpovědi, jsou-li určeny všem lidem, platí i pro klauzurované řeholnice. Blíže se však podíváme na dekret II. vatikánského

²³⁵ JAN PAVEL II.: O zasvěceném životě a jeho poslání v církvi a ve světě *Vita consecrata*, (ze dne 16. března 1996), in: *Zasvěcený život ve světle reformy II. vatikánského koncilu*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1997, čl. 8.

²³⁶ Tamtéž, čl. 59.

²³⁷ ŘEHOLE, čl. 2793.

koncilu o přizpůsobené obnově řeholního života *Perfectae caritatis*, dokument kongregace pro řeholníky a sekulární instituty o kontemplativním životě a klauzuře mnišek *Venite seorsum* vydaný roku 1969 a na směrnici pro výchovu v řeholních institutech *Potissimum institutioni* z roku 1990.

Perfectae caritatis vystihuje základní myšlenky a principy obnovy řeholního života, před kterou církev šedesátých let minulého století stála. Tato obnova měla být podepřena dvěma pilíři: návratem k pramenům a zároveň přizpůsobením se novým životním podmínkám. Ve třetím článku stojí: „Způsob života, modlitby a práce ať všude (...) náležitě odpovídá dnešním tělesným a duševním podmínkám členů a rovněž – podle povahy každé společnosti – i potřebám apoštolátu, kulturním požadavkům, sociálním a hospodářským poměrům.“²³⁸ Z tohoto pokynu by mělo vycházet i uvažování sester klarisek při výběru vhodné činnosti pro jejich komunity, zařizování dílen a dodržování pracovních zvyklostí.²³⁹

Dalším, pro nás zajímavým místem tohoto dekretu jsou věty o očekávání, které je kladeno na mnišské komunity, jimiž společenství klarisek zajisté jsou. Totiž že tyto komunity „obnoví starobylé formy dobročinnosti a přizpůsobí je dnešním potřebám lidí, aby se jejich kláštery staly jakýmsi výchovnými středisky křesťanského lidu“.²⁴⁰ O tom, jak na tuto výzvu klarisky odpovídají, se zmíníme v závěrečné části této kapitoly.

V oddíle věnovaném chudobě nalézáme nejednu podnětnou myšlenku. Zaprvé se řeholníci mají ve svých úkolech cítit vázání všeobecným zákonem práce. Zadruhé se však při zajišťování živobytí mají svěřovat prozřetelnosti nebeského Otce a zatřetí mají z vlastního ochotně podporovat církev a chudé.²⁴¹

Poslední důležitou výzvou, a to velmi důležitou, je pokyn, aby ženské společnosti vlastním úsilím dospěly k jedinému druhu sester.²⁴² Vzpomeneme-li si na fenomén laických či externích sester, ihned je nám jasné, co koncilním otcům leželo na srdci. Život společenství

²³⁸ DRUHÝ Vatikánský koncil: Dekret o přizpůsobené obnově řeholního života *Perfectae caritatis* (ze dne 28. října 1965), in: *Zasvěcený život ve světle reformy II. vatikánského koncilu*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1997, čl. 3.

²³⁹ K tomuto viz také čl. 20.

²⁴⁰ Tamtéž, čl. 9.

²⁴¹ Tamtéž, čl. 13.

²⁴² Tamtéž, čl. 15.

má být znamením sjednocení, důstojnosti všech Božích dětí bez výjimek, ne rozdělení a kategorizace. Právě na základě této výzvy i klarisky přehodnotily svou praxi a do dnešní doby byla již většina externích sester citlivě integrována do komunit žijících v klauzuře. Ono „citlivě“ je zde nesmírně důležité, neboť externí sestry jsou ve valné většině pokročilého věku, zvyklé žít svým způsobem života a násilné, okamžité začlenění do běhu komunity by sice mohlo být projevem horlivosti a poslušnosti, nikoli však sesterské lásky.

Dokument *Venite seorsum*, byť je určen výhradně kontemplativním klauzurním mniškám, mnoho podnětného k našemu tématu nepřináší. Vyzdvihuje a vznešenými slovy opisuje podstatu rozjímavého života, jeho praktického aspektu se však téměř vůbec nedotýká. Již první věta dokumentu: „Pojďte sami stranou na pusté místo a trochu si odpočíte (Mk 6,31)“²⁴³ může působit lehce zavádějícím dojmem, jako by kontemplativní život byl odpočinkem. Tak ho však ani *Venite seorsum* nepředstavuje, spíše by se hodil opis spočinutí před Bohem. V podstatě jediné, co k našemu tématu v tomto dokumentu najdeme, je, že kontemplativní řeholníci neukazují pouze cíl, ale i cestu k němu, že tudíž jsou a mají být příkladem pro lidi naší doby.²⁴⁴ A právě tato „exemplárnost“ je nám z myšlení svatého Františka i Kláry dobře známa.

Směrnicí *Potissimum institutioni* prolistujeme jako poslední. Nejedná se o text určený výhradně klauzurovaným sestrám, nýbrž všem řeholníkům, což ho však ani v nejmenším nezavazuje závaznosti pro sestry žijící v klauzuře. Navíc celá kapitola je věnována právě výchově v kontemplativních institutech, zvláště mnišek. Sedmdesátý devátý článek této kapitoly se zabývá prací.²⁴⁵ V pojetí práce jakožto obecného zákona, kterému se řeholníci mají podříditi, navazuje na koncilní dekret *Perfectae caritatis*, stejně jako tvrzením, že výdělečná práce není překážkou pro Boží prozřetelnost. Práce patří do Božího plánu. Pro výstižnost a kompaktnost celého článku citujeme větší část:

„(Práce) může být pokládána za službu komunitě, prostředek k zastávání jisté odpovědnosti v ní a k spolupráci s druhými.

²⁴³ DRUHÝ Vatikánský koncil: Kontemplativní život a klauzura mnišek *Venite seorsum* (ze dne 15. srpna 1969), in: *Zasvěcený život ve světle reformy II. vatikánského koncilu*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1997, úvod.

²⁴⁴ Tamtéž, čl. 5.

²⁴⁵ DRUHÝ Vatikánský koncil: Směrnice pro výchovu v řeholních institutech *Potissimum institutioni* (ze dne 2. února 1990), in: *Zasvěcený život ve světle reformy II. vatikánského koncilu*, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1997, čl. 79.

Umožňuje jistou osobní kázeň a je protiváhou duchovních prvků života, které obsahuje denní rozvrh. V systémech sociálního zabezpečení, které postupně vcházejí v platnost v různých zemích, umožňuje také práce řeholníkům a řeholnicím, aby byli solidární s národem, neboť žádný občan nemá právo této solidaritě se vymykat. Všeobecněji řečeno, je to prvek solidarity se všemi pracujícími na světě. Práce takto odpovídá nejen hospodářské a sociální potřebě, ale je to i požadavek evangelia.²⁴⁶

Tento text se jeví jako vynikající most zpátky ke spiritualitě svaté Kláry. Nalézáme v něm téměř všechny podstatné prvky její teologie práce – práce jakožto služba, práce jako milost pro jednotlivce, prostředek rozvíjení Božího obrazu v sobě, práce jako vyjádření společenství, práce jako nezbytný prvek minority, solidarity a života dle evangelia.

4.3 Generální konstituce řádu chudých sester svaté Kláry

Konstituce tvoří vcelku rozsáhlý text rozdělený do devíti kapitol. Spolu s řeholí tvoří základní zákony řádu. „Generální konstituce mají hlavní význam jako autentický výraz (klariánské) spirituality a prostředek, který podporuje ducha jednoty v kláštorech na celém světě.“²⁴⁷ Zcela v duchu II. vatikánského koncilu i v intencích moderní teologie podávají výklad podstaty života sester klarisek, jejich slibů, hovoří o životě s Bohem stejně jako o sesterském společenství, výchově, řízení i apoštolském poslání.

Vzhledem k našemu tématu pro nás budou důležité dva oddíly čtvrté kapitoly, jež pojednává o sesterském společenství, totiž oddíl o práci a o vnějších (externích) sestrách.²⁴⁸

²⁴⁶ Tamtéž, čl. 79.

²⁴⁷ Generální konstituce řádu chudých sester svaté Kláry, Řím 1988, hlava I., čl. 16.

²⁴⁸ O práci viz Generální konstituce řádu chudých sester svaté Kláry, hlava IV., čl. 109–115, o vnějších sestrách hlava IV., čl. 131–143.

4.3.1 Práce

Základním východiskem konstitucí je práce jakožto Boží dar, milost, tak jak ji chápali svatý František i svatá Klára. Bůh stojí člověku po boku, dává mu sílu plnit jemu svěřené úkoly a zároveň vlastně možnost odpovědět prostřednictvím plnění těchto úkolů na Boží volání a vrátit rozmnožené hřivny (čl. 109, §1). Všeobecný zákon práce, o němž mluví *Perfectae caritatis* i *Potissimus institutionis*, je zde vysvětlován jako spoluúčast na stvořitelském a vykupitelském díle Božím (čl. 109, §2). Toto je v podstatě poslední prvek, který nám v dokumentech o zasvěceném životě k tématu teologie práce chyběl – konstituce zde jakoby doplňují jeho nepřítomnost a s neochvějnou jistotou kladou sestřám před oči nejvyšší důstojnost lidské práce jakožto pokračování na Božím díle stvoření a jeho plánu spásy. Další nezbytnou funkci práce vidí konstituce ve vyváženosti duchovního a praktického života, dalo by se říci dle benediktinské zásady *ora et labora*. Text předpokládá, že sestry z lidského hlediska prostě nemohou nepřetržitě setrvávat ve cvičeních modlitby a práce se jeví jako nejvhodnější způsob kompenzace, jelikož „zahálka je nepřítelem duše“ (čl. 109, §3).

Klarisky si mají obstarávat práci užitečnou – zde míněno co do produktivity – jelikož jejím prostřednictvím mohou zajišťovat nejenom živobytí své, ale v neposlední řadě mohou pomáhat v nouzi i ostatním. Proto mají pracovat, i kdyby dostávaly od dobrodinců postačující množství milodarů (čl. 110, §1).

V jedné jediné větě konstituce potvrzují staletí preferovanou tradici, které se sestry mají i nadále držet, totiž práci ve společenství (čl. 110, §2). I toto je pravidlo pro výběr vhodné práce pro komunitu – aby se dala vykonávat ve společných dílnách a upevňovala tak ducha fraternity.

Hlavním kritériem při přijímání prací však musí na prvním místě zůstat jejich slučitelnost s kontemplativním životem (čl. 111, §2). Práce, jež by znamenala pro sestry neustálý stres, duševní vypětí či nadměrné fyzické vyčerpání, rozhodně není správnou volbou. Nemohla by sloužit duchu modlitby, jak to vyžadovala matka Klára. Při rovnosti podmínek má být upřednostňována služba církvi či potřebným (čl. 111, §3).

Co se jednotlivých sester týče, byť konstituce na tomto místě nehovoří na téma důstojnosti každé lidské bytosti a nutnosti respektu k člověku, přesto tu tyto zásadní myšlenky

II. vatikánského koncilu jakoby zaznívají v podtextu. Abatyše má brát ohled na přirozené schopnosti a talenty jednotlivých sester, má jim ponechat dostatečnou míru svobody, poskytnout jim potřebné zázemí, vybavení a popřípadě i nutné školení či vzdělání (čl. 112 a 114).

Poslední článek části o práci bychom mohli nazvat „postoj minority“, jejíž principy klade sestrám na srdce následujícími slovy:

„Všem sestrám ať je radostí přijmout jakékoli práce, necht' jsou jakkoli nízké a obtížné, a věrnou a oddanou prací svědomitě před Bohem plnit povinnosti a úkoly, které jim byly svěřeny. Ať neplýtvají silami na práce pro osobní užitek neodpovídající chudobě a poslušnosti. Ať dbají na to, aby vzájemnou službou jedna druhou podporovaly a doplňovaly.“ (čl. 15)

4.3.2 Vnější sestry

Čteme-li část konstitucí o vnějších sestrách, zřejmě nás napadne, že výzva dekretu *Perfectae caritatis*, aby řeholnice dospěly k jednomu druhu sester, zůstala bohužel prakticky nevyslyšena – a to i přesto, že konstituce vstoupily v platnost až téměř čtvrt století po tomto dokumentu. Konstituce i nadále počítají s dvojím typem sester – klauzurními a vnějšími, přičemž ty posledně jmenované se vyznačují několika zvláštnostmi. Externí sestry sice již nejsou počítány mezi řeholnice apoštolsky činné, nýbrž „jsou povolány vést řeholní život podle ducha společenství, do kterého jsou začleněny“ (čl. 131, §1) a „mají stejná práva a privilegia jako sestry klauzurní“ (čl. 131, §2), avšak rozdílů je stále mnoho. Vnější sestry se například odlišují zvláštním povoláním (čl. 131, §1), nemají pasivní volební práva na úřad abatyše, vikářky a magistry novicек (čl. 131, §2), je jim i nadále povoleno vlastní obydlí přiléhající ke klášteru, avšak mimo klauzuru (čl. 132, §1), ve formulí slibů vynechávají část o klauzuře (čl. 136) a zachovávají si vlastnictví svého majetku a schopnost nabývat jiný i po doživotních slibech (čl. 137). Kdyby tedy komunity realizovaly doporučení konstitucí, dosavadní praxe předchozích staletí by se příliš výrazně nezměnila a požadavkům doby by nebylo zcela vyhověno. Faktem ale je, že výše citovaná ustanovení nejsou uvedena jako nařízení, nýbrž možnosti – toho většina klariánských klášterů využila a statut externích sester v mnoha případech zcela zrušila. Celý tento oddíl se tedy zdá být čím dál tím víc pouhou teorií. Ostatně v dnešní době o službu vnějších sester není zájem ani ze strany kandidátek, což

také o ledasčem vypovídá. Blíže se k tématu vrátíme ještě v kapitole věnované současným klášterům.

4.4 Konstituce sester klarisek-kapucínek

Sestry klarisky-kapucínky začaly sepsovat návrhy na nové konstituce již v sedmdesátých letech, kdy také jejich první verze vstoupila na dočasnou zkušební dobu v platnost. Vydání nového Kodexu kanonického práva roku 1983 si však vyžádalo jejich opětovné přepracování. Dnes platné znění konstitucí se v probíraných tématech v zásadě shoduje se zněním konstitucí sester klarisek a rovněž zde najdeme části věnované práci a externím sestřím. O vnějších sestřích hovoří jeden článek osmé hlavy, pojetí práce je vyloženo samostatně v hlavě sedmé.²⁴⁹

4.4.1 Práce

Pojednání o práci i zde pochopitelně vychází z pojetí práce jakožto milosti a mezi texty obou konstitucí můžeme nalézt poměrně mnoho společných míst. Jako základní funkce práce i v kapucínských konstitucích nalézáme obstarávání živobytí, službu bratřím a sestřím, projevování lásky navenek, zdokonalování Božího stvoření a účast na Kristově výkupném díle, boj proti zahálce (odst. 132). Rovněž je zdůrazněna nutnost respektovat jednotlivé sestry v jejich schopnostech a potřebě převzít jistou odpovědnost. Jediné, co zde čteme oproti klariánským konstitucím navíc, je doslovné zdůraznění přání, aby sestry vykonávaly práce „jak jen možno v mlčení“ (odst. 133), a upozornění, že práce má být „cvičením aktivní poslušnosti, dobrovolného umrtvování a asketické očisty“ (odst. 135). Tento kajicně-asketický rozměr práce u klarisek nenalzáme. V jejich konstitucích převažuje práce jako dar, radost, příležitost...

4.4.2 Vnější sestry

Článek o externích sestřích, narozdíl od pojednání o práci, vyznívá zde naopak pozitivněji než v konstitucích sester klarisek. Na začátku je výslovně řečeno, že každý klášter

²⁴⁹ Viz Konstituce sester klarisek-kapucínek, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1993, hlava VII. a VII., čl. 2.

„může mít podle řehole externí sestry“ (odst. 143), tyto sestry však plně patří k řádu a jsou členkami klášterní komunity. Konstituce nemluví o dvou druzích sester ani o zvláštním povolání vnějších sester, nýbrž jen o odlišnosti služby, což není zanedbatelný rozdíl (odst. 147). Navíc se text vůbec nezmiňuje o vlastním obydlí mimo klauzuru ani o možnosti vlastnit a nabývat majetek. Co se formule slibů týče, i zde je definováno, že vnější sestry vynechávají článek o klauzuře (a nemají tudíž povinnost zachovávat papežskou klauzuru), avšak na místo zavázání se k životu v klauzuře musí vyjádřit úmysl odevzdat se řádu „jako sestra, která chce konat klášteru vnější služby“ (odst. 147). V teorii i zde tedy statut externích sester přetrvává, praxe se však velmi blíží té klariánské, o níž bude ještě řeč v následující části.

4.5 Praxe současných klášterů

Budete-li mít tu příležitost sedět v klášterní hovorně tváří v tvář některé klarisce a položíte-li jí otázku, co ony, sestry, vlastně dělají, zřejmě spatříte v jejich očích jistý náznak boje s větrnými mlýny. Tuto otázku sestry slýchají totiž velmi často. V době, která stojí na výkonnosti, produktivitě a efektivitě, se není ani čemu divit. Stejně tak se však nelze divit sestrám, když by tuto otázku raději neslyšely. Nejsou tu proto, aby něco dělaly, ale aby byly, aby svou existencí před Pánem svědčily o Boží dobrotě a lásce. Jedna z možných odpovědí, které by se vám dostalo. Práce je nedílnou součástí jejich života, ne však jeho úkolem, a už vůbec ne cílem. Proto přejdeme-li nyní rovnou k pracovní praxi klariánských klášterů, musíme mít stále na mysli, že se jedná pouze o jeden, byť nejen z lidského hlediska velmi důležitý aspekt kontemplativního způsobu života podle svaté Kláry.²⁵⁰

4.5.1 Čas na práci

Je třeba si uvědomit, že čas, který sestry mohou věnovat práci, je do značné míry omezen denním řádem. V jednotlivých klášterech se časový plán mírně liší, ale obecně se k pracovním povinnostem nedostanou sestry před osmou hodinou ranní. Do té doby se věnují společné modlitbě breviáře, rozjímání, mnohé slaví na začátku dne Eucharistii, dále je nutno

²⁵⁰ Informace v následujících oddílech jsou čerpány z početných osobních setkání s klariskami z Česka, Německa, Rakouska, Japonska a Koreje a z okružních listů, které si klariánské kláštery celého světa každoročně vyměňují.

počítat s prostorem pro snídani a s každodenním setkáním v kapitule, kde je dle potřeby upřesněn průběh následujícího dne a sestřím uděleno požehnání k plnění zadaných úkolů.

Dopolední pracovní čas bývá zhruba před jedenáctou hodinou ukončen, aby se sestry opět mohly sejít k modlitbě hodinek, popřípadě i růžence či jiné pobožnosti, poté obědvají a následuje polední siesta, během níž sestry buď odpočívají, relaxují na zahradě či se věnují soukromé četbě apod.

Odpolednímu pracovnímu úseku často předchází nona kolem druhé třetí hodiny a již přibližně v pět odpoledne se sestry znovu vrací do chóru, tentokrát k meditaci, na níž navazují nešpory. Po večeři je obvyklá společná rekreace a den ukončuje opět modlitba breviáře, a to na dnešní poměry relativně brzy, zhruba kolem osmé hodiny večerní.

Souhrnně vzato sestřím na práci zbývá maximálně pět hodin čistého času, v praxi spíše čtyři a půl, což opravdu není mnoho. Dále je potřeba počítat s tím, že část pracovní doby je věnována u novicek a juniorek formaci a vzdělávání. O velké výkonnosti a pracovní síle tedy v žádném případě mluvit nelze.

4.5.2 Práce pro společenství

Aby jednotlivé kláštery mohly vůbec fungovat, je třeba zabezpečit hladký chod „konventní domácnosti“ – to znamená rozdělit mezi sestry úkoly jako například vaření, praní, žehlení, úklid, které chtě nechtě zaberou dost času. Nemluvě o tom, že v rámci chudoby sestry obvykle nedisponují nejmodernějšími vymoženostmi, jako je například myčka nádobí, byť na valše už ve většině případů neperou. Víím, že tato poznámka může vyvolat úsměv na rtech, ale mějme na paměti, že velká část sester klarisek žije v současné době mimo Evropu, především ve velmi chudých oblastech afrického, latinskoamerického, ale i asijského kontinentu, kde nelze ani zdaleka počítat s tím, co my chápeme jako standardní životní podmínky. Tam samozřejmě domácí práce (včetně například čerpání pitné vody) zaberou tolik času, že na nic jiného v podstatě čas nezůstává.

Mezi další práce pro společenství nezbytné je potřeba řadit péči o kostel a bohoslužby obecně, výzdobu liturgického prostoru, přípravu liturgických textů, písní, modliteb, ale i například nácvik hry na varhany, který často stojí spoustu sil a času minimálně jednu sestru.

K tomu přistupuje, alespoň mimo zimní měsíce, péče o zahradu. Ve většině případů sestry opravdu žijí z plodů svých záhonů, můžeme-li to tak říci, čemuž odpovídá i jejich jídelníček. Sestry pěstují pro vlastní potřebu ovoce i zeleninu, stejně jako květiny určené na již zmíněnou výzdobu klášterních a především liturgických prostor. I pozemky, které leží ladem, je třeba do jisté míry obhospodařovat – minimálně sekat trávu, hrabat listí, udržovat například zahradní kapli či venkovní nábytek, sloužící k odpočinku.

Dále je nutno počítat s tím, že každá budova, a tedy i klášter, potřebuje určitou údržbu. Aby sestry nebyly nuceny neustále pouštět do klauzury řemeslníky a navíc financovat drobné opravy, mnohé práce si dělají samy. Téměř každý dům má svou sestru „údržbářku“, jež má na starosti dílnu, ucpané odpady, kapající kohoutky, drobné opravy nábytku či třeba organizaci malování. A natírat potřebují nejenom zdi, ale i ploty a okapy.

Mnohé evropské konventy jsou co do věkového průměru žijících sester značně přestárlé, tudíž logicky velmi mnoho sil relativně zdravých sester je věnováno péči o nemocné a staré sestry. Tato práce si nárokuje čas navzdory všem denním plánům a harmonogramům.

Poslední službou, o které se zmíníme, je v podstatě práce, kterou dříve vykonávaly vnější sestry. Jak jsme se již zmiňovali, klasické sestry sloužící mimo klášter v dnešních komunitách najdeme už jen velice zřídka. Přesto tu zůstávají úkoly, jež je potřeba i nadále plnit. Mezi ně patří především styk s návštěvníky kláštera a pak obstarávání nákupů. Jedná se o služby velmi náročné a co do slučitelnosti s rozjímavým životem stojící na nejnižším stupni pomyslného žebříčku. Sestry fortnýřky dennodenně otevírají mnoha lidem, kteří přicházejí ať už s milodary nebo s prosbami o modlitbu. Mnozí z nich žádají duchovní radu, pomoc v nouzi, útěchu, a nikdo by neměl odcházet bez povšimnutí, což pro fortnýřku znamená velké vypětí a nejednou i znemožnění účasti na společném programu komunity. Neméně náročná je i služba sestry nákupčí, která alespoň čas od času musí opustit klauzuru a nakoupit potřebné věci či zařídit něco na úřadech a tak podobně. Dobrodinci stále častěji přinášejí spíše peníze než hmotné dary a pověřovat obětavé ženy z okolí kláštera, aby kromě starosti o vlastní domácnost ještě zařizovaly nákupy pro sestry, může sice odpovídat požadavkům klauzury, ne však již minority. Úlohy sester fortnýřek a nákupčích se oproti původní službě vnějších sester nesvěřují doživotně, nýbrž se řídí momentálními možnostmi jednotlivých sester i komunity tyto sestry v náročné službě obměňovat.

4.5.3 Práce přijímané klášteřem

Do této kategorie se řadí práce, které sestry vykonávají pro jiného zadavatele, a to ať už z důvodu vydělání si na živobytí (mysleme nejenom na základní potraviny, ale i na ceny vody, elektřiny, plynu, zdravotního a sociálního pojištění atd.) nebo jako prostředek, jak odpomoci od nouze chudým a potřebným. Volby těchto „zakázek“ se do velké míry řídí složením komunity a nadáním jednotlivých sester. Přesto však stále existují typické činnosti, kterým se sestry věnují téměř ve všech kláštěrech a kterým se lze relativně snadno naučit.

Mezi takové pro klarisky charakteristické činnosti patří již od dob svaté Kláry ruční práce. I zde se uplatní talent, avšak ledašco se lze opravdu cvikem naučit, takže jen těžko budeme hledat komunitu, kde by se nešilo a nevyšívalo. V některých kláštěrech (příkladem jsou i oba české) se dokonce i tkají látky. Sestry pochopitelně šijí pro vlastní potřebu hábity a pracovní oděvy, často však se ujímají této služby i pro bratry františkány. Velkou část ručních prací, a pro její spojitost s bohoslužbami část velmi oblíbenou, tvoří výroba či restaurace paramentik. Tato práce zabere mnoho času, který je v současné společnosti velmi drahocenný, a tak ceny liturgických oděvů v komerčních dílnách šplhají skutečně vysoko. Sestry proto tuto činnost vykonávají často jako nezištnou službu církvi a chudým kněžím, popřípadě misijním oblastem, a své výrobky, tak jako svatá Klára a její družky, neprodávají, nýbrž rozdávají tam, kde je potřeba.

Činností dříve typickou bylo zhotovování a distribuce hostií. Avšak mnohé kláštery od této práce pomalu ustupují. Je značně finančně a technicky náročná a například spotřebu hostií v naší republice je schopna dobře pokrýt jedna či dvě fungující výroby.

Naopak do popředí se stále více dostávají takzvané písařské a redakční práce, k nimž stačí starší typ počítače, malý pracovní prostor a šikovná sestra. Je-li v komunitě navíc sestra se znalostí jazyků, často se věnuje překladatelské práci ve službách církve.

Za odpověď na potřeby dnešní doby lze považovat i velký rozvoj v rámci pohostinských služeb, které sestry nabízejí. Ne že by zřizovaly hotely, avšak reagují na zájem velkého počtu věřících, kteří hledají možnost strávit několik dní v ústraní, v tiché atmosféře pokoje a modlitby. Mnohé kláštery neobývá zdaleka tolik sester, jako tomu bylo v minulých staletích, a tudíž komunity disponují často prostory, které lze po drobných úpravách

nabídnout k pobytu zájemcům z řad kněží, apoštolsky činných sester, ale také studentům, mladým křesťanům, stejně jako maminkám, které hledají místo k odpočinku a duchovní obnově. S touto nabídkou pobytu je spojena většinou i možnost duchovního doprovázení zkušenými sestrami, a to jak osobním kontaktem v klášterních hovornách, tak prostřednictvím korespondence.

V některých klášterech se setkáme i s takřka uměleckou produkcí, ať již v oblasti umění výtvarného, sochařského či literárního. Zde však více než kde jinde záleží na obdarování jednotlivých sester.

Poslední činností, o které se zmíníme a která se pomalu začíná prosazovat, je nabízení vlastních bioproduktů. Společnost, a to i nevěřící, vnímá kláštery často jako pokladnice tradice a znalostí z oblasti naturálního hospodářství. A jelikož právě obliba ekohospodářství v současnosti stoupá, nabídka bioproduktů z vlastních, ekologicky vedených zahrad, kterou jsou sestry schopny v současnosti poskytnout, ani zdaleka nestíhá pokrýt poptávku. Byť se jedná o oblast činnosti pro sestry zcela novou, jeví se jako zcela odpovídající františkánsko-klariánské spiritualitě, jež má ve velké úctě stvoření a k přírodě přistupuje apriori jako k Božímu daru. Námitka, že Klára si výslovně nepřála, aby sestry vlastnily větší pozemky a hospodařily na nich, není už v dnešní době tak relevantní. Za časů svaté Kláry totiž půda znamenala opravdu bohatství a moc. Dnes jsou drobní majitelé zemědělských ploch spíše lidé bojující tvrdou prací o zachování své existence jakožto rolníka. O výnosném podnikání a společenské prestiži v této oblasti rozhodně mluvit nemůžeme.

Jak vidíme, pole působnosti sester klarisek je v současné době velmi široké, a to jsme zmínili pouze činnosti do značné míry pro sestry charakteristické. Mnohé kláštery – zvláště na územích, kde řád prožívá rozkvět – vyvíjejí velmi originální projekty, jimiž se zapojují do života tohoto světa jakožto chudé před Pánem. Na druhou stranu, zvláště v evropských komunitách se můžeme setkat s jakýmsi ustrnutím a lpěním na praxi minulých desetiletí, ba dokonce staletí. Nejedna konvent vyčerpává své síly v oblastech, které nejenom že nepřinesou nutnou obživu, ale z kterých nemohou těžit ani potřební, ani církve a které rozhodně nepatří mezi ty, jež jsou typické pro život dnešních obyčejných lidí. Navíc se relativně často můžeme setkat s rozdělením rolí v komunitě, které sice není určováno urozeným původem té které sestry, ale rozdíly v pomyslné důstojnosti sester jsou z něj patrné – novicky a juniorky vykonávají ty nejobyčejnější práce, uklízí, perou a žehlí, a teprve sestry se slavnými sliby pak

„po zásluze“ dostávají přiděleny úkoly „důstojnější a důležitější“. Toto rozdělení samozřejmě do jisté míry vyplývá z potřeb komunity, ale není tomu tak vždy. Jestliže je jen důsledkem stereotypního myšlení fungování komunity, něco není v pořádku. Vždyť sama Klára, abatyše a zakladatelka, obsluhovala sestry při jídle, myla nádobí, starala se o nemohoucí... Protože práce není něčím pokořujícím a nedůstojným, nýbrž milostí. Každá ve svobodě a lásce vykonávaná práce.

Závěr

Téměř před osmi sty léty se mladá dívka jménem Klára z italského města Assisi nadchla pro životní cestu k Bohu, jak ji tehdy v jejím rodném kraji hlásal František. Definitivní rozhodnutí na sebe nedalo dlouho čekat a Klára spolu s Františkem založila novou ženskou komunitu, která svým způsobem života v mnohém vybočovala z dosavadních tradic. Komunitu, jež byla vystavěna na odhodlání jít k Bohu cestou pokory Ježíše z Nazareta, cestou rovnosti, vzájemné úcty a lásky, chudoby a věrnosti. Společenství chudých sester z kláštera u svatého Damiána nedaleko assiských hradeb vneslo do řeholního života kontemplativních sester nové podněty, myšlenky a priority, jež v průběhu následujících staletí získávaly čím dál tím více na oblibě a dnes je považujeme téměř za samozřejmé.

Mým úmyslem bylo soustředit se především na fenomén důstojnosti a postavení každodenní práce ve spiritualitě a životě chudých sester svaté Kláry, neboť vystihnout všechny nové aspekty klariánské spirituality by překročilo hranice vymezené diplomové práci. Navíc je tato konkrétní problematika zajímavá právě v dnešní době, kdy práce často přebírá v životě člověka dominantní postavení z hlediska seberealizace a určuje jeho životní smysl i úspěšnost. Najít zdravě vyvážený postoj k lidské práci je často nesnadným úkolem. A jsem přesvědčená, že pojetí svaté Kláry může být v tomto ohledu do značné míry nápomocné. Jak však již bylo zmíněno na samotném začátku, aby mohl Klářin ideál proniknout do tohoto světa, musí být nejprve věrně uchopen a žit ve svém původním prostředí, totiž v klariánských kláštorech. Doufám, že se mi alespoň do určité míry tomuto ideálu podařilo v předložené diplomové práci přiblížit a že přispěje k jeho lepšímu pochopení jak v historických souvislostech, tak v podmínkách současného řeholního života sester klarisek.

Na cestě hledání pravého postavení a důstojnosti práce v životě chudých sester jsme se v první kapitole zabírali životním příběhem matky zakladatelky, svaté Kláry, a dějinami klariánského řádu. Jelikož Klára vždy zůstal věrnou dcerou církve a ve svém pojetí řeholního života vycházela z biblických kořenů i církevní tradice, i my jsme se ve druhé kapitole věnovali těmto pramenům a zkoumali jsme, co o tematické důstojnosti lidské práce vypovídá bible a magisterium. V části třetí jsme nejprve podrobněji pojednali o františkánské spiritualitě, v jejímž ovzduší Klára dozrávala, a poté již v centru naší pozornosti stála

konkrétní svědectví klariánských pramenů. Čtvrtá, závěrečná kapitola pojednává o fenoménu práce ve všedním životě současných sester klarisek.

Doba se mění – a s ní se musí měnit i život sester. Ale za všech okolností by měl odpovídat duchu a pojetí zakladatelů – co to konkrétně znamená, je třeba důsledně promýšlet. Je nutné vystihnout stěžejní principy a ty aplikovat na život v dnešní společnosti, tak jak to před téměř osmi sty léty učinila svatá Klára. Pokusme se na úplný závěr tyto principy, které jsme na své cestě klariánskými spisy objevovaly, stručně formulovat:

- možnost pracovat je milost – příležitost odpovědět na Boží povolání a uskutečnit v sobě Boží obraz, stát se více člověkem
- práce může stát ve službách ducha modlitby, který má pronikat celý život
- práce je cesta, jak si obstarat živobytí
- práce je prostředkem, jak pomoci bližním a projevit tak svou lásku navenek
- pracovat znamená v duchu minority být solidární s chudými tohoto světa
- práce nedává důstojnost člověku, ale člověk činí práci důstojnou
- práce upevňuje společenství
- svou vlastní prací dáváme příklad ostatním

Odpovídá-li životní praxe sester klarisek těmto základním principům a požadavkům, pak to znamená, že jeden pilíř jejich života je pevně zakotven na skále. Pilíř, bezpodmínečně nutný k tomu, aby přejasně světlo jejich svaté matky Kláry – *clarae praeclarae virginis Clarae* – zářilo tomuto světu na cestě k Bohu.

Přehled použitých zkratk

BULA – Bula svatořečení svaté Kláry, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994.

LEGENDA – Život svaté Kláry z Assisi, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994.

PROCES – Proces svatořečení svaté Kláry, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994.

ŘEHOLE – Řehole svaté Kláry, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994.

ZÁVĚŤ – Závěť svaté Kláry, in: Františkánské prameny II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994.

Zkratky označující jednotlivé biblické knihy podle:

BIBLE. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad, Praha: Česká biblická společnost, 82001.

Seznam použité literatury

[1] Prameny, jejich edice a sbírky

BIBLE. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad, Praha: Česká biblická společnost, 2001.

CLAIRE D'ASSISE: Écrits. Introduction, texte latin, traduction, notes et index, 2. přetisk prvního vydání, Paris: Les Éditions du Cerf, 2003.

DOKUMENTY II. Vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995.

ESCRITOS DE SANTA CLARA Y DOCUMENTOS COMPLEMENTARIOS, Madrid 1982.

FRANTIŠKÁNSKÉ PRAMENY I., Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1982.

FRANTIŠKÁNSKÉ PRAMENY II., Český Těšín: Cor Jesu, 1994.

GENERÁLNÍ KONSTITUCE ŘÁDU CHUDÝCH SESTER SVATÉ KLÁRY, Řím, 1988.

KATECHISMUS KATOLICKÉ CÍRKVE, Praha: Zvon, 1995.

KONSTITUCE SESTER KLARISEK-KAPUCÍNEK, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1993.

ŘEHOLE SVATÉHO BENEDIKTA, Praha 1993.

SAINTE CLAIRE D'ASSISI. Documents, Paris: Éditions franciscaines, 1983.

SANTA CHIARA D'ASSISI. Scritti e documenti, Padova: Edizioni Messaggero, 1994.

SOCIÁLNÍ ENCYKLIKY, Praha: Zvon, 1996.

SPISY SV. FRANTIŠKA A SV. KLÁRY, redigoval, poznámkami a úvody opatřil Jiří Bonaventura Štivar OFMCap., Velehrad: Tomáš Ježek, 2001.

ZASVĚCENÝ ŽIVOT VE SVĚTLE REFORMY II. Vatikánského koncilu, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1997.

[2] Literatura

ANCELET-HUSTACHE Jean: Les Clarisses, Editions Bernard Grasset, 1929.

BARTOLI Marco: Klara von Assisi. Die Geschichte ihres Lebens, Werl: Dietrich-Coelde-Verlag, 1993.

BARTOLI Marco: Svatá Klára. Žena mezi mlčením a pamětí, Praha: Vyšehrad, 2004.

BOUBLÍK Vladimír: Teologická antropologie. Člověk v Kristu Ježíši, Kostelní Vydří: Karmelitánský nakladatelství, 2001.

-
- CARDINI Franco: František z Assisi, Praha: Vyšehrad, Zvon, 1998.
- CINCIALOVÁ Lucie: Vybraná témata z františkánské spirituality.
<http://web.katolik.cz/ifs/luc/luc-vyb-tem-uvod-06.doc>, (9. července 2007).
- Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache des 20. Jh., Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, 2003, <http://www.dwds.de/?kompakt=1&sh=1&qu=arbeit> (11. července 2007).
- DHONT René-Charles: Claire parmi ses soeur, Paris: Éditions franciscaines, 1985.
- FLOOD David: Klára, sv. Damián a Assisi, in: Vita Minorum 5 (1994).
- FRANCIS Mary: Bezpečně skrytá ve světle. Život a dílo svaté Coletty z Corbie, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2003.
- GALTIER P.: Conversi, in: Dictionnaire de spiritualité II/2, Paris 1950.
- GEIST Bohumil: Sociologický slovník, Praha: Victoria publishing, 1992.
- GIDDENS Anthony: Sociologie, Praha: Argo, 1998.
- HARTL Pavel, HARTLOVÁ Helena: Psychologický slovník, Praha: Portál, 2000.
- Jeruzalemer Bibel-Lexikon, Neuhausen-Stuttgart: Hänssler-Verlag, 1990.
- KITCHEN K. A.: Otrok, otroctví ve Starém zákoně, in: Nový biblický slovník, Praha: Návrat domů, 1996.
- KOCKA Jürgen: Thesen zur geschichte und Zukunft der Arbeit, in: Aus Politik und Zeitgeschichte, Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung 2001, PDF-Version:
http://www.bpb.de/publikationen/DNJGQC,0,Thesen_zur_Geschichte_und_Zukunft_der_Arbeit.html
(11. července 2007).
- KOHOUTEK Rudolf: Psychologie práce a organizace,
http://www.ped.muni.cz/wpsy/koh_ps_prace.htm, (12. července 2007).
- LUISLAMPE Pia: O spiritualitě benediktinské řehole, in: Řehole svatého Benedikta, Praha 1993.
- MACHEK Václav: Etymologický slovník jazyka českého, Praha: Lidové noviny, 1997.
- MARX Karel: Kapitál I, Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1953.
- MAUR Eduard: Od stěhování národů k velké kolonizaci, in: HORSKÁ Pavla (a kol.): Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy, Praha: Panorama, 1990.
- Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému, redaktor Bohumil Němec, díl IV., svazek II., Olomouc: Paseka – Argo, 2001.

PAVLÍK Petr: Gender ve škole, kapitola I. Gender a věda,
<http://www.osops.cz/cz/projekty/genderova-rovnost/publikace-gender-ve-skole> (11. července 2007).

POSPÍŠILOVÁ Ludmila: Františkánské povolání, Praha – Olomouc: Institut františkánských studií 2006.

Praktisches Bibellexikon, Freiburg–Basel–Wien: Herder, 1969.

QUAGLIA Armando: Hodnota Řehole svaté Kláry, in: Vita Minorum 4 (1994).

RÖTTGER M. Ancilla, GROSS M. Petra: Klarissen. Geschichte und Gegenwart einer Ordensgemeinschaft, Werl: Dietrich-Coelde-Verlag, 1994.

ROTZETTER Anton, Klara von Assisi. Die erste franziskanische Frau, Freiburg: Herder, 1993.

SCHUBERT Klaus, KLEIN Martina: Arbeit, in: Das Politiklexikon, Bonn: Dietz, ²2006.

SURGY de Paul, GUILLET Jacques: Práce, in: Slovník biblické teologie, Řím: Velehrad – Křesťanská akademie, 1981.

TOPPI Francesco Saverio: Maria Laurentia Longo, Roma 1993, český překlad na
<http://www.kapucini.cz/> (24. srpna 2007).

ZOGG Kurt: Ora et Labora. Formel einer menschlichen Sehnsucht. Diplomarbeit. Greifensee, 2003, http://www.schulefuertiakonie.ch/Download/Diplomarbeiten/DA_or_et_labora.pdf
(10. července 2007).

[3] Internetové zdroje o řádu chudých sester svaté Kláry

<http://www.kapucini.cz/>

<http://www.klarissen.net>

<http://www.sweb.cz/farasternberk/klarisky.htm>

http://www.ofm.cz//index.php?option=com_content&task=view&id=66&Itemid=30

Anglická anotace

Diploma Thesis Title

Conception of labour in the spirituality of St. Clare and Order of Poor Clares

Author

Martina Běřáková

Supervisor

ThLic. Pavel Vojtěch Kohut OCD

Annotation:

The submitted thesis is focused on the concept of human labour in the working of Saint Clara and related clarisses spirituality. For better orientation in the subject there are basic historic data from the life of Saint Clara of Assisi and from the history of Poor Clara's Order. Furthermore, this work briefly introduces the term of human labour from the aspect of anthropological sciences and philosophy and the concept of *Magisterium*, mainly in the documents *Gaudium et spes* and *Laborem exercens*. The fundamental part deals with the dignity of human labour within the clarisses and franciscans spirituality. The work is based on interpretation of testaments contained in the written sources from the 13th century. Additionally, the author briefly mentions evolution process of the concept of labour within the Order of Poor Clares, outlines subject of the servants – external sisters. Finally, the last chapter focuses on present theological-legal reflection of the term labour on the basis of council and following documents about nunhood (*Perfectae caritatis*, *Venite seorsum Potissimum institutioni*) and nowadays valid constitutions of clarisses and clarisses–capuchines and also about practical realisation of concept of labour in everyday life of present convents.

KEY EXPRESSIONS

Human labour

Spirituality of labour

St. Clare of Assisi

Order of Poor Clares – clarisses

Franciscans spirituality